

AZ INTERCISA MÚZEUM ÉVKÖNYVE III.

AZ INTERCISA MÚZEUM ÉVKÖNYVE III.

2019.

2019.

Az Intercisa Múzeum Évkönyve 3

Intercisa Múzeum

Dunaújváros, 2019

Az Intercisa Múzeum Évkönyve 3

Felelős kiadó: Farkas Lajos

Szerkesztő: Keszi Tamás

A kiadvány megjelenését támogatta:

Dunaújváros Megyei Jogú Város

© Intercisa Múzeum

© Buza Andrea et al., 2019

Minden jog fenntartva

ISSN 2498-6380

Intercisa Múzeum

Dunaújváros, 2019

TARTALOM

Előszó

Tanulmányok

Szabadváry Tamás: Dunaújváros-Öreghegy régi kataszteri térképei	9
Kronászt Margit: A dunaújvárosi egészségügy története. A „kis kórháztól” a Szent Pantaleon Kórházig	16
Balogh Pál Géza: Alternatív értékesítési hálózatok – gazdaszemmel	37
Paálné Bakó Edit: Betlehem készítése	57

A hónap műtárgya 2017

Buza Andrea: Cikádafibulák az Intercisa Múzeum gyűjteményéből	67
Keszi Tamás: Bronzkori arckoponya Iváncsáról	69
Kronászt Margit: Nemzetőr dandártábornoki férfi egyenruha	73
Balogh Pál Géza: Kolompok	76
Buza Andrea: Karoling-kori szíjfüggesztő veret Dunaújvárosból	79
Keszi Tamás: Avar mécses Dunaújvárosból	81
Balogh Pál Géza: Ételhordó fazék	83
Kronászt Margit: Lövedék a dunapentelei iskola falából	85
Buza Andrea: Római kori mécses Dunaújvárosból	88
Keszi Tamás: Újkőkori kőbalta Dunakömlődről	90
Balogh Pál Géza: Csontkorcsolya	92
Kronászt Margit: Háborús emlék a II. világháborúból	94

A hónap műtárgya 2018

Buza Andrea: Kora újkori kályhacsempe Dunapenteléről	97
Keszi Tamás: Madár alakú edény Dunaújvárosból	99

Balogh Pál Géza: Karikás ostor	101
Kronászt Margit: Leszerelési igazolvány	104
Buza Andrea: Kelta hólyagos bokaperec Dunaújvárosból	107
Keszi Tamás: Bronzkori alabárd a Duna medréből	109
Balogh Pál Géza: Borotvapenge élező	111
Kronászt Margit: Töltényhüvelyből domborított, virágmintákkal díszített váza	114
Buza Andrea: Amphora Dunaújvárosból	117
Keszi Tamás: Bronzkori sarló rekonstrukciója	119
Kronászt Margit: Famozsár	121
Kronászt Margit: Zsebóra	123

Beszámoló az Intercisa Múzeum 2017-18. évi tevékenységéről

Buza Andrea: A Dunaújvárosi járás területén elvégzett régészeti szakfeladatok 2016-2018-ban	125
Kronászt Margit: Gyűjteménygyarapodás az Intercisa Múzeumban 2017-ben és 2018-ban	128
Paálné Bakó Edit: Műtárgyvédelem az Intercisa Múzeumban 2017-ben	130
Léhiné Butyorka Krisztina: Műtárgyvédelem az Intercisa Múzeumban 2018-ban	144
Pongrácz Brigitta: Az Intercisa Múzeum időszakai kiállításai 2017-ben	153
Pongrácz Brigitta: Az Intercisa Múzeum időszakai kiállításai 2018-ban	157
Pongrácz Brigitta: Az Intercisa Múzeum múzeumpedagógiai tevékenysége 2017-ben	161
Pongrácz Brigitta: Az Intercisa Múzeum múzeumpedagógiai tevékenysége 2018-ban	171
Farkas Lajos: Előadások	180
Virág Tímea: Az Intercisa Múzeum 2017-2018. évi gazdálkodása	182

Előszó

Farkas Lajos, igazgató
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4. igazgató.
intercisa@gmail.com

Nagyon fontos dolognak tartom, hogy megjelenhetett az Intercisa Múzeum harmadik évkönyve is. Több szempontból is jelentős e kiadvány számomra, és bízom benne, hogy az olvasó számára is.

Elsősorban tovább folyik a tudományos kutatómunka, melyet folyamatosan végeznek a múzeum munkatársai, és ezt publikálni kell. Van miről írni, van mit bemutatni a nagyközönség számára. Az eredmények önmagukért beszélnek, joggal lehetünk rá büszkék.

Fontos lépéseket tettünk előre, elsősorban a régészet terén, de jelentős a fejlődés a többi múzeumi szakágánál is. Erről is olvashat a kedves olvasó, ha kezébe veszi ezt az évkönyvet.

Másik fontos szempont, hogy a tudományos munka mellett évente közel 30 rendezvényt szervezünk a múzeum falai között, nagy része időszaki kiállítás és a különböző múzeumi témákhoz kapcsolódó előadás, de vannak irodalmi jellegű programok, játszóházak, táborok, sőt udvari zenés estek is. Megpróbáljuk megszólítani azokat a dunaújvárosi és környező településeken élőket is, akiket nem különösen érdekelnek a klasszikus múzeumi témák.

A legfontosabb szempont mégis az, hogy a város lakói legyenek büszkék múltjukra és történelmükre, ebben próbál segítséget nyújtani ez a könyv.

Több alkalommal is elmondtam a különböző hivatalos rendezvényeken, hogy számomra minden látogató egyformán kedves, de mégis legjobban a gyerekeknek örülök, hisz így beszélhetünk folytonosságról. Így három, négy évtized múlva is lesz múzeumlátogató és számomra ez vezet egy nemzeti öntudat kialakításához.

Ezt a tudatot próbálja elősegíteni ez a könyv is, a mindennapi múzeumi munka mellett, ebben a kiadványban ezt a törekvést mutatják be kollégáim.

Mint intézményvezető nagyon büszke vagyok munkatársaimra, az ő szaktudásukra és munkabírájukra. Személyükben nagyszerű szakembereket és remek egyéneket ismerhettem meg, az írományt lapozgatva, erről is meggyőződhet majd a kedves olvasó.

Az első két kiadványunkról pozitív visszajelzést kaptunk az olvasóktól, de elismerően szólt róla a szakma is, ami külön örömmel tölt el bennünket. Többek között ezért is döntöttünk a folytatás mellett. Természetesen most is a kedves olvasó mondja majd el a véleményét, ami lehet kritikus is, mert abból lehet tanulni. Ezért is kérem, ha bárkinek valamilyen észrevétele van kiadványunkkal kapcsolatban, azt bátran tegye meg!

Végezetül köszönettel tartozom Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzatának, hogy segítették munkánkat, a városvezetés hathatós támogatásával tudtuk elérni mindazt, amit megvalósítottunk az elmúlt években.

Az Intercisa Múzeum dolgozói zombori tanulmányi kiránduláson a helyi múzeum igazgatójával, Branimir Mašulović történésszel

Tanulmányok

Dunaújváros-Öreghegy régi kataszteri térképei

Szabadváry Tamás

Seuso Kutatási Projekt – Magyar Nemzeti Múzeum, 1088 Budapest,
Múzeum krt. 14-16. tamas.szabadvary@gmail.com

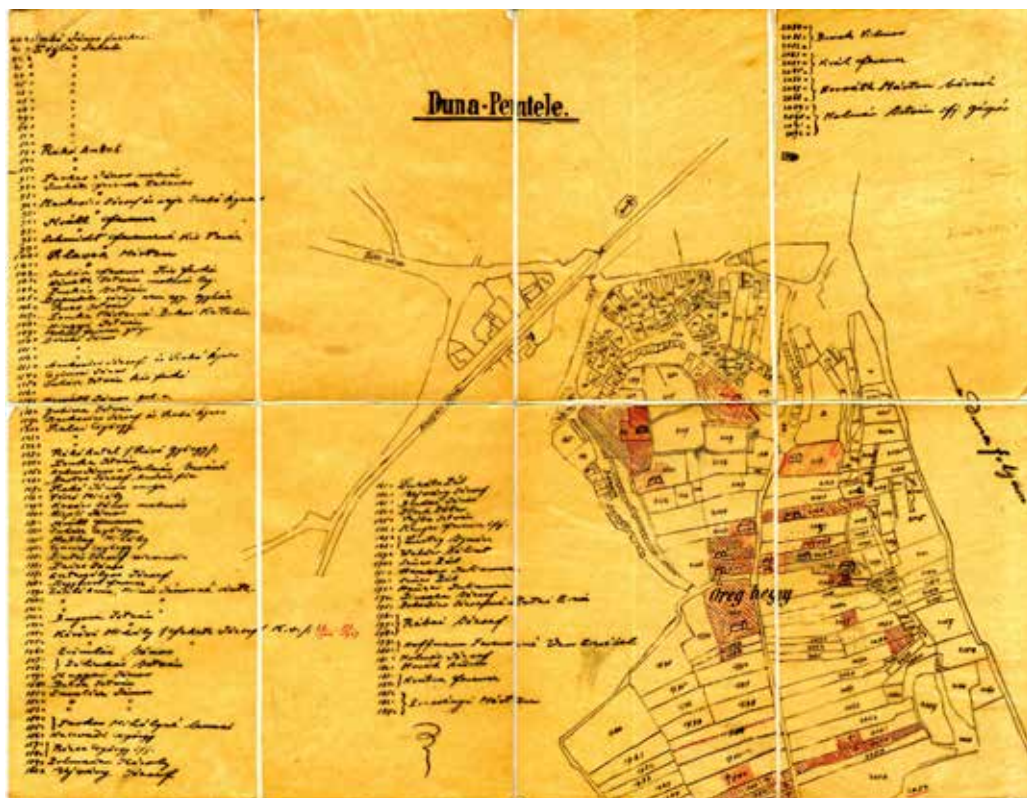
A római kori Dunaújváros (*Intercisa*) [Dunapentele] – Öreghegy mindmáig le nem zárt régészeti kutatásának legelső periódusa meghatározó szereppel bír jelenlegi ismereteinket tekintve. Az 1903 és 1913 között éves rendszerességgel többször végzett ásatásokat a Magyar Nemzeti Múzeum (= MNM) kezdeményezte, melyek kivitelezése Mahler Ede és később (1908 nyarától) Hekler Antal nevéhez fűződött. A magánzók pusztításaival és a nemzetközi múkincspiactra (is) üzletszerűen dolgozó régiségkereskedőkkel versenyt futva, a feltárások alkalmoszerűeknek tekinthetők, melyek nagyban függtek a telektulajdonosok engedélyétől, illetve a közgyűjtemény anyagi lehetőségeitől. (PAULOVICS 1927, 16-21; BARKÓCZI 1954, 1-11; VÁGÓ–BÓNA 1976 153-156; TEICHNER 2011, 26-36)

A MNM Régészeti Tárának leltárkönyveiben mind a hiteles ásatásokból származó-, mind pedig a múkincs-kereskedelem révén bekerült, már kontextusukat veszített leletek esetében találkozunk számos bejegyzéssel, mely több tucat birtokos nevét őrizték meg. A mai vizsgáló számára embert próbáló feladat a további információk nélkül sorakozó nevekhez köthető parcellák lokalizálása. Az eddigi irodalomban széles körben ismert volt Mahler Ede 1911-ben közzé tett térképe (MAHLER 1912, 154, 29. ábra), mely részletesebb kivitelben mutatja be (több esetben helyrajzi számok feltüntetésével) az addigi eredményeket. Az *Archaeologiai Értesítő*ben közre adott jelentések mellékleteiben ugyancsak találkozunk helyszínrajzokkal, melyek gyakorlatilag minimális pontatlansági tényezővel vetíthetők rá az említett 1911-es térképre. Tizenöt évvel később Paulovics István ad közre egy kataszteri térképet, mely az Öreghegyet már az azóta eszközölt módosításokkal mutatja be; ugyancsak aktualizálták az *I.Intercisa*-kötet térképét is (PAULOVICS 1927, 24, 6. kép; BARKÓCZI 1954, térkép sz. n.).

B. Vágó Eszter információi vetették fel azt a kérdést, hogy az általa, de más irodalomban soha nem említett adatok milyen közegből származhattak? Jól ismert, hogy az intercisai ásatások vezetőjeként az 1960-1970-es években még könnyebben kapcsolatba léphetett az egykori tulajdonosok leszármazottaival, melyre ténylegesen tesz utalást is. Másfelől megközelítve, feltételezhető viszont, hogy Mahler Edének és Hekler Antalnak rendelkezésére állt egy térkép, mely nem azonos az 1911-ben publikálttal. Ezt nyil-

vánvalóan alátámasztani látszik Mahler Ede 1907 áprilisi megjegyzése, mely szerint maga készített egy térképet a dunapentelei „községházán őrzött” kataszteri adóterkép-
 pet lemásolva. A részletes leírásból ítélve (MAHLER 1907, 151 ; MAHLER 1912)¹ aligha
 lehet szó a fent említett példányról, így ennek nyomán kezdtük meg adatgyűjtésünket
 a pótolhatatlanul fontos dokumentum után.

A MNM Régészeti (és Történeti) Adattára (= MNM-RA) összességében kevés
 anyaggal rendelkezik a korai feltárásokra (1903–1913) vonatkozólag. A jelenleg ren-
 delkezésre álló dokumentumok mellett nehéz felbecsülni, hogy milyen anyagok lap-
 panghatnak vagy semmisülhettek meg, minthogy ezek csak az ásatok utalásaiból kö-

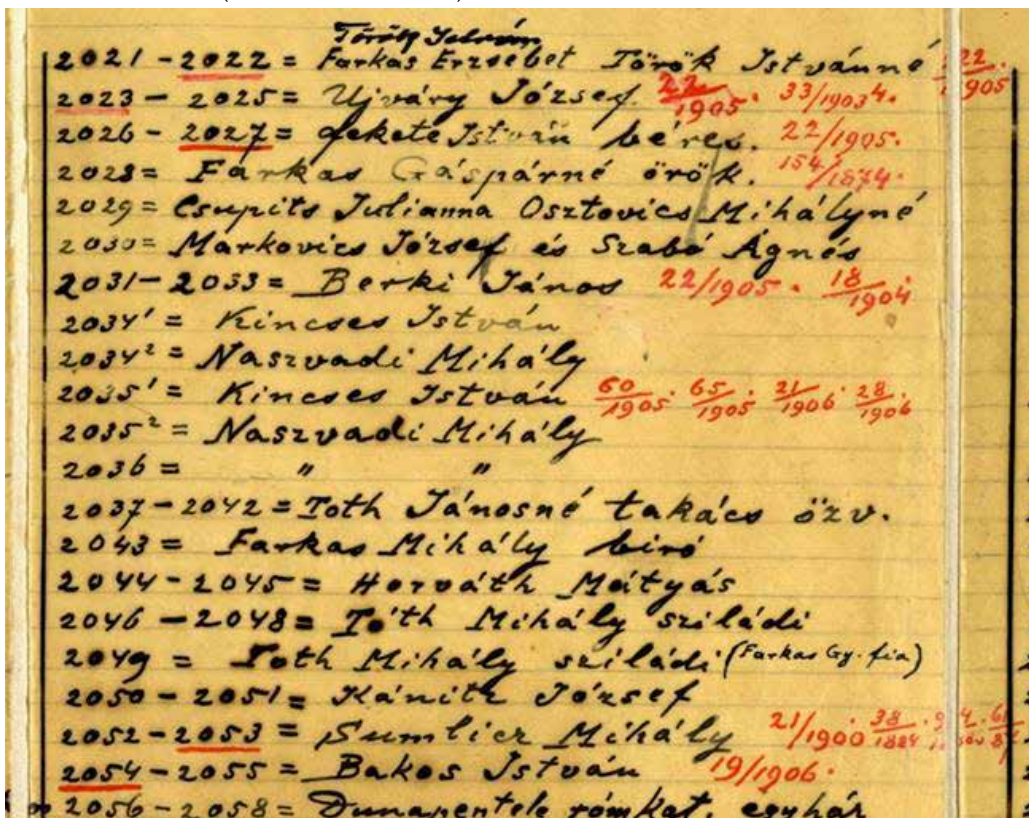
1. kép: Dunaújváros-Öreghegy (Intercisa) Mahler Ede által készített (1906) kataszteri
 térképe (1. térképlap – MNM-RA 32.D.I.)

1 „i) Végül néhány szóval meg kell emlékezem a fentebb említett térképről, a melyet dunapentelei utolsó tartózkodásom alatt készítettem. A térkép hű mása a községházán őrzött kataszteri térképnek. Az egyes telkekben álló számok a helyrajzi számok. Azon földek, a melyekre akár a M. N. Múzeum, akár magánszemélyek részéről már archaeologiai ásásokat végeztek, srafirozás által vannak feltüntetve; egyes tárgyak lelhelyeit a megfelelő telkekben álló helyrajzi szám aláhúzása jelöli meg. A térképet két táblázat kíséri. Az egyik a térképen feltüntetett és a természetes számsor szerint rendezett helyrajzi számokat a nekik megfelelő telkek tulajdonosaival tartalmazza, de egyuttal feltünteti a régiségnapló ama tételszámát, mely alatt az egyes leltárgyak, illetőleg az egyes ásások eredményei a régiségosztály gyarapodási lajstromában bejegyezve és közelebbről meghatározva vannak; így tehát bármikor képesek vagyunk annak megállapítására, hogy a térképen lelhelyként feltüntetett földön mit találtak. Hogy azonban a jövőben is esetleges ásások avagy egyéb leletek lelhelyei a térképen feltüntethetőek legyenek, a térképet egy másik táblázat is kíséri, a mely a telkek tulajdonosainak a nevét alphabetikus sorrendben felsorolja; minden egyes név mellett az odatarozó telek helyrajzi száma áll, úgy hogy minden egyes tulajdonosnak megfelelő birtok könnyen megtalálható. Ha pl. egy állítólag Horváth Márton földjén lelt tárgy kerül a M. N. Múzeumba, egy a B) táblázatra vetett tekintet tudatja, hogy e tulajdonosnak a 2088 számmal bíró jószágtest felel meg és a térkép segítségével a lelhely könnyen megjelölhető.”

2. kép: Dunaújváros-Öreghegy (Intercisa) Mahler Ede által készített (1906) kataszteri térképe (2. térképlap - MNM-RA 32.D.I.)

vetkezethetők. Példaként említhetjük, hogy a kezdeti évekből gyakorlatilag egyetlen ásatási feljegyzést vagy naplót sem leletünk fel, a legkorábbi, összefüggőbb dokumentációt rögzítő füzet Mahler Ede 1908-as kiküldetésére vonatkozik (MNM-RA 51.D.II).² 1910 augusztusában ténylegesen kapunk hírt arról, hogy Mahler Ede jegyzeteit átadta Hekler Antalnak (MAHLER 1912, 158).

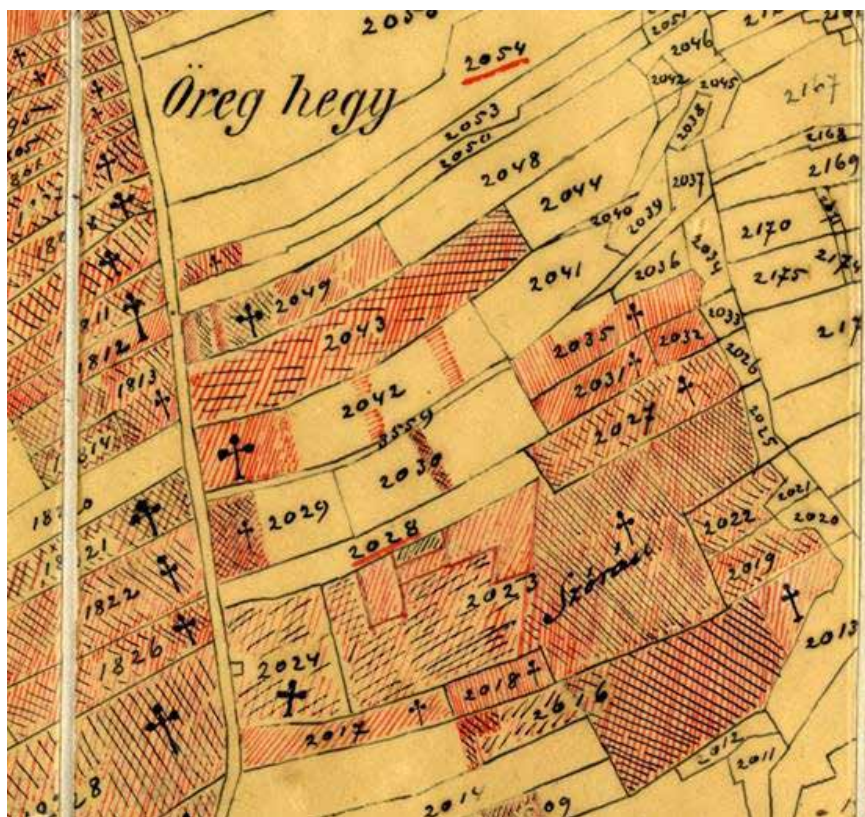
3. kép: Dunaújváros-Öreghegy (Intercisa) 1906-os kataszteri térképének nagyítása a névregiszterrel és az adott telkekről a MNM-ba jutott tételek leltári számaival (2. térképlap)

Hekler Antal 1913-as ásatására vonatkozó, rajzokkal ellátott leletjegyzéke mellett sikerült fellelni a keresett térképe(ke)t is (MNM-RA 32.D.I.), mely feltehetőleg az I. világháború hozta anyagi viszontagságok miatt megszakadt feltárássorozat alkalmával, abban az évben utoljára volt használatban.³ (1-2. kép) A Mahler Ede által részletesen közölt paraméterek szinte tökéletesen egyeznek, azzal az eltéréssel, hogy két térképlap készült: 1.) Dunaújváros jelenlegi Óvárosának Magyar úttól (*Magyar utca*) Intercisa canaebaejének déli zónájáig (a Bánum-dűlő feltüntetésével) [48,7×37,5 cm]; 2.) Interci-

² A mindkét oldaláról vezetett napló címéből adódóan, a tartalom 1908 szeptemberére és októberére vonatkozik, azonban találunk áprilisi bejegyzést is. A dokumentáció leginkább a felíratos- és domborműves köemlékek rögzítésére, valamint a feltárt temetkezések vázlatos leírására szorítkozik. A sírok azonosítása nem könnyű feladat, minthogy a hiatusokkal írt oldalakhoz nincsen feljegyzve időpont, illetve helyszín, ebben leginkább a felíratos köemlékek jól azonosíthatósága nyújt segítséget: ezek többsége késő római temetkezésekből került elő, így a MNM leltárkönyvében korrelálhatóak a sírleletekkel. A füzet ezen felül tartalmazza még a napszámok kifizetéseinek kimutatását.

³ A MNM-RA-ban való kutatást Dr. Szende László biztosította, akinek ezúton is köszönetet mondunk. Az anyag részletes áttekintésében nyújtott segítségével hálával tartozunk Komiszár Szilviának, továbbá Gyapjas Anikónak, aki a térképek digitalizálását végezte el.

sa canabaejának említett területétől hozzávetőlegesen a mai Martinovics Ignác út és Pince sor érintkezésének vonalától délre eső részéig az Öreghegynek [70,6×49,6 cm]. A 2. térkép rövid kolofonja szerint 1906. június 24-én készült el, „*Dunapentele adóközség kataszteri telekkönyve*” alapján. A sárga színű, ma már több helyen is sérült, textillappal erősített papírra fekete tollal vitték fel a térképrajzot, mely az objektumokat (pl. telek, út, árok stb.) megkülönböztetett jelölések nélkül adja. A térképen nem tüntettek fel méretarányt, léptéket, sem pedig északjelet (Duna folyásiránya nyíllal ábrázolva). Fő tájékozódási pontnak a különböző (dűlő-) utak, utca- és dűlőnevek, tereptárgyak (Szentháromság templom, zsinagóga, Kálvária) minősülnek. A jól elkülöníthetően ábrázolt telkek mindegyikében szerepel az adott helyrajzi szám, melyhez a térképtükrön feltüntetett névregiszter tartozik (1.: 40–187; 2.: 1667–2218. hrsz.-ok), itt bizonyos esetekben az időközbeni tulajdonos- (vagy bérlő) váltást is követték, továbbá a birtokos foglalkozását is megnevezhették (3. kép).⁴

4. kép: Dunaújváros-Öreghegy (Intercisa) 1906-os kataszteri térképének nagyítása a MNM ásatásának jelölésével (1. térképlap)

Régészeti szempontból a térképlapok elsődleges fontossága a múlt századelőn végzett ásatások (és régiségkereskedelem útján megszerzett anyagok lelőhelye) jelentékeny hányadának pontosabb behatárolhatóságában rejlik. (4. kép) A MNM feltárásait

⁴ Néhány példánál a térképről (főként a 2. lap déli részén) a regisztrált telkek hiányoznak (pl. 1861–1863. hrsz.).

vörös színű, srég vonalkázással jelölték be; továbbá, piros-fekete rácsozott kitöltés a „Magyarázat” (jelmagyarázat) szerint a „Parasztok és kereskedők ásatásai”, mely kétséget kizáróan a (látszólag jelentős méreteket öltő) illegális kutatásokra vonatkozik. A jelmagyarázat objektumok szerint „temetőket” (†) és „falmaradványokat” (épületrajz) különböztet meg, ezek feltüntetése ugyancsak következetes. Kék ceruzával – viszonylag hiányosan – irták be (csak a 2. térképlapon) a különböző ásatási eredmények *Archaeologiai Értesítő*ben megjelent közléseit, melyet az egyes évfolyamok római számmal feltüntetett kötetei adnak (MAHLER 1907, 146-147; HEKLER 1910, 28-38; MAHLER 1910, 117-123). A kataszter névregiszterében az egyes telektulajdonosok mellett – a *Magyarázat* szerint – bejegyzésre kerültek az adott birtokról előkerült és a MNM által megszerzett (ásatás, vétel, ajándékozás) tételek „régiségnapló számai” (jelenlegi leltári számok). Sajnálatos módon, ezek jegyzése nem folyamatos, az 1908-as évvel pedig végleg megszakad (1786. hrsz., Niszli János-telek), látszólag az ásatási periódus második szakaszában erre sem Mahler Ede, sem pedig Hekler Antal nem fordított elég figyelmet. Ez mindenképpen feltűnő, minthogy a lelőhelyek telkek szerinti „satírozását” látszólag 1913-ig folytatták, valamint az erőd falainak egyre inkább körvonalazható vonalait is ábrázolták (grafittal). A leltári számok elmaradása többek között mind a mai napig olyan hiányosságok korrigálására sem adnak támpontot, mint az 1913-ban megszakadt feltárások utolsó helyszínének és Oroszlán Zoltán 1922. júliusi „cserkészásatásának” kapcsolata a 2023. hrsz., ún. Szórád János-féle telken (vö. OROSZLÁN 1920-1922, 93; MNM-RA XXXIV.263/1983.). A leltári számok bejegyzésének egy érdekes aspektusa, hogy nemcsak az 1903-, illetve 1906-tól induló időszak anyagát találjuk meg, hanem visszamenőlegesen, akár több mint 30 évvel korábban a MNM-ba jutott régiségek is felbukkannak. Minthogy ezeket az adatokat vélhetőleg már Mahler Edének is vissza kellett keresnie, kérdéses, hogy ez ténylegesen pontos volt-e (pl. Rehus Mihály 1829-1830. hrsz. telkéről származó *Iuppiter Optimus Maximus* oltár: MNM RR 137/1874.1. vö. RIU 1081; PROHÁSZKA 2016, 19, 11. kép).

Az 1906-os kataszteri térképek véleményünk szerint lényeges kiegészítő elemévé válhatnak a MNM-ban őrzött – főként – római kori emlékek revíziójának, esetleges ismételt feldolgozásának. A hiányosságok és nyilvánvaló pontatlansági tényezők figyelembe vételével (vö. VÁGÓ-BÓNA 1976, 126) közelebb jutottunk a kisebb lelőhelycsoportok precízebb felvázolásához, egymáshoz viszonyított kapcsolatukhoz. A két térképlap alkalmazhatóságának végkifutását jelenthetné a későbbiekben egy digitális alapon-, modern vetület szerint szerkesztett tematikus térkép létrehozása.

Irodalomjegyzék

- BARKÓCZI L. 1954: Temetők. In: Párducz M. (szerk.) Intercisa (Dunapentele-Sztálinváros története a római korban I. Budapest. 1-42
- MAHLER E. 1907: Pannoniai feliratos emlékek. (Első közlemény). ArchÉrt 27/2 (1907) 140-151.
- HEKLER A. 1910: A n. múzeum dunapentelei ásatai 1908-ban és 1909-ben. ArchÉrt 30/1 (1910) 28-38.
- MAHLER E. 1910: A nemzeti múzeum ásatai Dunapentelén 1909-ben. ArchÉrt 30/2, (1910) 117-123.
- MAHLER E. 1912: Dr. Mahler Ede ny. rendkívüli tanár jelentése dunapentelei ásatairól. In: Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1911. évi állapotáról közlésezi a Magy. Nemz. Múzeum igazgatósága Budapest. 150-158.
- OROSZLÁN Z. 1920-1922 A Magyar Nemzeti Múzeum Régiségtárának ásata Dunapentelén 1922. július havában. ArchÉrt 39 (1920-1922) 93-96.
- PAULOVICS I. 1927: A dunapentelei római telep (Intercisa). A maradványok története, a kutatások irodalma, 1926. évi leletek. Archaeologica Hungarica II. Budapest.
- PROHÁSZKA P. 2016: Rómer Flóris és Dunapentele régészeti emlékei. Az Intercisa Múzeum Évkönyve 1. 9-24.
- RIU Fitz, J. Die römischen Inschriften Ungarns 5. Lieferung Intercisa. Bonn-Budapest 1991.
- TEICHNER, F. 2011: Die Gräberfelder von INTERCISA II. Die Altfunde der Museumsammlungen in Berlin, Mainz und Wien. Berlin.
- VÁGÓ E.-BÓNA I.1976: Die Gräberfelder von Intercisa I. Der spätrömische Südstfriedhof. Budapest.

A dunaújvárosi egészségügy története

A „kis kórháztól” a Szent Pantaleon Kórházig *

Kronászt Margit
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
kronaszt.margit@gmail.com

Bevezetés

Jelen tanulmány elkészültének több apropója is van. Dunaújváros egészségügyének történetével és magával a kórházzal már több ízben is foglalkoztam, és ennek köszönhetően előadás formájában szerepel a meghirdetett múzeumpedagógiai kínálat között. Azonban úgy vélem, fontos, hogy városunk jelenlegi lakói is megismerkedjenek városunk történetének e kiragadott szegletével.

2018 tavaszán kerülnek bemutatásra intézményünkben „A mentés története” és „Dr. Lengyel Árpád hagyatéka” című kiállítások, melynek keretében szintén figyelmet szentelünk a Szent Pantaleon Kórház történetének.

Jelen kiadványunk pedig egy újabb lehetőséget kínál, hogy még szélesebb közönséget szólíthassunk meg, köztük olyanokat is, akiknek esetleg nem volt lehetőségük a kiállítások megtekintésére.

Dunaújváros egészségügye, a korai megoldandó kérdések, a korszerű kórházért való 1950-es évekbeli küzdelmek közel egyidősek városunk történetével, ezért úgy vélem, hogy mindenképpen megéri foglalkozni vele és feltárni ezen épületkomplexum „titkait”.

Előzmények és a város első néhány éve

Városunk az ország első szocialista városa, mely nem valamiféle fejlődés eredményeként jött létre, hanem tudatos döntések sorozata vezetett születéséhez. Dunapentele falu fejlődése akkor indult meg, mikor a Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetősége meghozta döntését 1949-ben egy új vaskohászati kombinát felépítéséről, melyhez lakótelepet is terveztek. Eredetileg Mohácson tervezték a gyár felépítését (1400/1949. sz. kormányrendelet), de hamarosan új helyszín keresésébe voltak kénytelenek fogni a megromlott jugoszláv-magyar viszony miatt, cél pedig egy, a déli határtól messzebb levő hely volt. Így esett a választás Dunapentelére, ahol megfelelőek voltak a földrajzi adottságok (6957/1949. sz. minisztertanácsi határozat). Ez megfelelt az aktuális politikai szempontoknak is és így Dunapentele lett annak a nehézipari beruházásnak a központja, mely a „vas és acél országát” testesítette meg. (ERDŐS, 52) Mohácson ekkor már zajlott az építkezés, amelyet 1950 tavaszán állították le végleg – noha addig közel 40 millió forintot költöttek rá. (ERDŐS, 52)

* Ezúton szeretnék köszönetet mondani a lektorálásért dr. Demeter Zsófiának, a székesfehérvári Szent István Király Múzeum nyugalmazott igazgatójának és Debrődi Gábor, orvos-történésznek, a Kresz Géza Mentőműzeum igazgatójának, akik szakértelmükkel és tanácsaikkal segítették munkámat, valamint bátorították a tanulmány elkészítésében.

Azzal, hogy Dunapentele lett az új helyszín, minden megváltozott a nagyközség életében. Az építkezéshez 1200 katasztrális hold földet vettek igénybe, több családot is kitelepítettek otthonából¹, valamint új munkaerő – és így lakosság – kezdett áramlani az épülő városba, ami számolatlanul kapta az építkezésre szánt pénzt.

A város első általános terve 1950 első felére készült el, majd a tavaszi előkészítő munkák után, 1950. május 2-án kezdték el a várost, október 10-én pedig a gyárat építeni. (MATUSSNÉ 2001, 3) A Duna Menti Kohászati Kombinátnak és a hozzá kapcsolódó lakótelepnek a felépítése az első öt éves terv kulcspontja volt: az első változat szerint egy 4000 lakásos, kb. 20-25 ezer főt befogadni képes várossal terveztek – a város és a gyár élete már kezdetektől fogva szorosan összefonódott. (MATUSSNÉ 2001, 3.)

Az építkezés második periódusa 1950 és 1952 közepe között zajlott le és az öt éves terv módosításának köszönhetően már egy 40-45 ezres lélekszámú településsel számoltak.² Az építkezés harmadik periódusa pedig 1952 közepétől 1954-ig tartott. (WEINER-VALENTINY, 37)

Csak néhány számadat az építkezésbe fektetett összegekről:

- 1950-ben 400 millió,
- 1951-ben 600 millió,
- 1952-ben 1,2 milliárd,
- 1953-ban 1,4 milliárd forint.

Az egykori kis falu, Dunapentele lakói részt vettek az építkezésben; sokan így akartak függetlenedni a termelő szövetkezetektől, valamint remélték, hogy városi lakáshoz juthatnak. A városba azonban áradt a munkaerő is az ország minden tájáról – akár önként, akár parancsszerűen – és ezek a lakosok hosszútávon, vagy akár végleg az új városban kívántak letelepedni. Tőlük függetlenül, de mindenképpen velük összefüggésben kell beszélnünk azokról az építőkről, akik csak rövid időre jöttek ide: az ifjúsági táborokról, melyek keretében a fiatalok két hetes turnusokban váltották egymást.

A település gyors ütemű fejlődését mutatják a következő, a lakosság néhány éven belüli növekedéséről szóló adatok:

- az 1949. évi 4200 főről 1950-ben 7 ezerre,
- 1951-ben 20 ezerre,
- 1952-ben 25 ezerre növekedett.
- 1956 őszen megközelítette a 30 ezer főt a város lakosságának a száma. (ERDŐS 52)

1951 januárjában kezdődtek meg a tárgyalások a várossá nyilvánításról, majd 1951. április 29-én Dunapentele ideiglenes elnevezéssel nyilvánították a települést várossá, amely az épülő új várost, valamint a községet takarta. (MATUSSNÉ 2001, 3) A városi

1 Megjelentek a településen az ÁVH-sok, 1950-ben 44 családot telepítettek ki, 1952-ig pedig további 20 ingatlant sajátítottak ki. Erdős, 52.

2 Ugyanakkor Matussné Lendvai Márta Új város születik. Dunaújváros című munkájában a következőt jegyezte meg: „S ekkor felvetődött egy 60 ezer lakosú regionális központ távlati képe is...” Matussné, 2001., 3.

rang elnyerése mellett további fontos kérdések megoldása várt a városi tanácsra³ és a végrehajtó bizottságra. Ilyenek voltak pl. a különféle szolgáltató intézmények minél gyorsabb létrehozása, hivatalok megalakítása és elhelyezése, oktatási és közművelődési hálózat kiépítése, üzlethálózat kiépítése és természetesen az egészségügyi hálózat nagymértékű fejlesztése.

A városnév megváltoztatására irányuló „küzdelmek” 1951. október 12-én kaptak nagyobb szerepet, a munkásgyűlésen. Ekkor merült fel, hogy a település vegye fel a Sztálinváros nevet, a gyárat pedig nevezék át Sztálin Műnek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom emlékére és Sztálin tiszteletére. Végül a Sztálinváros és a Sztálin Vasmű nevek mellett döntöttek, mely neveket az 1956-os forradalom alatt változtatták csak meg néhány hónapra és egészen 1961. november 24-ig éltek.

Az évek során számtalan polgár érkezett és települt le a városban munkát keresve az ország minden tájáról. A kortárs, Sándor András, író jellemzése a városba özönlő emberekről, a városalapítókról és városépítőkről: *„a városnak nincs polgársága, a lakosság rétegződése egészen friss keletű... Sztálinvárosban, mint valami molekulában összegyűlt az ország valamennyi tája, fajtája és társadalmi osztálya. A legértékesebb alkotó elemek és kalandorok, kiváló szakmunkások és lumpenproletárok, a földtől még el nem szakadt parasztmunkások és egykori grófok, a szocializmus harcosai és fasiszták, nagyra törő fiatalok és deklasszáltak, apácák és prostituáltak, évszázados kohászcsaládok komoly tagjai és aranyásók úgy keveredtek össze a városban, mint a Martin-kemencében a tiszta nyersvas a rozsdás ócskavassal.”*⁴

1955. január 1-ig kb. 3000 lakás készült el teljesen és kb. 1000 lakást létesítettek munkásszállások céljából. Ezekon kívül több mint 1000 lakás állt építés alatt. *„Az 1950-es évek első fele ideológiailag, s ezzel összefüggésben művészileg igen izgalmas korszak volt. Az új, úgynevezett szocialista realista irányzat (közkeletű nevén a szocreál) célja a „tartalmában szocialista, formájában nemzeti” művészet megteremtése volt. A város létrejöttének időpontjából természetesen következik, hogy az egész magyar szocreál korszakot a legösszefogottabban, legjellemzőbben képes bemutatni. Központjának 1956 előtt megvalósult része a magyar építészettörténet egészének is fontos alkotóeleme, az országban egyedülállóan átfogó képet nyújt a kor építészeti, képzőművészeti törekvéseiről.*

1950 után közvetlenül – az építészetnek az addigi hazai „modern” irányzatot felülről ért kritikára való késleltetett reagálása miatt – első ütemként egy „modern” felfogású lakónegyed épült meg. Zöld területben jól tájolt, jól használható, korszerű lakásalaprajzokra törekvő, az ország más településein is megépített títustervek valósultak meg.”(MATUSSNÉ 2001, 11)⁵

3 A városi tanácsra háruló feladatokról: *„A Dunapentelei Városi Tanács 1951. május 18-án munkások, sztahanovisták körében alakult meg a mélyépítők Ady Endréről elnevezett radari barakk kultúrtermében. A párt és a kormány nevében Házi Árpád belügyminiszter köszöntötte az első szocialista város lakóit, a városi testületek megválasztandó (valójában már előre kijelölt) tagjait. ... Az alakuló ülésen választották meg a végrehajtó bizottság tagjait is. A testület elnöke Berecz Bertalan, elnökhelyettese Borbás József, titkára Ilyés József, a községi tanács elnöke lett. A testületben meghatározó szerephez a párt- és állami szervek helyi vezetői jutottak.”* Matussné, 2001., 5.

4 Sándor András sorait Erdős Ferenc, levéltáros-történész idézi munkájában, Erdős, 52.

5 Megjegyzendő azonban, hogy különbséget kell tennünk a modern és a szocialista-realista irányzat között. A kérdéses korszak (az 1950-es évek első fele) mindenképpen stíluskereső korszak, melyben a modern megoldásokra törekedtek, azonban a felülről jött kritikák hatására többször is módosítottak épületterveken – mellyel igyekeztek a szocialista-realista stílus felé közeledni. Ennek egyik legszembetűnőbb pontja a Rendelőintézet építése körül kialakult termódosítások, elhelyezési viták.

Fontos megjegyezni azonban azt is, hogy az első ötéves terv 1954-1955-ben mind gazdaságilag, mind politikailag megakadt, ezért le kellett állítani magát az építkezést, de még a város további bővítésére, fejlesztésére szolgáló tervezést is. Emiatt több terv nem valósult meg, pl. a városközponttal kapcsolatos korábban elhatározott építészeti megoldások sem.⁶

1955-ig a következő közintézmények építését fejezték be:

- 2 általános iskola (30 tanteremmel) és 1 középfokú iskola (technikum);
- 5 bölcsőde (300 csecsemő elhelyezését szolgálta) és 4 óvoda;
 - o utóbbi kettő is azt bizonyítja, hogy a nők, mint munkavállalók is fontosak voltak az épülő új város számára.
- nyomda, posta és kenyérgyár;
- mosoda-üzem (amely a teljes várost ellátta);
- 800 személyes filmszínház és 400 személyes nagyteremmel rendelkező kerületi kultúrház;
- szálloda (100 ággyal);
- nagy irodaház és pártszékház;
- rendelőintézet;
- valamint a megépült lakásoknak megfelelő üzlet- és kisipari hálózat.

A városban az építkezésen számos fiatal és tehetséges építész dolgozott, ilyen volt pl. Weiner Tibor vagy Ivánka András is.

Mint fentebb említettem, mivel egyre többen jöttek ide, akiknek nagy része a városban kívánt véglegesen letelepedni, és így ugrásszerűen megnőtt a város lakóinak lélekszáma, egyre nagyobb igény mutatkozott egy modern, minden igényt kielégítő kórházra is.

Az Egészségügyi Minisztérium azonban eleinte nem az épülő városba, hanem inkább a Tolna megyei Dunaföldvárra telepített volna egy kórházat. Ez a kórház a tervek szerint a megyei igényeket is kiszolgált volna, végül azonban szembesülniük kell vele, hogy Dunapentelén nemcsak nagyobb szükség van rá, hanem a működtetése is sokkal gazdaságosabb lenne. Ennek köszönhetően el is készült egy 400 ágyas kórház terve, amit lassan építeni kezdtek, az építkezés azonban elhúzódott. Az építkezés teljes befejezéséig igénybe vettek néhány megépült lakóépületet, egy anya- és csecsemőotthont, valamint a már épülő rendelőintézet egy részét is.

A sztálinvárosi egészségügy – a kezdetek

1950-ben az újonnan megalakult városi tanács, valamint egészségügyi osztályának, melynek élén dr. Erpf Károly osztályvezető állt, elsődleges feladata az építkezésre se-reglett emberek egészségügyi ellátásának megfelelő megszervezése volt. (MATUSSNÉ

⁶ Ugyanakkor vannak visszaemlékezések, amelyek beszámolnak az építkezés leállításáról, valamint arról, hogy a város lakói hogyan próbálták meg kezelni a kialakult helyzetet, ld. például Klein András Miklós visszaemlékezését. Ezek a visszaemlékezések elérhetők az Intercisa Múzeumban és a dunaújvárosi József Attila Könyvtár helytörténeti anyagában. Kronászt 2016. és Kronászt 2017., 94.

2001., 23) A dolgozók ellátására a Szórád Márton út egyik elkészült barakkjában fertőtlenítőt, szűrőállomást, valamint munka-alkalmassági vizsgálatok végzésére alkalmas helyet alakítottak ki. Minden újonnan jött dolgozó egészségügyi szűrésen esett át, emellett tífuszoltást is kaptak, valamint, akinek szüksége volt rá fertőtlenítették is. Akik a szűrésen átestek, egészségügyi kartont kaptak, mellyel igazolták munkaképességüket és egészségi állapotukat munkára jelentkezéskor.

Ezek miatt is találó kijelentés a következő: „Védjük tisztasággal egészségünket.”⁷ Az ellátásra szoruló betegeket azonban ekkor még kórház hiányában Székesfehérvárra irányították át.

Ekkor Dunapentelének volt már újságja, így természetes volt, hogy cikkeznek az építkezés aktuális állásáról, az egészségügyi helyzetről és számos, a polgárokat érintő kérdéstről. Tanulmányom további oldalain segítségül hívom ezeket a cikkeket is, melyek úgy vélem, jól érzékeltetik a város korai hangulatát.

1951. 03. 06. A *Dunai Vasmű Építője* a városi egészségügy fejlődéséről, az orvosi munka javulásáról, valamint az Egészségügyi Bizottság eredményes munkájáról számol be. Ugyan még vannak hiányosságok – ahogy azt a cikkben is írják – de mind az orvosok, mind az ápolók a maximumot igyekeznek kihozni napi munkájukból.⁸

1951 júniusában összesen négy orvos dolgozott Dunapentelén. Rákosi Mátyás nyári látogatása után új orvosok érkeztek, köztük dr. Grosszman Sándor, a kórház első igazgatója és dr. Liptai László, aki később tanácsi osztályvezetőként véglegesen megszervezte a város egészségügyi szolgálatát. (MATUSSNÉ 2001., 23)

A Május 1. utca elsőként felépült kockaépületében megnyitotta ajtaját az első körzeti orvosi- valamint fogorvosi rendelő, emellett kialakítottak egy gyógyszerteret és egy 1 ágyas fektetőt is, amelyet később kibővítettek 40 ágyassá. Itt folyt az építők orvosi, valamint egészségügyi ellátása. A rendelőben dr. Groszman Sándor vezetésével dolgozott két képesített és két képesítetlen nővér. 1951 júliusában a legfontosabb feladatot még az ipari víz ivása ellen és a szállások viszonylagos tisztaságáért folytatott küzdelem jelentette. A dolgozók felvételét még ekkor is a barakk egészségügyi centrumban, a szűrőállomáson végezték. Közben az építkezés – beleértve a Rendelőintézetet is – folyamatosan zajlott.

A Rendelőintézet építészeti jellege

Az 1952-ben átadott Rendelőintézet szocreál stílusban létesült épület, melyet Ivánka András és Kondoray Gyula tervezők modern, funkcionalista szemlélettel tervezettek. Statikusa Walthier Gábor volt. 1951 folyamán a terveket többször módosították, alakították a szocreál stílusához igazítva. A rendelő formavilága arról tanúskodik, hogy tervezését még modern szellemben kezdték meg és menet közben kellett „szocreálosíta-

⁷ Levél, „Doktor Szabi” aláírással levele. IM helytörténeti gyűjtemény, ltsz.: 67.209.1.

⁸ Jobbá lett az orvosi munka. Megalakult az Egészségügyi Bizottság. In: Dunai Vasmű Építője. 1951. március 6., 4.

ni”, ezért az alkotók „felöltöztették” ezt a lényegében modern épületet, finom érzékkel keresve meg a klasszicizáló stílus néhány jelzésszintű elemét: a bejáratok keretezését, oszlopokat és palmetta-díszítést, valamint az egyszerű, stilizált főpárkányt. Az épület főhomlokzata is olyan elem, amelyen többször alakították, elfordították, majd vissza. A végleges tervekre 1951 októberében bólintott rá az Építésügyi Minisztérium.

A nagy terű bejárati-fogadó előcsarnok „előredobása” és annak a főtömeghez nyaktaggal való csatlakoztatása klasszikus modern módszer. A henger alakú bejárati rész érdekes megvilágítási rendszere, felülvilágítása szintén modern gondolat, amely nyaktaggal kapcsolódik az épület többi részéhez. A jobb kihasználás érdekében félemeletek vannak, így minden lépcsőfordulóból elérhető egy szint. A földszinten és az emeleten Boda Gábor szobrászművész alkotásai láthatóak.

Mindez elfogadhatóvá tette a rendelőintézetet, de annak megépülése után volt néhány év, amikor úgy ítélték, hogy a nyugati irányzat, a „modernség” került túlsúlyba és születtek olyan városrendezési tervek, amelyek a főútvonal felől takarták volna e házat.

2001-ben az Országos Műemlékvédelmi Hivatal kezdeményezte is a Rendelőintézet műemléki védetté nyilvánítását, így ez az épület a Kulturális Örökség részévé vált. A 9/2004. (IV. 12.) NKÖM-rendeletben nyilvánították műemlékké.

Az I. számú rendelőintézet átadása utáni évek

1952. ápr. 30-án az épületet Ratkó Anna, egészségügy miniszter adta át a város számára. A Május 1. utcából ekkor átköltöznek a mai Úttörő utcába, ahol a fektetőt rendezték be, valamint a Kossuth Lajos utca 1-3. szám alá, a Rendelőintézet épületébe. Ezzel létrejött az ún. „kiskórház”, amely a mai létesítmény alapját képezte. Az Úttörő utcai fektetőben helyet kapott 60 ágy, az intézetben pedig elsőként a belgyógyászati és fertőző osztályt nyitották meg a betegek előtt, melyet hamarosan követett a sebészet is.

Az intézmény főorvosa és igazgatója egyben dr. Groszman Sándor lett, akivel szoros együttműködésben dolgozott dr. Pátkay József is.

A Rendelőintézet szintenkénti tagolása:

1. földszintjén találhatták az ide érkezők az irodákat;
2. az alagsorban kapott helyet a műszaki részleg és a patológia;
3. a második és harmadik emeleten pedig a műtő, az előkészítő és a posztoperatív osztály, amely azonban gyakran túlzsúfolt volt, így a betegeket – sokszor rossz időben is – a kórház és a fektető között kellett szállítani műtét előtt és után.

Az épületben az előbbiek mellett helyet kaptak még különböző szakrendelők és gondozók, később pedig diagnosztikai egységeket is kialakítottak.

1952-ben indult meg a radiológia működése, valamint szintén ebben az évben kezdi meg működését a bőr- és nemibeteg gondozó, illetve a tüdőgondozó (ennek előzményei egészen 1947-re nyúlnak vissza és hozzátartozik nemcsak a város 60.000 lakója, hanem a környező járások 50.000 lakója is.)

1952. 07. 08-án a Sztálin Vasmű Építője „Érdemes orvos” címmel cikket és interjút közöl dr. Groszman Sándorról abból az alkalomból, hogy az Ratkó Anna egészségügy minisztertől átvehette az „Érdemes orvos” jelvényt, melynek kapcsán interjú is készült a doktorral. Álljon itt emlékül a cikk egy része:

„Az elmúlt héten kormányunk Sztálinváros kórházi főorvosának, dr. Groszman Sándor elvtársnak, munkája iránti elismerésül az „Érdemes orvos” kitüntetést adományozta. Groszman elvtársat számosan ismerik már városunkban, sok építőmunkásnak adta vissza egészségét, munkaképességét... Én 1933-ban szereztem meg a képesítésem, - de utána 9 évig kellett várnom, hogy megkapjam a kinevezésem... A felszabadulás az én életemben is döntő változást hozott. Főorvos lettem... 1951-ben választanom kellett: Budapesten dolgozom tovább, vagy az épülő Sztálinvárosba jövök le. Én a szocialista építkezést választottam, ahol ugyan még nem volt általános orvosi ellátás - de szükség volt szakorvosokra és arra, hogy kialakítsuk a szocialista város szocialista egészségvédelmét. 1951 október végén láttam munkához... A Szovjetunió példája nyomát itt, Sztálinvárosban vezettük be elsőnek az országban a körzeti rendelő-poliklinikai-kórházi egységet. Ennek jelentősége, hogy a három rész nincs elszakítva egymástól, - hanem a körzeti orvos, aki szakrendelésekre bejár a kórházba, - végigkísérheti betege útját, - a betegség tüneteit, - a gyógy módot, - ami szakképzésének emeléséhez is hozzájárul. A szakmai képzés és a továbbképzés mind szélesebb méretekben folyik egészségügyi dolgozóink között. Orvosi szaklapok és szovjet dokumentációs anyagok alapján kéthetenként orvosi továbbképzőn veszünk részt. Ápolónőinket különböző szakmai tanfolyamokon képezzük. Groszman elvtárs munkája sokrétű: amellet, hogy kórházunk főorvosa, - ha szükséges szakrendelést tart, - szakmai tanfolyamok tematikáját dolgozza ki, - előadást tart járási orvosok részére...”⁹

1952 novemberében harminc ágygal megkezdte a működést az újonnan átadott Rendelőintézet szülészeti osztálya.

1953-ban nyitotta meg kapuit a város első állandó körzeti orvosi rendelője is, februárban pedig a terhességvédelmi központ. 1953. március 16-án dr. Pátkay József elvégezte az első műtétet a Rendelőintézetben. Rövidesen gyermekgyógyászati és nőgyógyászati osztály kezd meg működését, melyet már említettem, majd a szemészet és a fül-orr-gégészet. Általános sebészet is ettől az évtől kezdve működik a városban, valamint az első labor, mely folyamatosan bővült. A „kiskórház” ágyszáma ekkor 245 volt.

Az **1948-ban** alapított Országos Mentőszolgálat a mai napig nélkülözhetetlen szerepet tölt be a város sürgősségi betegellátásában. Dr. Groszman főorvos beszámolója alapján megismert „körzeti rendelő-poliklinikai-kórházi egységben” több fiatal szakorvossal együtt indult dr. Gábor Aurél belgyógyász pályafutása is. Az évtized elején érkezett szakorvos a sürgősségi betegellátás iránt is érdeklődve - tapasztalatait kamatoztatva, kórházi praxisa mellett - már 1954-től a Mentőszolgálat helyi mentőállomásán teljesítette szolgál-

⁹ Az „Érdemes orvos”. A város első orvosáról, Groszman Sándorról. In: Sztálin Vasmű Építője. 1952. július 8., 2. Az idézetek közlésekor az eredeti helyesírást követtem.

latát. 1955-től a fővárosban, főállású mentőorvosként folytatta tovább hivatását. Személyében az oxyologia névadóját, a magyarországi mentéstörténelem, mentőorvoslás egyik meghatározó szaktekinélyét, az Országos Mentőszolgálat egykori tudományos főmunkatársát tiszteljük. Munkásságának elismeréseként egykori városa a dunajvárosi rendelőintézet falán látható domborművön az orvost Gábor Aurélról mintázta meg.

1953-ban vezette be Ratkó Anna népjóléti miniszter az abortusztilalmat, amelyet csak 1956 nyarán oldottak fel az országban. A következő években számtalan alkalommal hajtottak végre illegális terhesség-megszakítást városunkban is.

1953. 05. 29.-én megkezdte működését a véradó állomás Sztálinvárosban. Az eseményről a *Sztálin Vasmű Építője* hasábjain dr. Groszman Sándor számol be a város lakosságának. Többek között szó esik arról, hogy hogyan és milyen körülmények között tudják tárolni a rendelkezésre álló vért, valamint dr. Groszman kifejti, hogy mekkorát fejlődött az orvostudomány ezen a téren; rengetegen köszönhetik életüket a vérátömlesztésnek. Mint az a cikkből kiderül, városuk első véradója Paulik József technikus volt. Dr. Groszman cikkének a zárása a következő: *„Az üzemek Vöröskereszt alapszerveinél lehet jelentkezni véradásra; és reméljük, hogy rövidesen szemtanúi lehetünk annak a nagyszerű felemelő érzésnek, amit a véradók és megmentett betegek találkozója jelent mindannyiunk számára.”*¹⁰

1953. 07. 17-én dr. Pátkay Józseffel is interjú jelent meg a *Sztálin Vasmű Építőjében*, abból az alkalomból, hogy a sebész-főorvos kiváló orvos címet kapott. Az interjúban szó van karrierje kezdeteiről, s arról is, hogy szívesen jött-e a városba és, hogy az interjú készítésének idején hogyan viszonyult hozzá. A doktor elmondja, hogy nem szívesen jött ide, de pozitívan csalódott és végül nem bánta meg, hogy a városba került. A cikk végén a főorvost az orvostanhallgatók képzéséről, szakmai felkészültségéről és hozzáállásáról is megkérdezték, melyről ő azt nyilatkozta, hogy elégedett vele és reméli, hogy a jövő orvosai még nála és kollégáinál is jobbak lesznek.¹¹

1954-től rendszeresen tartanak terhes tanácsadásokat a Rendelőintézetben és létrehozzák az intézeti gyógyszertár elődjét.

1954. szeptember 17-én a *Sztálin Vasmű Építője*-ben *„Mit kapott Sztálinváros egy év alatt?”* címmel cikk jelent meg, amelyben természetesen az egészségügyi ellátás is nagy szerepet kapott. *„Sztálinváros dolgozói számára ma már 220 ágyas, jól felszerelt kórház¹² áll rendelkezésre. Szeptemberben pedig újabb 20 ágy felszerelése van folyamatban. A kórházban – a bőrgyógyászati osztályon kívül, amely most alakul – az orvostudomány valamennyi ága megtalálható. Rendelőintézetünkben valamennyi szakrendelés biztosítva van a dolgozók részére. De más vonatkozásban is sokat fejlődött egy év alatt Sztálinváros közegészségügye. A tüdőbeteg gondozó-intézet laboratóriumot kapott. A nemibeteg gondozóban az idén már két orvos és három asszisztensnő dolgozik az elmúlt évi egy orvossal és egy asszisztensnővel szemben. A sztálinvárosi véradó-állomás havonta 20-25 liter vért konzervál és ennek segítségével igen sok beteg életét mentik meg orvosaink. A sportorvosi intézet ma már havonta mintegy 100-120 sportoló egészségére ügyel. A városban a tavalyi kettővel szemben 8 elsősegélynyújtó-hely létesült. Az 5 körzeti orvosi rendelővel szemben 12 körzeti orvosi*

10 Megkezdte működését a sztálinvárosi véradó állomás. In: *Sztálin Vasmű Építője*. 1953. május 29., 2.

11 Szeretni kell az embereket. Beszélgetés egy kiváló orvossal, dr. Pátkay Józseffel. In: *Sztálin Vasmű Építője*. 1953. július 17., 3.

12 Az itt említett kórház azonban a Rendelőintézet átadásával létrejött ún. „kiskórház”.

rendelő könnyíti meg a betegellátást. Az idén létesült iskoláinkban az iskolaorvosi és iskola-fogorvosi intézmény is. ... A jelentős fejlődés eredménye, hogy a sztálinvárosi kórház és rendelőintézet nemcsak a mi városunkban, hanem az adonyi járás egészségügyi központjává is vált.”¹³

1955-ben nem sokkal az előző összefoglaló megjelenése után megnyitotta kapuit az onkológiai gondozó is. Az intézetben létesült traumatológiai gondozó, azonban első 10 éve alatt az általános sebészetben belül működött, majd az új kórház 1965-ös megnyitásával önállósodott.

1957-ben már javában zajlik az új szülőotthon építése a Technikum városrészben. Az épület kivitelezője a 26. Allami Építőipari Vállalat volt, tervezője Jálics János.¹⁴

Az abortusztilalom 1956-os feloldása után megszorodott az ilyen jellegű legális műtétek száma, de maga a téma még a korábbi halálesetek ellenére sem tartott túl nagy érdeklődésre számot. Ugyan az újság is cikkezett róla, de nagy hatással nem volt azokra a nőkre, asszonyokra, akik vállalkozni akartak a műtetre. *„1957 januárjában a helyi lap arról számolt be, hogy a Május 1. utca 3. szám alatt elvégzett tiltott műtét következtében a páciens a helyszínen meghalt. A rendőrségi vizsgálat egy hattagú „bűnszövetkezetet” számolt fel, amelynek három tagja hosszabb idő óta „iparszerűen” végezte a műtéteket, esetenként 200-250 forintért. Ugyanebben a lapszámban Király Pál „Beszéljünk arról, ‘amiről nem beszélünk’” címmel vitaindító cikket közölt a terhesség-megszakításról. Hangsúlyozta, hogy betegségek veszélyét rejti magában, lazítja az általános erkölcsi magatartást, az orvosok többsége az orvosi fogadalom megszegésének tartja. A téma felvetésének jogosságát igazolta Dr. Kiss Dezső hozzászólása, amelyből kiderült, hogy abnormálisan magas volt az abortuszra jelentkezők száma: a „... szűk kórházi osztályon a valódi betegeket nem tudjuk elhelyezni, mert az ágyakat a terhüktől szabadulni akaró asszonyok foglalják el.” – írta az osztályvezető főorvos...” „...a helyzet tovább romlott: a kórházban végzett beavatkozások száma két év alatt a kétszeresére emelkedett. „... egyesek sportot űznek a terhesség megszakításból és büszkén mondják, hogy ez már a nyolcadik, vagy a tizenegyedik.” – írta Dr. Halvax László nőgyógyász.” (MATUSSNÉ 2005., 16)*

1958-ban a Technikum városrészben átadták az újonnan épült szülőotthon épületét, ahol helyet kaptak a műtők és a szülőszobák, valamint itt helyezték el a gyermekgyógyászati osztályt is. Az épületet január 11-én avatta fel dr. Simonovits István egészségügyi miniszter helyettes. Az intézmény néhány osztálya már az 1957-es év végén megkezdte a működést, valamint az itt kialakított konyha látta el élelemmel a Rendelőintézet betegeit és dolgozóit is. Az ünnepségen beszédet mondott dr. Liptai László, városi főorvos, valamint az egészségügyi miniszter-helyettes is. Az ünnepségen számos orvos, ápoló, városlakó is részt vett, ahogy a kivitelezők is.¹⁵

13 Mit kapott Sztálinváros egy év alatt? In: Sztálin Vasmű Építője. 1953. szeptember 17., címloldal

14 Október közepé megnyílik a nőgyógyászati, szülészeti és gyermekkórház. In: Sztálinvárosi Hírlap, 1957. szeptember 27., 2. o.

15 Felavatták az új szülőotthont és gyermekkórházat. In: Sztálinvárosi Hírlap. 1958. január 14., 2.

Néhány hónappal később részletes cikket közölt a *Sztálinvárosi Hírlap* az osztály működéséről, sőt magáról az épületről is. Tágas, kényelmes kórtermek vannak, játékra kialakított részekkel; az orvos bent lakik az intézményben, így biztosítva a folyamatos orvosi ellátást; az épületet rendszeresen takarítják; a gyermekek megfelelő ellátást kapnak, szükség esetén diétás étrendet is tudnak biztosítani számukra; Zborai Jenőné főnővér pedig igazán nagy szakértelemmel és munkabírással rendelkezve végzi munkáját a gyerekek mellett.¹⁶

Küzdelmek egy új kórházért, az új kórház építése

1958-ra a fiatal Sztálinvárosnak egyre több lakója van, így egyre nagyobb az igény egy újabb, modernebb és korszerűbb kórháznak a megépítésére, melyért már az évtized eleje óta küzdenek többen is, pl. dr. Groszman Sándor kórházigazgató és dr. Liptai László városi főorvos. Az illetékesek nekiláttak elkészíteni a kórház terveit, melyek a város főépítésének, Weiner Tibornak, a szempontjai alapján a Középpülettervező Irodában (KÖZTI) készültek és hamarosan hitelezés alá kerültek. Farkasdy Zoltán és Weiner Tibor interjút adott a *Sztálinvárosi Hírlap*nak:

„...A tervezésnek azt a feladatot kellett megoldani, hogy közvetlenül a város központi főterének háta mögött, a fő út forgalmából elérhetően, nap sütéses kórházparkkal, a környezethez beilleszkedő épületeket hozzon létre. Külső megjelenésében tükrözze kórházi jellegét, és hangsúlyos pontja legyen a sztálinvárosi dunapartnak. Az épület maga három főrészből áll. Egy ötemeletes T alakú főépülettömbből, és a vele egybeépített, hozzá szervesen kapcsolódó gazdasági és kiszolgáló épületrészből. Hozzá tartozik egy különálló, de a gazdasági épületrészhez összeköttetésben lévő fertőzőépület is...

...A tervek – mondotta az Egészségügyi Minisztérium ideiglenes bizottságának bevonásával készültek, de ez inkább a kórház funkcionális részére vonatkozik. Városépítészeti vonatkozásban az irányvonalat én jelöltem meg, amely természetesen nem individualista irányvonal, hanem a modern építészeti fejlődésével összefüggő elképzelés...”

Ezek után azt is megtudjuk, hogy a tervek szerint az építkezés 45 millió forintba fog kerülni és Weiner szerint 1959-ben, a három éves terven belül meg is kezdődik a munka.¹⁷

1959. január 16-án érdekes cikkel jelent meg a *Sztálinvárosi Hírlap*. Az újság arról tudósítja olvasóit, hogy pár nappal korábban, január 13-án megalakult a Bartók Béla Művelődési Ház színjátszó csoportja. Elsőként Julius Fucsik: Üzenet az élőknek című művének drámaadaptációját fogják bemutatni. A darab rendezői dr. Groszman Sándor, igazgató-főorvos és Kiss Elek, a Vasmű színjátszó csoportjának a vezetője. A cikk szerint a darab szereplői között lesznek pedagógusok, a Vasmű különböző részlegeinek dolgozói és még sokan mások. A szereplők nagy lelkesedéssel láttak hozzá a munkához, hamarosan emlékező-próbákat fognak tartani.¹⁸

16 Ahol az élet kezdődik. A szülőotthonról. In: *Sztálinvárosi Hírlap*. 1958. április 18., 5.

17 Az új városi kórházról. Nyilatkozik a tervező és a város főépítésze. In: *Sztálinvárosi Hírlap*. 1958. augusztus. 19., 2.

18 Színjátszó csoport alakult a Bartók Művelődési Házban. In: *Sztálinvárosi Hírlap*. 1959. január 16., 2.

A későbbiekben az újság kritikát is közölt a darabról. A kritika szerint a város lakossága nagy érdeklődéssel kísérte a műsort, mintegy 500 főnyi volt a közönség az első előadáson. Leírják, hogy a dráma tele van monológgal – hiszen a mű egy börtönaplónak az átdolgozása, ami e műfajnak a sajátossága. Az előadás néhol elnyújtott, mint írják, de a rendező – dr. Groszman – figyelme a legapróbb részletekre is kiterjedt. Külön kiemelik a díszlettervezőt, Pállfy Györgyöt, aki gyönyörű díszleteket készített a darabhoz és megemlégtették a színvonalas színészi játékot is.¹⁹

1960-ban az elkészült terveknek köszönhetően megtörtént az első kapavágás az új kórházépület építésénél. Ebben az évben ünnepelte városunk az építkezés megkezdésének 10. évfordulóját. A rendelőintézetben, ebben az évben 60 orvos 8 osztályon dolgozott, melyek összesen 240 ágygal működtek. 12 folyamatos szakrendelés folyt itt, a véréadó állomás közel 25 l vért tudott biztosítani az arra rászorulóknak.

1962-ben megnyitotta kapuit az ernyőképszűrő (tüdőszűrő) állomás, mely lehetővé tette a TBC-s betegek kiszűrését és mihamarabbi gyógykezelésben részesítését. Ennek kapcsán készített interjút a *Dunaújvárosi Hírlap* dr. Késmárky Róbertnével, az állomás főorvosával, akinek nyilatkozatából megtudjuk, hogy az állomás létrejötte hosszú munka eredménye, további fejlesztéseket terveznek, de megéri küzdeni érte, hiszen már így is csökkent a betegek száma.²⁰

1962-ben egy sajnálatos esemény is történt: dr. Groszman Sándor, a Rendelőintézet első igazgató-főorvosa 53 éves korában hosszas betegség után 1962. december 10-én elhunyt. Temetése december 13-án volt, a halálesetről másnap nekrológot közölt a *Dunaújvárosi Hírlap*: „Dr. Groszman Sándort, a Városi Pártbizottság és a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának tagját, a városi kórház Kiváló Orvos jelvénnnyel kitüntetett főorvosát tegnap délután búcsúztatták a Bartók Béla Művelődésház előcsarnokában. A város lakossága déli tizenkét órától vett búcsút az orvosi munkájáról és közéleti tevékenységéről egyaránt ismert főorvostól. A búcsúztatási szertartásra délután 3 órakor került sor. A Városi Pártbizottság, a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága és a város lakóinak nevében Tapolczai Jenő elotárs, a Városi Tanács VB elnöke mondott búcsúbeszédet. A munkatársak nevében dr. Pátkai József főorvos és Salap Magda, az egészségügyi szakszervezet helyi vezetőségének tagja búcsúzott el a halottól.”²¹

Az új évtized első néhány évében visszatérő probléma, hogy vajon mikorra fog az új kórházépület teljesen elkészülni, hiszen az építkezés nagyon lassan haladt. Erről számtalan alkalommal jelenik meg cikk az újságok hasábjain. 1963-ban például arról írt a *Dunaújvárosi Hírlap*, hogy üveghiány miatt állt a kórház építése, az átadás pedig valószínűleg átcúsúzik az 1964-es esztendőre.²²

Ez természetesen nem az egyetlen, a témával kapcsolatban megjelent cikk: az év szeptemberében „Egy kórház segítséget kér” címmel jelenik meg egy újabb írás, amelyben több hiányosságra is felhívják a figyelmet. Nem volt elég munkás, s csak részletekben tudták a kórház külső burkolatát elkészíteni munkaterület hiányában, a külföldről

19 Üzenet az élőknek. Kritika az előadásról. In: Sztálinvárosi Hírlap. 1959. április 21., 3.

Az év folyamán később Besnyőn újra bemutatásra került a darab.

20 Megnyitott a TBC Gondozó Intézet korszerű ernyőképszűrő állomás. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1962. január 26., 2.

21 A város dolgozói nagy részvét mellett elbúcsúztak dr. Groszman Sándortól. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1962. december 10., 2.

22 1964-ben került sor az új kórház átadására. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1963. március 12., 2.

rendelt import csempéből pedig más építkezésekre is szállítottak. Utóbbi miatt szükség lenne a munkaterület bekerítésére is, de még a klímaberendezés terveit sem kapták meg, így még a fűtés beszerelésének sem tudtak nekikezdeni.²³

1965 augusztusára végül a felmerült nehézségek ellenére mégis átadásra készen állt az új kórház épülete a Korányi Sándor utca 2. szám alatt. **1965. szeptember 25-én** volt az ünnepélyes megnyitó, melyet Tapolczai Jenő városi tanácselnök nyitott meg, de beszédet mondott többek között még dr. Szabó Zoltán egészségügyi miniszter is. A megnyitón megjelentek között volt dr. Trautman Rezső építésügyi miniszter, valamint helyettese Bondor József; Bujdosó Imre, a Fejér Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke; Takács Imre, az MSZMP Városi Bizottságának első titkára. Megjelent a tervező Farkasdy Zoltán, de képviseltette magát számos alvállalkozó, megjelentek az építkezésen dolgozó munkások, valamint a kórház orvosai, ápolói is és a helyi lakosok is. Dr. Végh Sándor, igazgató-főorvos vette át a kórházat, melyben ekkor már néhány osztályon folyt a gyógyító munka és ígéretet tett arra, hogy folytatják a már megkezdett munkát. Ezután kitüntetésekkel adták át azoknak, akik kiemelkedő eredményt értek el az építkezésben vagy a gyógyító munkában, ilyenek voltak pl.: Lambert Lajos, Csepecz József, Salap Magda vezető asszisztens vagy dr. Végh Sándor igazgató.²⁴

A kórház ekkor 555 ágygal és 12 osztállyal kezdte meg működését. A legtöbb osztály ekkor indult, de később is folyamatosan bővítették őket.

Az induló osztályok:

- I. és II. Belgyógyászat;
- Általános sebészet és Baleseti sebészet, mely önálló osztállyá válik;
- Szülészeti-nőgyógyászat, valamint Csecsemő és Gyermekgyógyászat;
- Szemészet és Fül-orr-gégészet;
- Bőr- és nemibeteg osztály;
- Ideggyógyászat;
- Urológia és Fertőző osztály.

Emellett különféle egységeket is kialakítottak: röntgent, labort, kórbonctant, intézményi gyógyszerterületet, új konyha, mosoda, kazánház és raktár épült többek között, valamint már 8 műtő is rendelkezésre állt a gyógyításhoz. A korábbi „kis kórházat” az Úttörő utcában ismét átalakították – ezúttal vissza eredeti funkciójához – így újra lakások létesültek falai között, egy részük orvosi szolgálati lakás lett. A későbbi években a kórház infúziós laboratóriuma Európa-szerte ismert és elismert infúziós oldatot is gyártott, melyet exportra is készítettek.

²³ Egy kórház segítséget kér. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1963. szeptember 10., 3.

²⁴ Ünnepélyesen megnyitották a kórházat. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1965. szeptember 28., 1.

A kórház építészeti jellege

1952 augusztusára készültek el a vázlattervek, melyek Farkasdy Zoltán és Kürthy László munkái. Ezeken a terveken a kórház főnézetével a Kossuth Lajos utca felé fordult volna. Helyét a városrendezési tervek alapján jelölték ki a város közepén, ahol tájolási és forgalmi szempontból is megfelelően volt elhelyezve. Főhomlokzata szélesen elnyúlt volna. Két rizalitja jelölte volna a főépület mögötti szárnyakkal körülépített zárt udvart, a Duna-parti szárny a folyó felől árkaDOS lett volna. 1954-ben, mikor leállították a nagyberuházásokat, az sajnálatosan hatással volt a kórház építésére is.

1956-ra készültek el Farkasdy Zoltán újabb tervei, munkatársai Balla Gyula, Halmágyi Károly, Nagy László, Bencsik József és B. Kovács Sándor tervezők voltak. A belsőépítészeti kialakítással, Fesszel Lajos, a statikus tervekkel Mentényi Tibor voltak megbízva. Az építkezés kivitelezője a 26. Állami Építőipari Vállalat volt.

Gyakorlati kinézete: a főépület T alakú, 5 emeletes. A főépülettel egybeépülve készültek el a fésűs beépítésű²⁵ gazdasági és kiszolgáló épületek. A gazdasági épülettel kötötték össze a 2 emeletes fertőző osztályt – ahogy a korábban olvasott interjúban is láthatjuk. Az építkezés több ütemben valósult meg: 1959-ben engedélyezték és létesült a 360 ágyas főépület. 1961-ben engedélyezték a gazdasági-kiszolgáló épületcsoport és a 40 ágyas fertőző részleg építését, melyek szintén elkészültek.

Maga a főépület monolit vasbetonvázaz, előre gyártott panel földem elemekből áll, a tömb három részre van osztva (A, B és C szárny). A homlokzatot sárga hódmezővásárhelyi kerámialapokkal fedték le, melyeket műkőszalagok osztanak fel, az eredetileg tervezett alumínium ablakok helyére faablakok kerültek beépítésre. A C szárny földszintjén levő előcsarnok hídon át közelíthető meg. Ennek padlója piszkei vörös mészkőből készült, melyeket siklósi zöldes márványlábazat keretez, az oszlopok burkolata műkő. Az előcsarnokban Mester Sándor 40 m²-es nonfiguratív mozaik faliképe látható. A fertőző osztály és a gazdasági épületek klinkertégla burkolattal rendelkeznek, előbbinek a dunai homlokzatán műkővel burkolt mellvédes erkélyek vannak.

A kórház bővítésének terve már 1967-ben felmerült, a tanulmányterveket pedig 1972 és 1973 folyamán készítette el Farkasdy Zoltán Kaszás Károllyal közösen. Ez lett a későbbi D szárny. Az engedélyezési tervek 1977-ben készültek el, módosításuk 1979-ben történt meg, magát az új szárnyat 1982-ben adták át. (BARKA-FEHÉRVÁRI-PRAKFAI, 81-82)

25 A rendelkezésre álló terület olyan beépítése, amelynél az egyes épületek között kisebb-nagyobb közök vannak. A nagyjából hasonló tömegű épületek egyik rövid homlokzatukkal az utcavonalra, hossz tengelyükkel pedig arra merőlegesen épülnek.

Későbbi bővítések, fejlesztések

1967-ben a Bartók Béla utcában 108 férőhelyes nővérszállót adtak át használatra.

1975-ben megnyílt az aneszteziológiai osztály, melynek már voltak előzményei. A korábbi években először egy, majd több kórtermet alakítottak át az intenzív kezelést igénylő betegek számára. A kórtermek számát később bővítették, majd egy teljesen felszerelt kórházi osztályt létesítettek a magasabb szintű ellátás biztosítása céljából.²⁶

Ebben az évben alakították ki a központi EKG szakegységet, mely szintén megkezdte a működését.

Idővel a kórház „kinötte” korábbi kereteit, emiatt újabb épületszárny létesítésére volt szükség. Az első tervek már 1973-ban elkészültek, a tényleges építkezés azonban csak 1979-ben indulhatott meg. A kivitelező a 26. Állami Építőipari Vállalat lett. Ez a bővítés több mint 300 újabb ágyat bocsátott a betegek rendelkezésére. A kórház új, D-szárnyát **1982-ben** adták át a városnak, ahová hamarosan több osztály is áttette a székhelyét.

1982 év végére már elkészült az II. számú Rendelőintézet, melyet **1983. július 20-án** adtak át a városnak, melyet a Dunai Vasmű építtetett a dolgozói és a város számára. Sokáig kérdéses volt, hogy mely szakrendelések maradnak a gyárban és melyek költöznek az új intézménybe. Az új rendelőbe elsősorban szakrendelések kerültek, melyek korábban is csak néhány órára voltak elérhetőek egy héten, valamint a későbbiekben a felülvizsgálatokra járó betegeket is itt fogadták korszerű körülmények között.²⁷

1985-ben az ágyszám folyamatos növekedésének köszönhetően az évben már 945 kórházi ágy áll a betegek rendelkezésére, ez a növekedés nagyban köszönhető az újonnan épített szárnyaknak is. Később csökkenteni kezdték az ágyak számát.

Ugyanebben az évben – július 1-én – kezdte meg működését a pszichiátriai osztály a volt szülőotthon felújított épületében.

1987-ben a rendelők irányítása is a kórház hatáskörébe került, élükre helyettes igazgatók kerültek. A pszichiátriai osztályon, az eredményesebb működés érdekében kísérleti jelleggel éjszakai szanatóriumot hoztak létre, ahol a már gyógyulófélben lévő betegek kaptak elhelyezést.²⁸

1991 novemberében a kórház felvette a kis-ázsiai gyógyító vértanú, Szent Pantaleon nevét, új neve Szent Pantaleon Kórház lett (a másik névjavaslat dr. Hetényi Géza neve volt, a város és a közgyűlés azonban Szent Pantaleon nevét támogatta). **1992-ben** névadójuk tiszteletére Szent Pantaleon emlékszobrot avattak a kórház központi épületének előcsarnokában.

²⁶ Készenlét az életért. Új kórházi osztály: aneszteziológia. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1975. november 11., 3.

²⁷ Ha elkészül a II. A Vasmű II. Rendelőintézetéről, amely hamarosan elkészül. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1982. március 30., 2.

²⁸ Szanatórium a kórházban. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1987. április 24., 2.

1994-ben megnyitotta kapuit a Gyermek és Ifjúsági Mentálhigiénés Központ, valamint a II. számú Rendelőintézetben a mozgásszervi rehabilitációs ambulancia.

1995. januárban kezdi meg működését a mozgásszervi rehabilitációs osztály.

1995/1996. A kórházban 797 ágy áll a betegek rendelkezésére, több mint 1000 orvos, ápoló és technikai szakdolgozó látja el szolgálatát, így a Vasmű után a kórház a második legtöbb embert foglalkoztató intézmény a városban.

Az intézmény munkatársai folyamatosan képzik magukat, hogy a betegeket minél jobb ellátásban részesíthessék, kórházukban többször járt külföldi delegáció is, akik-től szintén sokat tanultak. Napjainkban, a Szent Pantaleon Kórházban, a 2006-ban átadott Sürgősségi Betegellátó Osztállyal (SBO) együtt 18 osztályon, 681 ágygal folyik a gyógyítás. Az intézmény az általa kiadott évkönyvben emlékezik meg több mint fél évszázados múltjáról, továbbá több tudományos ülésnek és kongresszusnak, valamint diákkongresszusnak is helyet adott az évek folyamán.

A sürgősségi betegellátás részeként, a városban a kezdetektől jelen lévő Országos Mentőszolgálat Dunaújvárosi Mentőállomása egykori telephelyéről új építésű, korszerű mentőállomásra tette át székhelyét 2004-ben. Az állomás nemcsak városuk, hanem a közeli települések, valamint közutak, autópálya-szakaszok egészségügyi ellátását is biztosítja.

Melléklet – Kórház történeti kronológia

- 1950:** a városépítés kezdete, fertőtlenítő, szűrőállomás és vizsgálohelyiség berendezése.
- 1951. április 29.:** a település várossá nyilvánítása.
- 1951 június:** megnyílt az első körzeti orvosi- és fogorvosi rendelő, gyógyszerár és fektető.
- 1951. november 7.:** a város felvette Sztálin nevét.
- 1952. április 30.:** az I. sz. Rendelőintézet átadása és a „kiskórház” létrejötte. Megindult a radiológia, bőr- és nemibeteg gondozó és a tüdőgondozó működése.
- 1952 november.:** szülészeti osztály 30 ágygal.
- 1953.:** az első műtét elvégzése és több osztály megnyitása: gyermekosztály, nőgyógyászati osztály, terhesvédelmi központ, szemészet és fül-orr-gégészet, állandó körzeti orvosi rendelő, labor, véradó, általános sebészet. Ágyszám: 245.
- Ratkó Anna egérszügyi miniszter abortusz tilalma.
- 1954.:** rendszeres terhes tanácsadás, intézeti gyógyszerár.
- 1955.:** onkológia és traumatológia.
- 1957.:** új szülőotthon nyílt a Technikumban.
- 1958.:** az új szülőotthon épületének átadása.
- 1960.:** építeni kezdik a mai kórházat.
- 1962.:** megnyílt az ernyőképszűrő (tüdőszűrő) állomás.
- 1962. december 10.** dr. Groszman Sándor halála.
- 1965 augusztus.:** átadásra kész az új kórház.
- 1965. szeptember 25.:** az új kórház átadása.
- 1967.:** a Bartók Béla utcában 108 férőhelyes nővérszálló nyílt.
- 1975.:** az aneszteziológiai osztály és központi EKG megnyitása.
- 1982.:** D szárny átadása és a II. sz. Rendelőintézet építésének kezdete.
- 1983. július 20.:** a II. sz. Rendelőintézet átadása.
- 1985.:** ágyszám 945 db, július 1-én megkezdte működését a pszichiátriai osztály.
- 1987.:** a szakrendelők irányítása a kórházé lesz, éjszakai szanatórium jön létre a pszichiátriai osztályon.
- 1991 november:** a kórház felvette Szent Pantaleon nevét.
- 1992.:** Szent Pantaleon emlékszobrot avattak az épület előcsarnokában.
- 1994.:** megnyitotta kapuit a Gyermek és Ifjúsági Mentálhigiénés Központ, valamint a II. számú Rendelőintézetben a mozgásszervi rehabilitációs ambulancia.
- 1995. január.:** a mozgásszervi rehabilitációs osztály megkezdte a működést.
- 1995/1996.** A kórházban 797 ágy áll a betegek rendelkezésére, több mint 1000 orvos, ápoló és technikai dolgozó részvételével zajlik a gyógyító munka.

Felhasznált irodalom

- BARKA G.-FEHÉRVÁRI Z.-PRAKFULVI E.: Dunaújvárosi építészeti kalauz 1950-1960. Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata, Dunaújváros, 2007.
- CSAPÓ G.: Szent Pantaleon Kórház. Dunaújváros Nyomda, Dunaújváros, 1996.
- ERDŐS F.: Sztálinváros – Dunapentele nemzetőrei 1956-ban. In: Nemzetőrjelvény – Tanulmányok az 1956-os nemzetőrségről 2009-2013. Szerk.: Bokodi-Oláh Gergely. Az 1956-os Nemzetőrség Hagyományápoló Tanácsa (1956 NHT), Budapest, 2015. <http://mek.oszk.hu/14000/14055/14055.pdf>, 2018. április 16.
- HORVÁTH S.: A kapu és a határ: mindennapi Sztálinváros. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 34., MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2004. (Bővített kiadása: HORVÁTH, S.: Stalinism reloaded: everyday life in Stalin-city, Hungary. Indiana University Press, Bloomington, Indiana, USA, 2017.)
- KRONÁSZT M.: Sztálinváros 1956. – A kutatások tükrében. 2016. november 15-én tartott előadás írott anyaga. Dunaújváros, 2016. (Kéziratként a József Attila Könyvtár helytörténeti állományában.)
- KRONÁSZT M.: Sztálinváros 1956. In: Az Intercisa Múzeum évkönyve II. Intercisa Múzeum, Dunaújváros, 2017.
- MATUSSNÉ LENDVAI M.: Új város születik. Dunaújváros, Intercisa Múzeum, Dunaújváros, 2001.
- MATUSSNÉ LENDVAI M.: Sztálinvárosi nők. Intercisa Múzeum, Dunaújváros, 2005.
- MATUSSNÉ LENDVAI M.: Dunaújvárosi nők a hatvanas években. Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága, Intercisa Múzeum, Dunaújváros, 2008.
- WEINER T.-VALENTINY K.: Sztálinváros, Miskolc, Tatabánya. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1959.

Felhasznált források:

- Levél, „Doktor Szabi” aláírással levele. Intercisa Múzeum (IM) helytörténeti gyűjtemény. Ltsz.: 67.209.1.
- A Szent Pantaleon Kórház története: <http://www.pantaleon.hu/korhaztortenet?full=1>, 2018. április 16.
- Jobbá lett az orvosi munka. Megalakult az Egészségügyi Bizottság. In: Dunai Vasmű építője. 1951. március 6. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=81289>, 2018. április 18.
- Az „Érdemes orvos”. A város első orvosáról, Groszman Sándorról. In: Sztálin Vasmű Építője. 1952. július 8. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=76394>, 2018. április 18.
- Megkezdte működését a sztálinvárosi veradó állomás. In: Sztálin Vasmű Építője. 1953. május 29. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=76954>, 2018. április 19.
- Szeretni kell az embereket. Beszélgetés egy kiváló orvossal, dr. Pátkay Józseffel. In: Sztálin Vasmű Építője. 1953. július 17. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=77004>, 2018. április 19.
- Mit kapott Sztálinváros egy év alatt? In: Sztálin Vasmű Építője. 1953. szeptember 17. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=77807>, 2018. április 20.
- Október közepén megnyílik a nőgyógyászati, szülészeti és gyermekkorház. In: Sztálin-városi Hírlap, 1957. szeptember 27. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=41804>, 2018. október 8.
- Felavatták az új szülőotthont és gyermekkorházat. In: Sztálinvárosi Hírlap. 1958. január

14. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=41902>, 2018. április 20.
Ahol az élet kezdődik. A szülőotthonról. In: Sztálinvárosi Hírlap. 1958. április 18.
Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=43440>, 2018. április 20.
Az új városi kórházzal. Nyilatkozik a tervező és a város főépítész. In: Sztálinvárosi Hírlap. 1958. augusztus. 19. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=44590>, 2018. április 20.
Színjátszócsoporthoz alakult a Bartók Művelődési Házban. In: Sztálinvárosi Hírlap. 1959. január 16. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=43854>, 2018. április 20.
Üzenet az élőknek. Kritika az előadásról. In: Sztálinvárosi Hírlap. 1959. április 21. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=31398>, 2018. április 20.
Megnyílt a TBC Gondozó Intézet korszerű ernyőképszűrő állomás. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1962. január. 26. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=47713>, 2018. április 20.
A város dolgozói nagy részvét mellett elbúcsúztak dr. Groszman Sándortól. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1962. december 10. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=83346>, 2018. április 21.
1964-ben került sor az új kórház átadására. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1963. március 12. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=49735>, 2018. április 20.
Egy kórház segítséget kér. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1963. szeptember 10. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=51350>, 2018. április 21.
Ünnepélyesen megnyitották a kórházat. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1965. szeptember 28. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=31896>, 2018. április 21.
Készenlét az életért. Új kórházi osztály: aneszteziológia. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1975. november 11. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=36227>, 2018. április 21.
Ha elkészül a II. A Vasmű II. Rendelőintézetéről, amely hamarosan elkészül. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1982. március 30. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=50409>, 2018. április 21.
Szanatórium a kórházban. In: Dunaújvárosi Hírlap. 1987. április 24. Online: <http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=60051>, 2018. április 21.

Képek forrása:

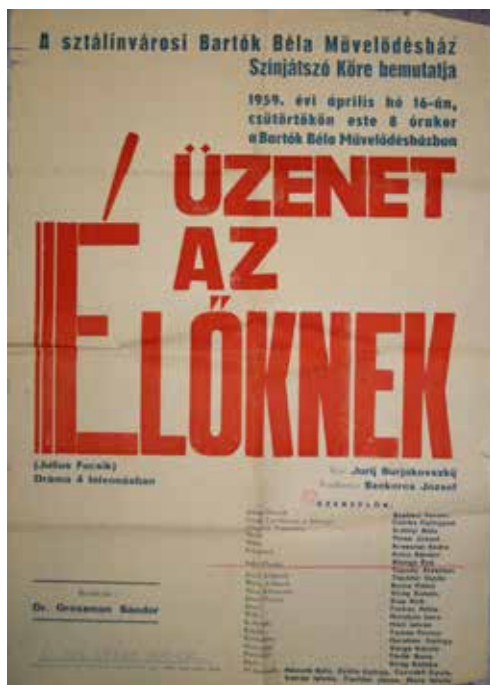
Intercisa Múzeum – Történeti Gyűjtemény, Fotótár (1-4. kép); Szent Pantaleon Kórház – archívum (5-15. kép).

Városi fektető, 1951.

Szeptikus kezelő

Üzenet az élőknek plakát

Műtét, 1953.

1960. körül 05.01.
Dr. Liptai, Dr. Groszman, Dr. PÁlfi

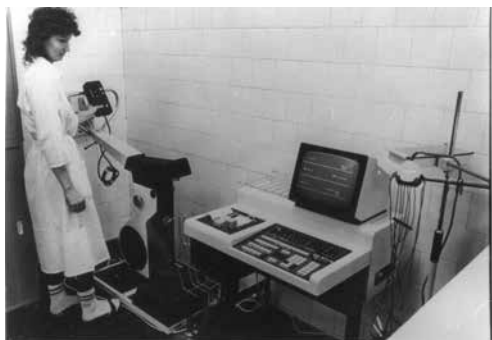
Az első számítógép 1970.

Régi pszichiátria folyósó

Szülészeti műtő

Kpi. EKG

Mentőudvar

Kp. betegfelvételi iroda 1978.03.24

Inkubátor 1981-ben, Bondorné Jutkával

A D-szárny építése

A II. sz. Rendelőintézet átadása

Nővértanfolyam 1989.

Alternatív értékesítési hálózatok – gazdaszemmel

Balogh Pál Géza
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
baloghpalgeza@gmail.com

Egy alternatív mezőgazdasági kisüzem sikeres értékesítési stratégiájának antropológiai vizsgálata¹

Bevezetés

Az árucseré régi témája a magyar néprajznak és társadalomtörténetnek. Dankó Imre klasszikus tanulmányaiban mutatta be a vásárok és a piacok világát, (DANKÓ 1991, 1992) többen foglalkoztak a tájak közötti gazdasági csere néprajzával (legfőképpen Viga Gyula, pl. VIGA 1990, VIGA 2013). Bácskai Vera és Nagy Lajos a piackörzeteket és piacközpontokat elemezte módszertanilag is meghatározó monográfiájában, (BÁCSKAI-NAGY 1984) de a szocializmus alatti legális és illegális piacokról is született szociológiai elemzés. (CZAKÓ-GICZI-SIK 2010) A közelmúltban megjelenő termelői piacokról Kisbán Eszter értekezett, (KISBÁN 2017) a hazánkban is terjedő, a termelő és fogyasztó közti utat változatos módszerek használatával lerövidítő ún. rövid élelmiszerláncok, vagy rövid ellátási láncok (RÉL), illetve más néven alternatív élelmiszer hálózatok nemzetközi és magyar irodalmának főbb kérdéseit – és dilemmáit – Benedek Zsófia foglalta össze. (BENEDEK 2014) Érdemes kiemelni Balázs Bálint írását is, mely egy a részvételi akciókutatás eszközeivel dolgozó, több civil szervezet együttműködésével megvalósult és komoly változásokat is előidéző kutatást mutat be. (BALÁZS 2011) A hagyományos és termelői piacok vevői oldalát és a rövid élelmiszer láncokban résztvevő termelői kör főbb jellemzőit kvantitatív eszközök használatával elemzik Benedek és szerzőtársai. (BENEDEK – FERTŐ – BARÁTH – TÓTH 2014)

Az alternatív élelmiszer hálózatok tehát gombamód szaporodnak, és mind társadalomtörténeti háttérükről, mind jelenükről számos kitűnő tudományos elemzés látott napvilágot. Azonban igencsak keveset szólnak ezek a tanulmányok – nem is volt vállalt feladatuk – arról, hogy maguk a termelők hogyan látják a saját

¹ Hálásan köszönettel tartozom tanulmányom lektorának, Váradi Mónika Máriának, akinek értékes kritikái nélkül sokkal szegényebb lett volna ez a tanulmány. Köszönet illeti Bali Jánost is, aki mesterszakos szakdolgozatom konzulensként segített sokat a kutatás formálásában. Az Agenda 2030 Humánökológiai Kutatóműhelyben is számos remek észrevétel révén gazdagodott a témáról való gondolkodásom. Különös köszönet illeti Lányi Andrást és Kajner Pétert számos biztatásukért és értékes útmutatásukért.

Jelen tanulmány az ELTE néprajz mesterszakon írt szakdolgozatom értékesítéséről írott fejezetének egy alaposan átdolgozott és kiegészített részlete. Az eredeti dolgozatban két – egy értékesítésben sikeres és egy egyelőre sikertelen – alternatív gazdaság gazdasági stratégiáját hasonlítottam össze. (BALOGH 2017) A dolgozat elérhető az ELTE BTK Néprajzi Intézet könyvtárában.

helyzetüket, perspektíváikat egy-egy ilyen alternatív élelmiszer hálózatban, és milyen tényezők határozzák meg értékesítési stratégiáik alakítását. Jelen írásban egy kvalitatív módszerű mélyfúrás segítségével szeretném bemutatni, hogy milyen döntések, milyen motivációk munkálnak a háttérben, amikor egy gazdaság csatlakozik egy ilyen alternatív rendszerhez, vagy éppen kilép belőle, illetve amikor ezen kudarcaiból okulva felépíti saját értékesítési lehetőségeit.

Míg a közgazdaságtan a *homo economicus*, vagyis a gazdaságilag racionális – vagyis saját hasznát maximalizáló – ember képére alapozva építette fel a mikroökonómiai modelleket, addig a gazdasági antropológia hozzáadott értéke épp abban áll, hogy ezt a szintet kvalitatív módszerek alkalmazásával árnyalja, bemutatva az ember gazdasági viselkedésének sokoldalúságát. Jelen dolgozatban is ezt a szemléletet követem, megkülönböztetve a *gazdasági stratégiát* és a *gazdasági mentalitást*. *Gazdasági stratégia* alatt a dolgozatban a gazdaságok azon erőfeszítéseinek az összességét értem, melyek arra irányulnak, hogy háztartásuk, mint a család és alkalmazottaik alkotta gazdasági egység fennmaradjon, anyagi értelemben (tehát hogy biztosítsák minden családtag igényének megfelelő életszínvonalát) valamint szellemi értelemben (hogy egyúttal az ehhez szükséges erőfeszítések ne haladják meg a családtagok tűréshatárát) egyaránt. Egy gazdaság sikeres működése szempontjából mind a két aspektus egyaránt fontos, az anyagi csőd mellett ugyanis számos esetben a szellemi csőd, vagyis a kiégés okozza egy-egy hasonló piacra termelő mezőgazdasági üzem végét. *Gazdasági mentalitásnak* pedig a dolgozatban azt a gondolkodásmódot, vagy ha úgy tetszik, kognitív struktúrákat, narratívákat nevezem, melyek a valós gazdasági stratégia kialakítását meghatározzák. A megkülönböztetéssel tehát a gyakorlatot és a mögötte húzódó gondolkodás elemeit választom ketté, noha a kettő természetesen nehezen elválasztható. Természetesen mind a kettő folyamatosan változik és alakul, hiszen a gazdaságoknak egyúttal a folytonosan változó piaci igényekhez és körülményekhez is alkalmazkodniuk kell; gondolkodásukba pedig a gazdaság működtetése során felgyűlt új tapasztalatok, élmények is állandóan beépülnek, például vásárlóiktól is folyamatosan kapnak olyan visszajelzéseket, ötleteket, melyek meghatározzák későbbi gondolkodásukat és működésüket. A pusztán gazdasági racionalitás, vagyis a fennmaradáshoz – és fejlődéshez – igényelt profit megtermelésére irányuló gondolkodás mellett a családi élet harmóniájának megőrzése, de olyan, a „zöld identitásból” fakadó elvek is beépülnek a gazdák gondolkodásába, mint az állatok jólétének biztosítása, a természeti környezet kímélő használata, vagy az általuk egészségesnek vélt ételek előállítás. Mindezen, az iparszerű mezőgazdaság módszereit követő nagy- és kisüzemek tevékenységéhez képest egyaránt alternatívnak számító elvek gondolkodásukat meghatározó volta és a stratégiában való érvényesülése miatt nevezem *alternatív mezőgazdasági kisüzemeknek* a hasonló gazdaságokat.²

A hasonló üzemek gazdasági stratégiáinak vizsgálata azért is különösen érdekes, hiszen a hasonló elvek által nem kötött, globális piaci versenyben kénytelenek helytállni. Az ágazatot a tőkeerős multinacionális vállalatok uralta ipari mezőgazdaság és élelmiszeripar dominanciája jellemzi,³ mégis jó pár kisüzem sikerrel helytáll a

2 Bali János öket nevezi „újra-parasztoknak” a jelenkori kisüzemi gazdálkodók típusait bemutató tanulmányában. (BALI 2014, 76–77) Az alternatív mezőgazdasági kisüzemek tulajdonosai egyúttal alternatív életstratégiákat is folytatnak a kifejezés Kapitány házaspár által használt értelmében. (ld. KAPITÁNY–KAPITÁNY 2013)

3 A jelenkori mezőgazdaság szerkezetéről, tendenciáiról ld. JUHÁSZ 2016.

versenyben, és építi fel profitábilis vállalkozását. A szabad piac egyszerre jelent hatalmas, szinte korlátlan lehetőséget, ugyanakkor óriási nehézséget és kihívást is, hogy a termékek tengerében a gazdaság ki tudjon tűnni valamivel. Mindennek megfelelően rengeteg egyedi módszert alkalmaznak a hasonló gazdaságok a túlélésre, esettanulmányomban ezek tömegéből mutatok be egyet részletesen. Egy ilyen értékesítési stratégia sikerét a belső tényezők, képességek és ezen piaci környezet, mint külső feltétel folytonos kölcsönhatása dönti el. A következőkben mindkét tényező sikerre gyakorolt hatására kitérek.

Az sem kevésbé érdekes kérdés, melyre szintén megkísérlek adni egy eseti választ a tanulmányban, hogy miért nem találkoznak sok esetben a fejlesztési projektek törekvései és a mezőgazdasági kisüzemek céljai? Miért dökög egy-egy online értékesítési rendszer, vagy épp miért nem működik az elképzéseknek megfelelően egy termelői piac? Miért nem működik a kommunikáció az alternatív élelmiszer hálózatok szervezői és a termelők között? Az ilyen rendszerek működése is alaposabban megérthető a benne munkálkodó szereplők motivációnak feltárásával, a termelői oldal vizsgálata tehát hasonló kérdésekre is fényt deríthet.

Módszertan

A gazdasági stratégiák vizsgálatát néprajzi-antropológiai módszertannal végeztem. A mentalitást, a motivációkat és a döntéshozatalt élettörténeti- és mélyinterjúkkal vizsgáltam, ugyanakkor ezek eredményeit a résztvevő megfigyelés tanulságaival, eredményeivel egészítettem ki és kontrolláltam. A gazdaság stratégiájának időbeli alakulására jó adatokkal szolgáltak online marketing tevékenységük dokumentumai (blog, facebook-oldal, honlap), ahonnan számos, emlékezetükből már kikopott részlet is kiderült. Ez a módszertan ad lehetőséget arra, hogy belülről tudjam megérteni döntéshozatalaik formálódását. Az eredményeket az adatközlők védelme érdekében anonim módon közlöm.

A gazdaság rövid története

A gazdaság tulajdonosai közül GJ (férfi, 1976) édesapja kunágotai (Békés megye), édesanyja pedig kiskunfélegyházi (Bács-Kiskun megye) származású; mind a ketten egy tollfelvásárlással foglalkozó cégnél dolgoztak. 1963-ban vettek telket a budai agglomeráció egyik városában, ahol később a háznál tartottak néhány disznót és baromfit. HA (nő, 1977) édesapja Budapesten született és élt. Üvegesnek tanult, később kiállítások tervezésével foglalkozott. Édesanyja berkeszi (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye), Pestre költözése előtt a helyi tsz-ben dolgozott. Családja a ház körüli kertben almafákkal foglalkozott, illetve néhány disznót tartottak.

GJ vendéglátó-ipari és lakatos iskolákat végzett, de alkalmi munkák révén (pl. szakács, lovasz, középkori hagyományörző alapítvány tagja) számos más szakmába is beletanult. Alkalmi munkái mellett állandóan tartott lovakat is, a lovagoltatásból

szerzett kiegészítő keresetet. 2006-ban ismerkedett meg HA-val, ekkor felhagyott a lovazással, és létrehozott egy építőipari céget, mely a 2008-as válság után kezdett hanyatlani, amikor több elvégzett megbízásért egyszerűen nem kapták meg a beígért pénzt. A gazdaságban végzett munkáját továbbra is különféle alkalmi munkák jövedelmével egészítette ki. HA Újpalotán született, szüleivel egy panelházban laktak. Gyermekkorában a kutyák és macskák szeretete miatt állatorvos akart lenni, de végül közgazdász végzettséget szerzett, jelenleg egy multinacionális cégnél dolgozik mint könyvelő, emellett saját könyvelő cége is van.

Az állattartásba közös otthonuk mellett kezdtek bele a budai agglomeráció egyik településén. A házuk közelében béreltek egy kisebb telket, ahol csirkét és nyulat tartottak, hogy 2007-ben született első gyermekük már egészségesen tudjon étkezni. 2008-ban először négy kecskét és három rackajuhot vásároltak, öszre pedig újabb állatokkal már tizennégyre bővült kecskeállományuk. Először istállóban, takarmányozva tartották őket, de ez az időgazdálkodás szempontjából nem érte meg. 2009-ban ezért már olyan helyszínt kerestek, ahol legeltetni is lehet az állatokat. Ekkor – még ugyanezen a településen belül – egy elhagyott gazdasági épületegyüttesbe költöztették a gazdaságot, melyet a tulajdonostól béreltek, és fel is újítottak. Állataik legeltetésére egy közeli, hét hektáros legelőt béreltek ugyanettől a tulajtól. A szaporulat egy részének megtartása mellett tavasszal tíz, majd az év őszén – következő év elején újabb hat-nyolc kecskével bővítették a meglévő állományt. Ez évben született második gyermekük. 2010 körül kezdték el árulni termékeiket, egyrészt piacokon, másrészt minimális mennyiségben háztól is. Ezután már csak a saját szaporulatból tartottak meg kecskéket, máshonnan nem bővítették állományukat. 2011-ben az épület tulajdonosa felmondta bérleti szerződésüket. Ekkor költöztették el a gazdaságot, GJ emlékei szerint tíz nap hezitálás után, jelenlegi helyére, egy külterületen álló elhagyott gazdasági épületbe. Az istálló GJ szerint egykor egy állami gazdaságé volt, s amikor beköltöztek, az épületnek csak a falai álltak, a körülötte lévő terület pedig járhatatlan volt a növények burjánzásától. GJ és alkalmazottai tették az állatok számára lakhatóvá a területet. A gazdaság másik helyszíne, a feldolgozó- és lakóépület egykor az állami gazdaság kiszolgáló személyzetének szolgált lakóhelységül. Ezt egy magántulajdonostól veszik bérbe. Beköltözésük után itt alakítottak ki feldolgozó és érlelőhelységet a sajtoknak, egy tároló helyiséget a füstölt áruknak, valamint egy évvel később egy hidegfüstölt is sertés-termékek feldolgozásához. Ez évben született meg harmadik gyermekük.

2013-ban a saját szaporulatból való folyamatos bővítésekkel már 150 körüli anyakecske állományuk volt, ekkor egy körülbelül húszdarabos állományon túladtak. A 2015-ös évet körülbelül hetven anyakecskével kezdték, év végére pedig körülbelül kilencvennel dolgoztak. GJ szerint ekkor körülbelül 140-150 kecskét tartottak összesen. Úgy vélték, egy ekkora állományhoz elegendő az általuk tartott két bak. Azóta állataik száma nagyjából e szám körül ingadozik.

2015-ben a piacra termeléssel végképp felhagytak, 2017-ben úgy számolták, az év végére a gazdaság képes lesz mind a kettőjük számára főállást biztosítani.

Költözésük után mind a ketten elvégeztek egy aranykalászos gazdaképzést is, hogy családi gazdálkodók lehessenek, GJ pedig egy mezőgazdasági gépkezelő tanfolyamot is befejezett. 2015-ben hivatalosan öt hektár földjük volt, amit húsz év bérletre kaptak

az államtól, ezen kívül pedig állataikkal egy körülbelül 46 hektáros legelőt használtak. Jelenleg öt alkalmazottal működik a gazdaságuk.

A gazdaság létrehozásakor perdöntő volt számukra az egészségtudatosság, különösen a gyermekek miatt, valamint számukra is meghatározó a környezet védelme, a természet szeretete, az állatok jólétére törekvés, valamint a munka által biztosított szabadság.

Értékesítési stratégiák a vizsgált gazdaságban

Az értékesítés kulcskérdés a vizsgált kisüzem általános gazdasági stratégiájában. Termékeiket mind gazdasági helyzetükből, mind szemléletükből fakadóan kezdtől fogva önállóan, a közvetítő kereskedelmet és annak hasznát kizárva akarják és tudják értékesíteni közvetlenül a fogyasztók felé. Kizárólag különféle alternatív élelmiszer hálózatokban, rövid ellátási láncokban árusították termékeiket, hagyományos piacot nem használtak soha.⁴ Az értékesítés kapcsán mentalitásukban a legfontosabb értékek a *részvétel*, a *nyitottság* és az *átláthatóság*: „(...) *semmi nem titkos, ide is bármikor be lehet menni (...)*”.⁵

Termelői piactól a háztól értékesítésig

A gazdaság a személyes kapcsolati hálóján keresztül kezdte el értékesíteni termékeit. Ismerős családok, barátok, szomszédok vásárolták először a termékeiket, és amint már említettük, GJ építőipari cégének a gazdasági válság miatti bedőlése után döntöttek a gazdálkodás, mint fő megélhetési forma felvállalása mellett. Másfél év után, 2010-ben kezdtek el a szélesebb piacra is kilépni termékeikkel – ebben az adminisztráció nehézségei is közrejátszottak: *„Megmondom őszintén, amíg nem voltak meg az összes engedély, addig nem akartam. Mer’ hogy annyi rosszindulatú ember van, és ha még azelőtt feljelentenek, hogy te elkezdted volna mindent, akkor nincs is hová elkezdened.”*⁶ Először elsősorban termelői piacokon kezdték el árulni termékeiket. Egyrészt a környékbeli piacokon árultak, 2012 szeptemberében például már biztosan értékesítettek szombati napokon az akkor indult biatorbágyi piacon. Másrészt Budapesten kezdtek el árusítani: a Kossuth téren, a Vidékfejlesztési Minisztérium árkádjai alatt megrendezett *Vidék Mustra* termelői piaca jelentett kulcsfontosságú helyszínt a gazdaság fejlődésében, ahol 2012 nyarán, pénteki napokon voltak kint termékeikkel.

4 2012 júniusában a jogszabályok változásának eredményeképp nagymértékben leegyszerűsödött a termelői piacok nyitása, ennek következtében számuk gyors emelkedésnek indult. Ezeken az őstermelők 40 km-en vagy a megyehatáron belülről érkehetnek; ez alól egyedül Budapest a kivétel, ahol az ország bármely területéről érkezett termelők árulhatnak. (ld. BENEDEK-FERTŐ-BARÁTH-TÓTH 2014) Bár jelen dolgozatban erre nem fektettem hangsúlyt, de egy nagyobb merítésű kutatás fontos kérdése lehet, hogy ez a jogszabályi változás mennyiben befolyásolta, segítette elő az értékesítésbe belevágó gazdák számának sokasodását.

5 HA 2015.09.06. A rövid ellátási láncokkal kapcsolatos kutatások hangsúlyozzák, hogy az így történő értékesítés közel hozza a fogyasztóhoz mind a termelőket, mind az élelmiszertermelést befolyásoló természeti folyamatokat, így a társadalmi szolidaritást is erősíthetik. (BENEDEK-BALINT 2014, 35) Úgy vélem, az átláthatóság a változó fogyasztói trendekre, az élelmiszerek biztonságában való hit fogyasztói oldalról van megrendülésére (FEHÉR 2012. 347.) adott reakció volta miatt is működik, mint stratégia.

6 HA 2015.09.06.

2013 márciusában előbb szombatonként a *Közös Piac* Erzsébet téri helyszínén kezdtek árusítani, majd március végétől péntekenként ismét megjelentek a *Vidék Mustrán*. Májustól a budatétényi *Gazda Kert* piacon, valamint egy, a Westend City Center bevásárlóközpont mellett lévő árusítóhelyen is árulták termékeiket. A biatorbágyi piacon továbbra is jelen voltak minden hónap első és harmadik szombatján. Július 7-én a helyi „sokadalmon” értékesítettek. 2013 szeptemberében, a Kossuth tér felújításának kezdetével megszűnt pesti értékesítési lehetőségük. Szeptember 6-7-én a *SzeptemberFeszt*en tartottak sajtókészítési bemutatót és árulták sajtjaikat. Emellett ebben az évben kistermelői termékeket árusító boltokkal is próbálkoztak, szeptembertől a *Hecserli Fűszer és Csemege* árusította termékeiket, ám ezzel az értékesítési móddal hamar felhagytak, nem igazán vált be nekik.

2014 márciusában szombatonként kint voltak a biatorbágyi és a budaörsi piacon, illetve elkezdtek péntekenként a helyi piacon is árulni. Június 27-től a Szabadság térre költözés után is folytatták az értékesítést a *Vidék Mustrán*. Ezen kívül részt vettek a *Mozgó Piac* nevű kezdeményezésben, mely munkahelyre szállított kis piacokat heti-kétheti rendszerességgel két-három órára, illetve március 29-én és 30-án részt vettek a *Kézműves Magyar Ízek Vásárán* is.⁷

Mind GJ, mind HA többször és visszatérően kiemelte a *Vidék Mustra* jelentőségét, mint a gazdaság nagy értékesítési sikerét: „Na, ott háromhetente váltották egymást az őstermelők, hogy mindenki bekerülhessen. Hát minket nem küldtek el. Minket megkértek, hogy maradjunk ott. Hogy nehogymenjünk három hét múlva... mert ők nem szeretnék. Nem kell fizetnünk helypénzt, csak maradjunk ugyanott, ugyanazon a helyen, ahol vagyunk. És míg volt ez a *Vidék Mustra*, mi addig az első naptól az utolsóig ott voltunk. Azért mert olyan minőségű sajtot csinálunk, meg olyan, meg olyan, meg olyan sajtot készítünk, amit, amit érdemes kivinni egy ilyen helyre.”⁸ A *Vidék Mustrának* a 2013-as Hold utcai vásárcsarnokba költözése után⁹ még egy egész szezont végig csináltak az új helyszínen, de „az egy halott dolog volt. Ott végigkínlódunk egy nyarat. Volt olyan nap, hogy kettő, azaz kettőezer forint bevételt csináltam. Volt, hogy annyit sem. Tehát, az ilyen vérlázítóan unalmas volt. Az, hogy eltöltöd ott az egész napodat és semmi pénzt nem keresel.”¹⁰ Mikor a piac 2014 márciusában a Szabadság térre költözött, a tavasztól késő őszig tartó szezont alatt még ott is kinn voltak, „(...) ahol megint csak töredéke volt a forgalom annak, ami volt. De azért ott volt, még azt mondom.”¹¹ A piacok sikertelenségének fő oka véleményük szerint a folyamatos költözködés volt: „(...) egy őstermelő, kistermelő nem tudja azt kigazdálkodni, hogy egy évig, másfél évig várjon, amíg majd odaszokik a vásárló.”¹² Ezen kudarcok is hozzájárultak ahhoz a döntésükhöz, hogy felhagynak a piacra járással, de emellett mindkettőjüknek erőteljes ellenérzései is kialakultak a termelői piacokkal és az ott értékesítő gazdákkal szemben. A kérdés mind interjúimnak, mind az eseményeken való résztvevő megfigyelés során folytatott informális beszélgetéseimnek visszatérő témája volt: nem csak a kutatói kérdés hívta elő a narratívát, hanem spontán módon is felmerültek újra és újra. Emellett a nyilvános eseményeken is rendszeresen mesélték a csaló termelőkkel való szembesülés

7 A dátumok forrása a gazdaság facebook oldala.

8 GJ 2016.12.01.

9 <http://magyamarancs.hu/riport/arkad-hold-szabadsag-91773> (Letöltés: 2017. január 31.)

10 HA 2015.09.06.

11 HA 2015.09.06.

12 HA 2015.09.06.

és szembehelyezkedés narratívumait. A legszebben ez az idézet foglalja össze szemléletüket: „(...) azok az állattartók, meg azok a sajtkészítők, vagy húskészítők, akik ilyen terméket gyártanak, ezek elég kevesen vagyunk, akik vállaljuk azt, hogy el kell jönni hozzánk, mi nem járunk piacra. Tehát, én nem, nem, nem fogok kimenni egy piacra, nem fogok keveredni senkivel. Azért nem vagyok hajlandó keveredni senkivel, mert én vállalom azt, hogy jöjjön el, nézze meg, hogy hol csinálom, nézze meg a tejet, amiből csinálom. Nem keverek bele tehéntejet, nem rakok bele növényi zsiradékot, alapanyagot, hogy több tejet tudjak, sajtot csinálni. Tehát nem járok piacra.”¹³ Ez egyrészt ismét gazdaságilag racionális: elkerülik, hogy a piacon nem megfelelő terméket, vagy általuk nem megfelelőnek ítélt módon (pl. előzetes kóstoltatás nélkül) értékesítő kistermelők az ő hírnevüket is negatív irányba befolyásolják. Emellett ezekkel a narratívumokkal saját élménygazdasági tevékenységüket is legitimálják, saját márkájuk többletértékét is hangsúlyozzák, ezzel pedig az esetenként magasabb árat is megindokolják. Eszerint tehát más termelői termékekhez képest az adja a pluszt a saját terméknek, hogy kézzel foghatóan láthatja a vásárló, hogyan készül az.¹⁴ Azt is hangsúlyozzák, hogy az a termék, amiről nem láthatja a fogyasztó, hogyan készül, nem egyszerűen kevesebb lesz ezzel az élménnyel, de gyakran e fölött még hamis vagy rossz minőségű is.

A termelői piacok árusaiban való csatlódás mellett az időmérleg eltolódása, legfőképpen a gyerekekkel töltött idő csökkenése is nagy szerepet játszott abban, hogy 2015-ben a gazdaság végleg felhagyott a termelői piacokon való értékesítéssel. HA szerint „(...) ugye a vásárnap, eleve, amikor, akkor indult a Szimpla Piac, és oda is hívtak, ami ugye azóta is egy jól menő piac, de mondtam, hogy a vásárnap nem, az marad a gyerekeknek (...) És én úgy voltam vele, hogy nem azért csinálom ezt, hogy ők úgy nőjenek fel, hogy nem is találkozunk, mer ugye vásárnapra meg hulla az ember.”¹⁵

Az online értékesítési rendszerekben, valamint termelői boltokban való értékesítéssel is megpróbálkoztak, ám egyik módszer sem lett tartósan stratégiájuk része. GJ ebben is értékesítési stratégiája igazolását látja: „Az én termékemet nem tudja más eladni.”¹⁶ szerinte ezek azért nem működnek, „mert nem kézzel foghatóak a termékek (...) ahhoz túl drága, hogy ne kóstolja meg a vevő”.¹⁷ Ugyanakkor éttermeknek kisebb mennyiségeket rendszeresen adtak el termékeikből.

Az új értékesítési modellre való áttérésben tehát mentalitásukban a gazdasági okkal – a számukra legfontosabb termelői piacon a helyszínváltással egyre csökkenő bevételekkel – egyenrangúként merült fel a család, valamint a minőségi, egészséges ételek előállítása, a saját márká, arculat tisztasága és a gazdaság tevékenységének átlátható bemutatása, mint fontos érték. Az ez alapján létrejött új stratégia három alappillére a háztól értékesítés, egy házhozzállítási rendszer, és az ezeket szorosan megtámogató élménygazdasági,¹⁸ turisztikai tevékenység. Mindezeket pedig megtámogatja egy több médiumra kiterjedő, hatékony marketing-rendszer.

13 GJ 2015.09.06.

14 A helyi élelmiszerek közgazdasági elemzéseiben is felmerül a termék eredetétől kapott információk fontossága a fogyasztók részéről. (BALÁZS 2014, 414, BENEDEK-BÁLINT 2014, 204, FEHÉR 2012, 338) Ezt vitte még egy lépéssel tovább GJ és HA: nem csak információt szolgáltatnak termékeik készültéről, hanem egyenesen megmutatják azt.

15 HA 2015.09.06.

16 GJ 2015.09.08.

17 GJ 2017.03.31.

18 Ez saját, kutatói fogalomhasználatom, adatközlőim tevékenységükre ezt a szót nem használták.

A háztól értékesítés szintereként a sajtórelő helyiség elejében kialakított hűtőpult, valamint a disznóból készült termékek esetén a termékek tárolására szolgáló helyiség szolgál, melyből egy pult nyílik a feldolgozást bemutató programoknak helyet adó teraszra. A háztól árusítás alapja egy stabil, állandó vevőkör, melyet 2016 decemberében száz fő körülire becsült GJ.

A házhozszállítás először 2014-ben indult el,¹⁹ a nyári szezonban, szerda esti kiszállítással. 2015. május 28-án újra megindították, először még csütörtöki, majd ösztől pénteki kiszállítással. Budapest mellett Budakeszin, Budaörsön, Biatorbágyon, Budapesten, Diósdon, Érden, Pátyon, Sós-kúton, Tárnokon és Törökbálinton szállították ingyenesen házhoz termékeiket. Télen ismét szüneteltették a kiszállítást, 2016 tavaszán ismét elindították a rendszert, ezután ősszel megint szünet következett, 2017 márciusában újra megindult a rendszert, ezúttal kétheti rendszerességgel. GJ a házhozszállítás esetében is előtérbe helyezi az átláthatóság értékét: nem szeret olyanoknak kiszállítani, akik nem jártak a gazdaságban; a házhozszállítást használó vevőkörük nagy része olyanokból áll, akik már jártak a gazdaságban.

Az állandó vevőkör fontosságát egy konkrét történet apropóján így magyarázta GJ: *„Akkor volt olyan, aki felvásárolta volna az összes termékünket, úgy, hogy elvitte volna. Tehát azt mondta, hogy jön pénteken, az összes terméket, amit elkészítettünk, kocsiba rak, lemér, elvisz. Viszi ki Angliába. És mondtam neki, hogy ne haragudj, mi limitáltuk a felvásárlást itt. Tehát mi azt mondtuk, hogy, hogyha most mit t'om én, mindentől vesz egy-két darabot, akkor annyit visz el, amennyit akar. Hogyha azt, hogy az összes fokhagymásat csomagoljam el, azt már nem adom el. Azért nem adom el, (...) mer' nekünk a belső vendéget nem küldhetem el azzal, hogy nem t'ok neked sajtót adni, mert itt volt az előbb a Jóska-Pista, és elvitte, bazmeg, Angliába. Nekem ők kell, ők kellene vásárlónak, nem egy ember. Össze is vesztünk, el is ment, soha többet nem láttuk. Nem adunk el neki terméket. Nem havonta, ne haragudj, én, én nem azért' kezdtem ezt el, te egy év múlva úgy gondolod majd, hogy, hogy befejezed ezt a bizniszt, mert neked, most rájöttél, hogy most ez annyira nem éri meg, és én egy év múlva, nekem a sajtómat ugyanúgy el kell adnom, mikor te már nem viszed el.”²⁰ Megfontolása gazdaságilag is racionális, ugyanakkor egy értékválasztást egyértelműen jelez.*

A háztól értékesítés kulcsa: az élménygazdálkodás

Ez a stratégia persze nem működne, ha nem támogatná meg egy rendkívül sikeres módszer ennek az állandó vásárlókörnek a létrehozására és folyamatos bővítésére. Ennek a két fő eleme az élménygazdasági, turisztikai programkínálat, illetve a kiforrott online marketing.

Az értékesítést leginkább elősegítő stratégia esetükben a már többször emlegetett, általam élménygazdasági tevékenységnek nevezett megoldás. Úgy gondolom, a gazdaság egy olyan stratégiát dolgozott ki – úgy tűnik, sikeresen – amely Gerhard Schulze élménytársadalom koncepciójába illik. Schulze szerint *„a kínálat élményértéke meghaladja*

¹⁹ Ezt is a megváltozott jogi szabályozás teszi immár lehetővé. (ld. GÉHER–DR. KASZA 2013, 7)

²⁰ GJ 2015.09.06.

használati értékét, s a vásárlási motiváció és az értékesítési lehetőségek mérlegelésének meghatározó tényezőjévé válik.” (SCHULZE 2000 (1993) 151)²¹ Konceptióját Pine és Gilmore amerikai kutatók gondolták tovább (PINE-GILMORE 1999), akik szerint – Kovács Dezső tolmácsolásában – „a szolgáltatás gazdaság után az élménygazdaság korszaka jött el, melyben az emberek/vásárlók már csak az élményekért hajlandók többet fizetni a folyamatosan leértékelődő árukkal és szolgáltatásokkal szemben.” (KOVÁCS É. n.) Ezt ismerte fel sikeresen a gazdaság, és ennek megfelelően nem pusztán egy terméket akar eladni, hanem vele egy élményt is – a termék pedig tulajdonképpen az élmény hordozójaként válik igazán értékesé. Az élmény fő részét a részvétel adja: a vásárlók a programok során sose csak passzív megfigyelők, hanem mindig – ha másként nem, a versenyeken való szavazással, de sokszor a munkába való bekapcsolódással is – aktív résztvevői is a programoknak. Így a vevők olyan élményt kapnak, mely miatt vissza fognak járni, ami az állandó vevőkör kialakítása szempontjából rendkívül fontos. A gazdaság emellett nagyon erősen épít a Csurgó Bernadett által a vidéki közösségi és turisztikai tevékenységekben kimutatott, általa a „*vidék idilli és nosztalgikus reprezentációja*” néven nevezett jelenségre is (CSURGÓ 2014, 3): GJ és HA sikeresen ismerték fel a fogyasztói oldalon a vidék nosztalgikus képe iránt jelentkező erős igényt, és tették ennek reprezentálását gazdaságuk stratégiájának részévé. Csurgó fogalomhasználata alapján tevékenységükben a *termék- és kontextus-fabrikálás* stratégiáját alkalmazzák, vagyis egy korábban helyben ismeretlen ételt jelenítenek meg rusztikus, vidékies díszletben, és teszik azt így eladhatóvá. (CSURGÓ 2014, 7) Fehér István is kiemeli, hogy a vásárlás is szabadidős tevékenységgé vált – számos fogyasztó a bevásárlóközpontokban való vásárlással tölti szabadidejét. (FEHÉR 2012, 347) A közvetlenül értékesítő termelőknek ezzel is versenyezniük kell, és szintén szabadidős tevékenységgé, élménnyé kell tenniük a vásárlást. Szabó Töhötöm erdélyi példái alapján szintén úgy látja, a termék előállítás maga is terméké válik. (SZABÓ 2012, 71) Mindez ugyanakkor a nemzetközi helyi élelmiszer mozgalomnak is célja és fontos értéke. (CUCCO-FONTE 2014, 28)

A programkínálat erőteljesen épít a családokra, aminek több oka van. Egyrészt számítanak arra, ami saját motivációjuknál is kiemelten fontos: hogy a szülők egészséges ételeket akarnak adni a gyermekeknek; másrészt az aranyos, „*cuki*” állatokon és a velük bevonzott gyermekeken keresztül a család visszajáró látogatóvá, a szülők révén pedig vásárlóvá is válik.²² Az élménygazdaságban fontos szerepet játszó oktatási tevékenység mögött is ott áll ez a ki nem mondott, de kimutatható gazdasági racionalitás. Ugyanakkor az ismeretterjesztésre is nagy hangsúlyt fektetnek, mely ismét inkább az általuk vallott értékekből fakad. Visszatérő panaszuk volt az interjúkban a vásárlói réteg tudatlansága fölött érzett düh, amit jól szemléltet ez a két idézet: „(...) ez ki fog halni. Ki fogunk halni. (...) Mi lesz azokkal az emberekkel húsz év múlva, akik, akik eljönnek ide ötven évesen és azt mondja, hogy baszki, ezt így kell? Hát így, így ölitek le a disznót? Nem, nem, nem, megkérem, hogy dögöljön meg.”²³ „És odajön az ember, és azt mondja nekem, hogy, de most mér’ mondom ezekről, hogy kecskék? Ezek nem kecskék, ő látta a *National Geographic-on*. A kecskék nem így néznek ki, ezek birkák.”²⁴

21 Fehér István a piaci értékesítés sikerében is nagy szerepet tulajdonít a gazdával való találkozásnak, a vásárlás tapasztalatának, élvezetének, de itt persze ennél sokkal többről van szó. (FEHÉR 2012, 341)

22 Otléteim alatt is rendszeres volt, hogy az állatokat jöttek megnézni a látogatók, akik aztán több zacskónyi termékkel távoztak a gazdaságból.

23 GJ 2015.09.06.

24 HA 2015.09.06.

Az élménygazdaság szempontjából nagyon fontos, hogy nem egy monokultúras gazdaságról van szó, az értékesítésre tartott disznón és birkán kívül számos állatot tartanak „hobbiból” is: birkákat, lovat, pónit, baromfikat. „Hát ez igazából összes háztájit tartjuk, amelyek a magyar, magyarok mindig tartottak. (...) Nem mindegyiket haszon céljából (...) Csak hobbiból, hogy legyen a gazdaságba.”²⁵ GJ koncepciója e mögött a következő: „(...) ez az elképzelésem a végeredményben, hogy egy olyan, egy olyan völgyet létrehozni ott fönt, ahol, ahol, ahol, ahol mindent látsz. Gyűjtöm az állatot ebből kifolyólag, mert vannak mangalicáink, mondom, tehének vannak, akkor most elvileg jövő héten a szürke marhák majd jönnek, majd jönnek a szürke marháink. Ezt is kaptam ajándékba. Ők akarnak szabadulni, nekem szükségem lenne a magyar virtus miatt a szürke marhára.”²⁶ A „magyar virtus”, vagyis a nemzeti érzés, mint fontos mentalitásbeli elem²⁷ mellett ez a döntés az élménygazdálkodás szempontjából gazdaságilag nagyon is racionális, és jelentősen hozzájárul a szolgáltatott élményhez. Egy hagyományos, autentikusnak tekintett *tanya* imázsát hozták létre, ahogy a programokon kínált *tanyalátogatás* is ezt sugallja.²⁸ Ehhez a GJ által összegyűjtött, és a feldolgozás helyszínén kiállított paraszti használati tárgyak is hozzájárulnak. Emellett a különféle élménygazdasági eseményeken mind GJ, mind gyermekeik bocskáiban, magyaros jellegű ruhadarabokban jelennek meg.²⁹ A nemzeti érzésre való alapozás mellett a látogatók számára az is vonzó élmény, hogy az állatokat közvetlenül meg lehet érinteni, simogatni – érdemes a vadasparkok és állatkertek állatsimogatóira is gondolni (melyek sokszor szintén egybefonódnak a „*parasztudvarokkal*”),³⁰ amelyek szintén nagy népszerűségnek örvendenek.

Az élménygazdasági programok GJ baráti körének találkozóiból nőttek ki, kezdetükről így beszélt GJ: „(...) mi csinálunk bulikat. Rendezvényeket. Gyerektáborokat csinálunk, akkor disznóvágós bulikat csinálunk, sajtukészítéses bulikat csinálunk, kitaláltuk, hogy most ez a kolbásztöltő elég jó dolog lesz, lecsófőző verseny, kolbásztöltő verseny, akkor szoktunk csinálni olyan napokat, hogy tavaly volt, mit t’om hamburger parti volt, tök jó, van egy csomó olyan barátom, aki azért jár ide hozzánk, mert különleges dolgot gyártunk, de ő is különleges dologgal foglalkozik. És akkor összehoztuk, hogy ilyen kajaesteket csináltunk, meg minden, és akkor jött egy csomó ember. Nem költötték pénzt, mert nem az volt a lényeg, hogy pénzt költsön, hanem hogy megismerjen minket (...)”³¹

Szinte minden tavaszi hónapra jut valamilyen esemény, és nyáron csak azért nincsenek, mert úgy vélik, ilyenkor nem érdemes szervezni, hiszen mindenki nyaral. 2013 óta tartanak nyilvános eseményeket, ezeket két részre lehet osztani. Először egy lovasversenyhez kapcsolódva tartottak főzőverseny, majd 2014 óta minden évben rendeztek

25 GJ 2015.09.06.

26 GJ 2015.09.06.

27 A Kapitány házaspár is kiemeli az alternatív életstratégiák értékei közül a hagyományt, az autenticitást. (KAPITÁNY-KAPITÁNY 2013, 82)

28 Közeli párhuzama ennek a turisztikai fogásnak a pusztaturizmus, ahol szintén nagy szerepet kap az „ósi” állatfajták tartása és a magyar népi kultúra megismertetése. (KÜRTI 2000, 118) A HA által kezelt facebook oldal is erősen épít erre a képre.

29 A folklór szimbolikus reprezentációjának jelentős szerepét, és ezzel összefüggésben a nemzeti identitást felidéző elemek fontosságát Csurgó Bernadett is kiemeli a vidéki főzőfesztiválok kapcsán. (CSURGÓ 2014, 12) Fehér István is hangsúlyozza, hogy a közvetlen értékesítés során számos termelő jeleníti meg termékeit tradicionális építményekben, vagy öltözik fel hagyományos viseletekbe. (FEHÉR 2012, 341)

30 Például ld. a Budakeszi Vadaspark parasztudvarát: <http://www.vadaspark-budakeszi.hu/parasztudvar> (letöltés: 2017.03.21.) vagy a Fővárosi Állat- és Növénykert állatsimogatóját: <http://www.zoobudapest.com/jatsz-velunk/allatsimogato> (letöltés: 2017.03.21.)

31 GJ 2015.09.06.

egy lecsófőző, illetve egy kolbásztöltő és házi süteménykészítő versenyt. Ezeknek egy-egy magyaros étel – lecsó, kolbász – áll a középpontjában, a közvetlenül a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó programok csak kísérőprogramként funkcionálnak, a középpontban az ételkészítési verseny áll. 2015-ben a húsvéti időszakban kétszer tartottak családi napot, 2017-ben pedig gidáik születésekor rendeztek *gidasimogató* családi napot.

Emellett rendszeresen szerveznek olyan programokat, melyek egy, a saját termékínálattal részét képező gasztronómiai termékre és annak elkészítésére helyezik a hangsúlyt. Évente többször tartanak nyilvános friss-, és 2017 óta gyúrt sajt-készítéseket, valamint látványdisznótorokat, egy-egy korábbi alkalmat kivéve minden esetben részvételi díj ellenében. Ezeket a programjaikat szintén gyakran valamilyen jeles naphoz: például András-naphoz, torkos csütörtökhöz, március 15-éhez, vagy húsvéthoz kötik. Egyszeri alkalommal rendeztek 2014-ben hamburger mustrát, 12 féle hamburger alkotó kínálattal.³²

Főzőversenyeik tulajdonképpen a falusi főzőfesztiválok közeli rokonai. Kezdetben ezek a versenyek ingyenesek volt, és kizárólag az állandó vevőkör kialakítását szolgálták, majd növekedett az érdeklődés, és egyre nagyobb szabásúak lettek, és egyre nagyobb költségbe kerültek, úgy vezették be 2015-től, hogy a versenyzőkön kívül mindenkitől belépőjegyet szednek, a fogyasztás pedig becsületkasszával működik. A bevételt ilyenkor az általuk alapított lokális érdekvédelmi egyesület kapja. A versenyek kezdetben a feldolgozás helyszínén zajlottak, ám később kinőtték ezt a helyszínt, és az események lekerültek az istállóhoz közeli rétre. A versenyeket GJ később a helyi önkormányzat is felkarolta: „*Úgyhogy idén (2015-ben, B. P.) nem is itt fogjuk megrendezni, hanem fönt az istálló mellett, ott azon a nagy réten, ahol most a bálák vannak lerakva. Beszéltünk a (...) önkormányzattal, ők hajlandók támogatni, úgyhogy kapunk tőlük sátrakat a rendezvényhez, kihangosítást, padokat, mindent, amit kértünk.*”³³ A fő program mindig az ételverseny, melyet a *Szabadtűzi Lovagrend* bírál, az egyes kategóriák nyerteseinek is ők ajánlják fel a nyereményeket. A vándorkupát, a fűszereket és a sütő-főző alkalmatosságokat a szervezők biztosítják, viszont az ételek alapanyagait a versenyző csapatoknak kell hozniuk. A kiegészítő programok a gazdaság személyes ismeretségei alapján álltak össze: egy ismerős helyi zenekar szokott játszani gitár- és szintetizátor kísérettel különféle magyar- és külföldi slágereket, jellemzően az 1960–1990-es évek zenei világából; emellett lehetőség nyílik ingyenes quadozásra és lovaglásra; a gyerekeknek kézműves programokat, „*parasztolimpia*” néven pedig különféle népi játékokat kínálnak, emellett egész nap különleges borok és mézek kóstolására is nyílik lehetőség. Bár nem a gazdaságon van a fő hangsúly, mégis minden részletben jelen vannak: amellett, hogy ők vezetik le az egész eseményt (HA konferál, míg GJ inkább a háttérből szervezi az eseményeket), saját kolbászuk és lecsójuk is rendre helyezéseket ér el a versenyen, és emellett állandó lehetőséget kínálnak arra is, hogy a vendégek körbe nézzenek az réthez közeli istállóban. Természetesen hűtőpultjuk is egész nap kint áll a termékeikkel, állandó forgalmat generálva. A családi napok nagyjából ugyanezt a programkínálattal nyújtják, a versenyek kivételével: ügyességi játékok, húsvétkor tojásfestés, gasztronó-

32 Jogilag mindezekre a programokra a „falusi vendégasztal” jogi kategóriájának bevezetése teremtett lehetőséget. (ld. SZABADKAI 2010, 289–291.)

33 GJ 2015.09.08.

miai programok, tanyalátogatás és kisállat-simogató alkotják a választékot.

A másik eseménytípust a háznál tartott, saját termékük létrejöttének bemutatását középpontba helyező programok jelentik. Az egyik ilyen, rendszeresen megtartott esemény a friss sajt-készítési bemutató. Ezeket mindig HA vezeti le, a program menete pedig a következő:³⁴ az előremelegített tejet a közönség előtt beoltja, majd az alvadás ideje alatt HA szóban bemutatja a friss sajt, a joghurt, és kérésre az érett sajtok elkészítési technikáját, illetve válaszol a felmerülő kérdésekre. Ezután a közönség bevonásával felaprítja az alvadékot, majd alul kilyuggatott műanyag tálkákba tölti a közönségnek, akik segítségével kinyomkodják a felgyült savót és belekeverik az alvadékba a kiválasztott fűszert. A résztvevők az elkészült sajtot hazaviszik, majd egy napi érlelés után sóoldatba áztatva besózzák, így állítva meg az érlelődést. A program az istálló megtekintésével zárul. 2017 tavaszán emellett először rendezték meg a gyúrt sajt készítését, mely szintén hasonló forgatókönyv alapján zajlott: a gyúróasztal fertőtlenítése után, a víz forralása közben HA itt is először elmondta, hogyan készülnek a friss és gyúrt sajtok, valamint a joghurt, majd bemutatta a gyúrt sajtok készítésének technikáját, ami után mindenki elkészíthette a saját sonkával, medvehagymával és különféle fűszerekkel készített sajtjait. A bemutató ezúttal is istállólátogatással zárult.

A disznótorok a legrégebb óta tartott nyilvános eseményeik közé tartoznak. A rendezvény kezdetét minden esetben már a szűrés utánra, a pörzsölés idejére hirdették meg.³⁵ Az általam megfigyelt 2016.12.03-ai disznótoron a szűrést lent az istállóban végezték, majd egy utánfutó segítségével szállították az állatot a házhoz, ahol megkezdődött a feldolgozás. A reggeli sült vérből és sertés termékeiket tartalmazó hidegtáliból (bár GJ korábbi látogatásomnál emlegette, hogy tojásos agyat is készítenek, erre a nyilvános eseményen végül nem került sor), valamint a hozzá kínált kenyérből és pálinkából állt. Az ebéd pecsenyekolbász leves és toros káposzta volt, hozzá kínált savanyúsággal – céklával és uborkával –, valamint kenyérrel. Vacsorára pecsenyehúst és sült hurkát, kolbászt készítettek. A rendezvény közönsége rendkívül vegyes volt. Az egész eseményen részt vettek egyrészt GJ és HA helyi ismerősei és régi iskolai barátai, másrészt néhány a vendéglátás területéről érkezett látogató, akik már szintén ismerősként köszöntötték a házigazdákat. Ezen kívül azonban számos először idelátogató környékbeli és pesti vendég is megjelent az eseményen. Az életkort tekintve is rendkívül változatos volt az eloszlás, karon ülő kisgyerekektől idős nyugdíjasokig minden korcsoportból érkeztek látogatók. Voltak itt olyanok, akik életükben először láttak disznótort – mint két huszonéves fiú, akiket nagyapjuk hozott el a torra, mert még sose voltak hasonlón – és olyanok, akik vidéken töltött gyerek- és fiatalkoruk után nem jutottak el többé disznóvágásra, és a nosztalgiától hajtva érkeztek. Az esemény alatt GJ, valamint a férfi alkalmazottak és különféle férfi barátok, ismerősök végezték az állat feldolgozását, míg HA, valamint GJ édesanyja, egy barátnője, valamint a női alkalmazottak bent a konyhában főztek. A feldolgozás munkafázisait minden esetben cigarettaszünetek szakították meg. A látogatók közül a feldolgozásban csak ismerősök vettek részt egészen a kolbász- majd a hurkatölté-

34 Élőben egy 2016.07.16-i és egy 2017.03.15-i bemutatót tekintettem meg. A bemutató menete lényegében változatlan volt, az elmondott szöveg is nagyjából ugyanazokat az információkat tartalmazta, a különbséget az jelentette, hogy az első alkalommal már beoltották a tejet, mire a résztvevők megérkeztek, illetve a második alkalommal a terasz könnyebben takarítható részén, fémasztalon folyt a sajt-készítés.

35 A disznóvágásoknak a kunsági pusztaturizmusban is nagy szerepük van, ld. PETERDI-SZOJKA 2000, 143.

sig. Délutánra több család is érkezett óvodás- és iskoláskorú gyerekekkel, akik mind a két feldolgozó munkálatba bekapcsolódtak. A kolbász készítés során GJ-vel darálták le, majd gyúrták be a kolbász húst, majd HA és alkalmazottjuk, RA segítségével töltötték be azt a bélbe. A hurkakészítésnél HA a gyerekekkel együtt válogatta át és tisztította meg a belsőségeket, miközben az állat anatómiájáról tartott ismertetést a számukra. Azután ismét GJ-vel darálták és fűszerezték az alapanyagot, majd HA és RA segítségével töltötték be a kész hurkát.

Ezek az események egyrészt a jegyek révén tiszta bevételt jelentenek, másrészt jó promóciót is jelentenek a termékeknek – gyakorlatilag minden látogatójuk vásárol is valamit –, ezen kívül a közönség bevonásával a termékkel együtt élményt is kínálnak; valamint GJ fent említett stratégiájának megfelelően – amit gazdaságuk megkülönböztető jegyének is tartanak – azt is tökéletesen láthatóvá teszik, hogyan készül a termék. Ezzel kapcsolatban érdekes volt megfigyelni, hogy habár a feldolgozás technikájában lényegében nem változtattak a közönségnek szóló eseményeken, ám kisebb változtatásokat alkalmaztak, ezáltal egy megkonstruált élményt kínálva a látogatóknak. Így a vágások során lekerül például a hangsúly a szúrásról – bár elvileg ez is nyitott a látogatók számára, de a meghirdetett program a reggelivel kezdődik.³⁶ Emellett GJ egyik megjegyzése nagyon jól mutatta az esemény tudatosan megkonstruált mivoltát: a darabolás során halkán odaszólt az egyik alkalmazottnak, hogy ne siessen úgy, lassítson – tette ezt úgy, hogy ezt én is láttam fényképezés közben, majd rám is nézett, jelzett nekem. A következő cigarettaszünet közben négy szemközt meg is magyarázta nekem, hogy amikor nem közönség előtt végzik a vágást, hétórás kezdéssel általában délután két-három órára végeznek a teljes feldolgozással, ám itt nem ez a lényeg, hanem hogy a látogatók jól érezzék magukat, be is tudjanak és merjenek kapcsolódni, így direkt lassítanak, és este hat-hét óráig kinyújtják a programot – csak alkalmazottja erre a tempóra nehezen áll át. A sajtkészítési bemutatók szintén úgy vannak felépítve, hogy az esemény végének lazább, elnyújtott része alatt, amíg HA, mielőtt levinné a látogatókat az istállóhoz, válaszol az egyéni kérdésekre, illetve elmondja az érdeklődőknek vállalkozásuk rövid történetét, maradjon idő a termékek vásárlására, amit közben női alkalmazottjaik intéznek.

Ezeken a nyilvános eseményeken kívül a gazdaság előre megrendelhető programokat is bevett kínálatába: csapatépítő, céges disznótorokat, valamint osztálykirándulásokat is tartanak, utóbbiakat elsősorban természetismeret és biológia tanárok figyelmébe ajánlják. Megrendelésre rendszeresen visznek ki kisállat-simogatókat rendezvényekre, a gidák egy részét is emiatt tartják meg. Ez ismét tiszta bevételt jelent, de marketing szempontból is előnyös számukra. 2015 óta nyári táborokat is szerveznek. Ennek fő oka, hogy az évnek ebben az időszakában egy nagyobb pénzüsszegrre van szükségük: ekkor szokták megvásárolni a takarmányt. A táborban a tanyához kapcsolódó szokásos programok: a legeltetés, a fejés és a sajtkészítés mellett népi és ügyességi játékok alkotják a fő programkínálatot. Ezekben óvónő ismerősük van segítségükre.

³⁶ A gazdaság ezen stratégiája a vásárlói igényekhez is alkalmazkodik. Mikor a kisgyermekes családok megérkeztek, a hurka, kolbász feldolgozásakor, akkor az egész, leszűrt disznó már felismerhetetlen állapotban, „húsként” fogadta őket. Ezzel szemben délelőtt, mint láttuk, az ismerősök alkották a látogatók túlnyomó részét. Illetve a hurka, kolbász is kevésbé megosztó étel, mint a reggelire kínált sült vér, ahogy ezt a marketing stratégia is alátámasztja: „*Azt hiszem az egyik legmegosztóbb étel, valaki vagy nagyon szereti, vagy ki nem állhatja... Hagymás vér!*” 2016.11.06.-i facebook poszt.

Az anyagi haszon mellett az események fontos funkciója, hogy a gazdasági kapcsolatok teremtésének és ápolásának, valamint az információk cseréjének is terepül szolgáljanak. A beszélgetéseknek a helyzetből adódóan állandó visszatérő témája volt a disznótor maga, mint esemény, és számos, gasztronómia iránt érdeklődő, vagy csak más-más családi háttérből érkező látogató osztotta meg egymással az általa ismert disznótoros recepteket. GJ is sokszor ilyen eseményeken kapott új ötleteket termékei fejlesztéséhez. Emellett az új kapcsolatok építésének is fontos eszközei ezek az események. A nyílt disznótoron az egyik látogató például a munkálatok közti egyik cigarettafüvetvetésben vetette fel, hogy ha eleve tudja, hogy ilyen bensőséges a hangulat, mindenképpen hozza a gitárját is. Rövid megbeszélés után már fixálták is GJ-vel, hogy a következő, december 23-i – ezúttal zártkörű, a baráti körnek szervezett – toron már, a fogyasztásért és némi termékért cserébe, zenészként fog részt venni az illető. A főzőversenyek is nagy szerepet játszanak a gazdasági kapcsolatok ápolásában – a fűszereket, a quadozási és lovaglási lehetőséget mind a tulajdonosok barátai és ismerősei biztosítják. Az események így kölcsönösen előnyösek minden résztvevő fél számára: a gazdaság számára biztosítják az esemény nagyobb látogatottságát, és ezáltal a több profitot; de a partnerek részére úgyszintén nagyszerű marketing lehetőséget biztosítanak az események.

A „bulik” egyúttal a kiégés ellen is védik a gazdaság vezetőit. Ezek az események, miközben a gazdaság sikeres működéséhez is nagyban hozzájárulnak, egyúttal biztosítják az új személyes kapcsolatok teremtését, a régi barátokkal való kapcsolattartás lehetőségét, de a családdal együtt töltött időt is jelentenek. A gazdaság e módon nyitott volta révén a térbeli elszigeteltség ellenére sem veszítik el a számukra fontos emberi kapcsolatokat: „(...) szóval mindig van egy állandó pörgés (...) És akkor fölhívott egy barátom, hogy mit csinálok délután? Mondom, főzőcskézek. Úh, lemehetünk kajálni? Persze, gyertek le. És ő elég, fölhívott egy másik barátját, egy harmadikat, egy negyediket. Aztán mondom, harmincan voltunk. Úgyhogy igazából nem volt senki hívva. (...) És ez egy kurva jó érzés.”³⁷

A bulik mellett az élménygazdasági stratégia egy nagyon fontos új eleme lett a 2016-ban bevezetett *gidagondozó önkéntesség* program. A gidákat az állatok jólétére hangsúlyt helyező mentalitás miatt pár hetes korukig felnevelik, és csak azután adják el őket – ami viszont gazdaságilag nem lenne racionális. Az évnél erre a munkaidőcsúcsnak számító szakaszára egy jó megoldást találtak az önkéntesség formájában, mely az ellő anyák folyamatos megfigyelését, s emellett az új, háztól értékesítő stratégia támogatását, a stabil vevőkör fejlesztését szolgáló fontos elem lett. Ennek során egy gondosan megtervezett rendszerben kétóránként hat felnőtt és az általuk kísért gyerekek mehettek be a kecskékhez, ahol elvileg az anyakecskék etetése, itatása, a friss alom biztosítása, a kis kecskék figyelése és szopásának segítése, egyes állatok cumisüvegből való etetése; az anyakecskék fejése, illetve a frissen született kecskék regisztrálása volt a feladatuk. A valódi segítségnél azonban sokkal jelentősebb volt az élménnyel létrejött erős „híroverés”. „Közülünk mindig volt valaki, aki ott volt, és akkor mi figyeltük azokat az embereket, és pluszba, akik voltak. Nem volt egyszerű, de, de nekünk ez nagyon kellett, a média, meg a híroverés, meg minden.”³⁸ Így tehát sikerült egy jó megoldást találni arra,

37 GJ 2015.09.08.

38 GJ 2016.12.01.

hogy miként hasznosítsák az egyébként gazdasági hasznot nem hozó gidákat. Ilyenkor is egy megkonstruált élményt nyújtottak látogatóik számára: habár kérdésre mindig elmondták, hogy pár hetes korukban a gidák nagy részét így is eladják, és nagy részük valószínűleg vágásra kerül, értelemszerűen nem ezt hangsúlyozták ki a programon. Az ötlet hatalmas siker lett, és hatalmas médiavisszhang is kísérte. Ennek hatására jelentősen nőtt a vásárlók száma is.

Márka- és arculatteremtés, online marketing

A gazdaság jelenlegi értékesítési sikereinek, a stabil vevőkör kialakulásának másik fő alapja a márka- és arculatteremtés, valamint a jól működő, főleg online médiumokra alapozó reklám-rendszer. 2012 óta van a gazdaságnak facebook oldala, és ugyanettől az évtől honlapja is. A honlapot HA kezeli, és az a cég üzemelteti, ahol HA könyvelést végez részmunkaidőben. A facebook oldalt szintén HA kezeli. A honlapon a házhozszállítás háttérül szolgáló webshop, termékfotók és -leírások mellett a programok leírását, ezen kívül pedig galériát, a gazdaság megközelítéséhez szükséges adatokat, kapcsolati adatokat találunk. A „Hírek” fül alatt a facebook-os kommunikációhoz képest a fontosabb eseményekről szóló híreket osztanak meg magukról. A facebook-on ezzel szemben szinte napi szinten megoszt valamit HA. Egyrészt állandóan dokumentálja a gazdaság életét, fotókkal is kísérve, másrészt itt népszerűsíti az eseményeket illetve rendszeresen oszt meg az aktuális termékeikről készült fotókat, az akciókról, új termékekről szóló felhívásokat, de az új termékek készítését is mindig dokumentálja fotókkal és szöveggel. 2014-2015-ben egy-egy kecskét rendelt vállalkozásuk minden egyes arculatához, mint „szakértőt”: egyikük a gyermekeknek szóló programokért, másikuk a termékekért volt felelős. 2016-ban rendszeresen tudósított egy különösen nehezen megmaradt gida, Pannika sorsának alakulásáról. Arra is használja az oldalt, hogy kikérje a vásárlók véleményét, hogy pl. melyik sajtot indítsák a sajtversenyen, válaszol kérdéseikre, reagál a kritikákra, de rendezett már rajzversenyt és receptversenyt is. Mindezek ugyanúgy közel hozzák a gazdaságot a vásárlókhoz, mint az élménygazdasági programok.

Pénzgazdálkodás és az árak alakítása

Írott pénzügyi kalkulációt nem végeznek: „Nincsen minden nap fölírva, hogy mennyit költöttünk, meg hogy mit mire, de, de nincs tartozásunk, tehát hogy én úgy gondolom, hogy valahonnan bejön az a pénz, ami elmegy. És tudunk valamilyen szinten fejlődni. Tehát, hogy azért’ mindig fejlesztünk. Mindig tudunk venni ezt, vagy azt, fejlesztünk állományt, tehát, hogy fejlődünk.”³⁹ A tanya fenntartásának havi költségét GJ 800 ezer és 1 millió forint közé becsülte 2016 decemberében, ennyit kell havonta megkeresniük az eladott termékekkel és a részmunkaidőben végzett külső munkákkal. A 2015-ös évben becsülték mérlegüket először nullára, a 2016-os évben pedig már jelentős plusz bevételt könyvelhettek el, amiből fejleszteni is tudták pl. gépállományukat. A termékek árát akkor változtatták

39 GJ 2016.12.01.

gyakrabban, amikor termelői piacokon értékesítették a termékeket: „Volt olyan, hogy elmentünk olyan piacra árulni, ami ilyen nagyon puccos környéken volt, drága volt a részvételi díj is, de ott simán adhattam mindent sokkal drágábban.”⁴⁰ Mióta átálltak a háztól értékesítésre, azóta igyekeznek nagyjából változatlanul tartani – inkább az innovációként bevezetett újdonságok árát teszik magasabbra, illetve a rendezvények árát változtatják, ezzel jutnak az időről időre épp szükséges plusz pénzforrásokhoz. A disznóhúsból készült termékek árát GJ és HA egyszer kiszámolta egy állatra, hogy ne termeljen veszteséget, de csak a sertéstermékek áfájának 2016-os csökkentése miatt tudták tartani a korábbi árakat. Az egyedi márka és arculat építése révén függetleníteni akarják magukat a piac változásaitól, hogy maguk szabhassák meg az árakat: „Na hát ugye, mi kisgazdaság vagyunk, olyan terméket állítunk elő, ami a miénk. Tehát, hogy ugye erről szól az egész, (...) hogy brandet építesz, meg márkát építesz, hogy ez nem kecskesajt, ez a [a gazdaság neve] sajtja. Ennek ez az ára, és ezér’ nem összehasonlítható a piacon mással, tehát én mondhatom meg az árát, mert, még, még ha kukoricát természeténél, akkor majd a piac megmondja az árát, mert az kukorica itt is, meg ott is. Tehát erre kell nekünk törekedni, hogy egyedi legyen a dolog, és akkor én adhassak árát hozzá.”⁴¹ Árkedvezményeket nem szoktak hirdetni, egyedül törzsvásárlóknak adtak időnként fél áron termékeket, sokkal inkább „kettő fizetsz – hármat vihetsz” jellegű akciókat hirdettek, amikor egy termékből nagyobb feleslegük volt, amin túl akartak adni.

Emellett HA rész munkaidőben, heti három napot alkalmazottként könyvel, valamint egy saját könyvelő cége is van, mellyel alkalmi munkákat vállal; illetve GJ is vállal alkalmi építőipari munkákat, amikor komolyabb pénzhányban szenved a gazdaság és a háztartás. Pályázati forrásokra, bár a megfelelő képzések elvégzése után tudnának pályázni, nem akarnak hagyatkozni, mivel tartanak a fokozottabb ellenőrzéstől és gazdaságuk ellehetetlenülésétől, így kizárólag saját forrásokból fejlesztették a gazdaságot.

A pénzért való értékesítés mellett jelentős szerepet kap a reciprocitás, a csere.⁴² Egyrészt náluk is rendszeres a más termelőkkel való csere: „Szoktam cserélgetni, tehát mi nagyon sokat cserélgetünk. Krumplit, hagymát, vannak termelők, akikkel vannak is kapcsolatok, s akkor kell neki sajt, jó, akkor vigyél érett sajtot, mer azzal elvagy.”⁴³ Másrészt a kiterjedt ismerősi hálózatban (melyet GJ folytonosan bővít is, mondván, „beszélgetésből alakul minden”⁴⁴), illetve különösen a szomszédos, lovakkal foglalkozó gazdaságokkal rendszeresen segítik egymást, akár munkákba való besegítésről, akár gépkölcsönzésről, vagy építési alapanyagok beszerzéséről van szó: „Meg az, hogy tudod nem, nálunk nincs az, hogy most akkor Józsi, mivel tartozok? Hülye vagy, mi van? Hanem, mikor eszébe jutok, felhív telefonon, és akkor azt mondja, figyelj már Józsi, bont itt a szomszéd le a házat, hogy a hullámpala nem kell róla? De kell, megyek érte. Na, ez, ez, ez a segítség.”⁴⁵ „De ez a barterkereskedelem, mikor találsz olyan embereket, akikkel lehet ezt csinálni... (...) Hát

40 HA 2016.12.01.

41 HA 2016.12.01. A téma közgazdasági megközelítésű vizsgálatai is hangsúlyozzák, hogy az új piaci résekre reagáló rövid ellátási láncok révén a termelők függetlenedni tudnak a nagy vevőktől, és így képesek növelni profitjukat. (BALINT–BENEDEK 2014, 209)

42 A paraszti gazdaság kooperációs formáiról, kitüntetetten a kaláka intézményéről ld. Szabó Á. Töhötöm könyvét: SZABÓ 2009. A kaláka szocializmus kori tovább élésével Sik Endre foglalkozott. (SIK 1988)

43 GJ 2015.09.08.

44 GJ 2017.03.24.

45 GJ 2015.09.08.

tök természetes lenne, csak az emberek nem így fogják föl az életet.”⁴⁶ Gyermekük a western lovaglással foglalkozó szomszédjuknál lovagolnak, aki cserébe rendszeresen kap tőlük tejet, sajtot és füstöltárut. A sertéstermékekhez használt fűszereket is hasonló módon szerzik be egy ismerőstől, ez is nagyon jó példája a reciprocitásnak a gazdaság sikeressé tételében játszott fontos szerepére: „(...) nem éri meg elmenni, és megvenni ezeket a fűszereket, mer' olyan drágára jönne ki a végeredmény, hogy már nem érné meg foglalkozni vele.”⁴⁷ De mint láttuk, az élménygazdasági programok szervezésénél is fokozottan érvényesül ez az elv.

Összefoglalás

A gazdaság indulásakor, felépítésekor tehát kulcsszerepet játszottak a termelői piacok, azonban a kellő szabályozás hiánya miatti bizalomvesztés és az időbeosztásuk mérlegelése miatt végül felhagytak ezzel az értékesítési móddal. Ehhez azonban szükséges volt az innováció: egy állandó vevőkör létrehozása, melyhez viszont elengedhetetlen volt megkonstruálni terméküket, mely a maga nemében, mint „[gazdaságuk neve] sajtja”, egyedi lesz, és ezáltal létrehoz egy olyan saját piacot, ahol nincsenek versenytársak.⁴⁸ Ennek a stratégiának lett egyik legfontosabb eleme az élménygazdaság, mely hatékonyan segíti a visszatérő vendégek bevonását és megtartását egyaránt, valamint időhasználatukban is egy több funkcióban is hasznosuló időt jelent. Tevékenységük világosan mutatja a kreativitás felértékelődésének nemzetközileg is érvényes tendenciáját a gazdaságban. Termékük anyagi előállítás mellett – melyhez a szükséges tudás egyre inkább megszerzhető autodidakta módon, online és gyakorlati tapasztalat révén – sokkal nagyobb szerepet kap a sikerben termékek kommunikációja, a termék mint márka megkonstruálása. Ezen a mikro szintű esettanulmányon is jól látszik a kreativitás gazdaságban való felértékelődésének globális tendenciája. (FLORIDA, R. 2014)

Az értékesítés sikere tehát nagyban múlik az egyéni innovációkon, ám sokszor a legjobb ötletek ellenére sem képes mindenki sikeressé válni. Sokak számára például nem adott a főváros közelsége, mint lehetőség, ami a gazdaság sikeres megoldásához is jelentősen hozzájárult. Hiszen ha nem lenne adott az a megfelelő vásárlóerővel rendelkező és egyúttal a helyi termékeket kereső réteg, melyből összeállhatott vevőkörük, hiába valósítanák meg innovációikat. A legtöbb vidéki termelő számára azonban helyben nem adott ez a potenciális vásárlói réteg, így hiába is próbálkoznának a háztól való értékesítéssel és az élménygazdasággal. Ami az egyik termelőnek előny, az a másinak hátrány is lehet, és hogy erre a potenciális piacra is túl sokan „fenik a fogukat”, és egyesek így óhatatlanul is kiszorulnak termékeikkel.

Ezek a tanulságok a vidékfejlesztés számára is tétet hordoznak, hiszen egy, a termelői termékek vásárlásához szükséges vásárlóerővel és megfelelő szemlélettel rendelkező vevőkör, és egyúttal az ennek hiányát okozó rendszerszintű problémák

46 GJ 2015.09.06.

47 GJ 2017.03.24.

48 Heather Paxson antropológus amerikai kézműves sajtórolí frott könyvének is központi témája, hogyan konstruálják meg termékük értékét az amerikai sajtókészítők. (PAXSON 2013)

kezelése nélkül a kistermelők sem lehetnek sikeresek. Amellett, hogy az azonos problémákra rámutat, a hasonló kutatások további tágabb társadalmi haszna lehet, hogy azáltal, hogy bemutatja a RÉL-ekben résztvevő gazdák belső vívódásait, nézőpontjait és stratégia-alkotásait – például hogy mi alapján utasítanak el egy őket segítő szándékkal létrejött értékesítési rendszert –, hozzájárulhat a rövid ellátási láncok nagyobb sikeréhez is. Egyúttal az antropológiai módszer segítségével a vidék fejlődéséhez mintát mutató jó gyakorlatok is részletesen bemutathatóak. Remélem, írásomban egy ilyen inspiráló példával is sikerült szolgálnom.

Irodalomjegyzék

- BÁCSKAI V.–NAGY L. 1984: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Budapest.
- BALÁZS B. 2011: Kooperatív kutatás a hazai alternatív élelmiszer-hálózatok elősegítésére. In: PATAKI Gy.–VÁRI A. (szerk.): Részvétel – akció – kutatás. Magyarországi tapasztalatok a részvételi-, akció- és kooperatív kutatásokról. Budapest. 140–162.
- BALÁZS B.–BENEDEK ZS. 2014: A rövid ellátási rendszerek szocioökonómiai hatásai. *Külgazdaság* LVIII. (3) 100–120.
- BALI J. 2014: „Újparasztok.” Párhuzamos modellek a magyar falusi mezőgazdasági kistermelésben. In: SCHILLER K.–TÓTH-KIRZSA F. (szerk.): Mwomboko. Köszöntő kötet Sárkány Mihály 70. születésnapjára. Budapest. 72–79.
- BALOGH P. G. 2017. Két törökbalinti kecsketartó gazdaság néprajzi vizsgálata. ELTE BTK Néprajzi Intézet Kézirattára, Budapest.
- BENEDEK ZS. 2014: A rövid ellátási láncok hatásai. Összefoglaló a nemzetközi szakirodalom és a hazai tapasztalatok alapján. Budapest.
- BENEDEK ZS.–FERTŐ I.–BARÁTH L.–TÓTH J. 2014: Termelői heterogenitás a rövid ellátási láncokban: a piacon értékesítő gazdák jellemző különbségei. *Gazdálkodás* LVIII. (4) 307–319.
- CUCCO, I.–FONTE, M. 2015: Local Food and Civic Food Networks as a Real Utopias Project. *Socio.hu* (3. angol nyelvű különszám) http://www.socio.hu/uploads/files/2015en_food/cucco_fonte.pdf (Utolsó lekérés ideje: 2018. szeptember 6.)
- CZAKÓ Á. –GICZI J. – SIK E. (szerk.) 2010: Piachely, KGST-piac, Emberpiac. Budapest.
- CSURGÓ B. 2014: A vidék nosztalgája. Kulturális örökség, turizmus- és közösségszervezés három észak-alföldi kistérségben. *Socio.hu* IV. (2) 1–19. http://socio.hu/uploads/files/2014_2/csurgo.pdf (Letöltés: 2018. szeptember 6.)
- DANKÓ I. 1991: A javak cseréjének néprajza. Debrecen.
- DANKÓ I. 1992: Régi vásáraink világa. Debrecen.
- FEHÉR I. 2012: Direct Food Marketing at Farm Level and its Impacts on Rural Development. In: ADISA R. S. (szerk.): Rural Development – Contemporary Issues and Practices. Rijeka, 337–354.
- FLORIDA, R. 2014: The Rise of the Creative Class Revisited. New York.
- GÉHER D. J.–Dr. KASZA Gy. 2013: Tájékoztató a kistermelők élelmiszer-előállítással kapcsolatos lehetőségeiről. 2. kiadás. Budapest.
- JUHÁSZ P. 2016: Farmok, technológiák, hálózatok, kooperációk – nemzetközi trendek a mezőgazdaságban. In: KOVÁCS K. (szerk.): Földből élők. Polarizáció a magyar vidéken. Budapest, 21–36.
- KAPITÁNY Á.–KAPITÁNY G. 2013: Látható és láthatatlan világok az ezredfordulón és utána. Budapest.
- KISBÁN E. 2017: Termelők a piacon, termelői piacok. In: FODOR P.–GYÖNGYÖSSY O. (szerk.): Sodrásban: Tanulmányok Dr. Szűcs Judit köszöntésére. Csongrád, 300–313.

KOVÁCS Dezső É. n. Az élménygazdaságig és tovább. http://unireg-ipa.rkk.hu/elmenygazdasag/ipa_kd.pdf (Letöltés: 2018. szeptember 6.)

KÜRTI L. 2000: A pusztta felfedezésétől a pusztta eladásáig. Az alföldi falusi-tanyasi turizmus és az esszencializmus problémája. In: FEJŐS Z.-SZIJÁRTÓ Zs. (szerk.): Turizmus és kommunikáció. Tanulmányok. Budapest – Pécs, 112–128.

PAXSON, H. 2013: The Life of Cheese. Crafting Food and Value in America. Berkeley – Los Angeles.

PETERDI V.-SZOJKA E. 2000: „Hogyan is állunk a pusztával?” Kunpusztta régió (Felső-Kiskunság) pusztai turizmusának etnográfiai megközelítése. In: FEJŐS Z.-SZIJÁRTÓ Zs. (szerk.): Turizmus és kommunikáció. Tanulmányok. Budapest – Pécs, 129–152.

PINE, J.-GILMORE, J. P. 1999: The Experience Economy. Work is Theatre & Every Business a Stage. Boston – Massachusetts.

SCHULZE, G. 2000 (1993): Élménytársadalom. A jelenkor kultúrszociológiája. A hétköznapi élet esztétizálódása (Részlet az I. fejezetből). Szociológiai Figyelő IV. (1-2) 135–157.

SZABADKAI A. 2010: Jogszabály-módosító javaslatok a vidékgazdaság ösztönzésére. In: LÁNYI A.–FARKAS G. (szerk.): Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható? Budapest, 280–311.

SZABÓ Á. Töhötöm 2009: Kooperáló közösségek. Munkavégzés és kapcsolatok a falusi gazdálkodásban. Marosvásárhely.

SZABÓ Á. T. 2015: Fading Regional Borders? The Viewpoint of Rural Economy and the Way of Life. In: BARNA G. (szerk.): Ethnographic Atlases, Regions, Borders, Interferences. Budapest, 63–74.

VIGA Gy. 1990: Árucsere és migráció Észak-Magyarországon. Debrecen–Miskolc.

VIGA Gy. 2013: A tájak közötti gazdasági kapcsolatok néprajza. Miskolc.

Képek (a szerző felvételei)

1. Az árusítás helye: sajtos pult a gazdaság telephelyén található sajt készítő műhelyben. 2017. március 15.

2. Egy nyilvános sajt készítés látogatói ismerkednek a gazdaság állataival. 2017. március 15.

3. Sokadalom a kolbásztöltő versenyen. 2016. október 16.

4. A gazdaság pultja a kolbásztöltő versenyen. 2016. október 16.

5. Egy vendég a készülő friss sajtból nyomkodja ki a felesleges savót egy nyilvános sajtkészítésen.
2017. március 15.

6. Egy vendég a gazdaság sonkájával tölti meg készülő gyúrt sajtját egy nyilvános sajtkészítésen.
2017. március 18.

7. A reggeliül szolgáló hidegtál egy nyilvános disznótoron.
2016. december 3.

8. Gyerekek gyúrnák a hurka töltelékét egy nyilvános disznótoron.
2016. december 3.

Betlehem készítése

Paálné Bakó Edit
Intercisa Múzeum 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
pbako.edit@gmail.com

Intézményünkben a jeles ünnepnepokat megelőzően muzeológusaink ismeretterjesztő előadásokkal készülnek, majd múzeumpedagógusunk játszóházi foglalkozást tart az adott témakörben.

Néprajzos kollégánk a karácsonyi ünnepekörhöz tartozó hagyományokat nemcsak interaktívan kívánta bemutatni - főleg a gyerekeknek -, hanem kézzelfogható, tárgyi valóságában is. Ennek az igénynek próbáltam eleget tenni, egy mozgatható betlehem készítésével. S ha már a népi, hagyományos ünneplés előadásának a tárgya, úgy gondoltam, hogy a betlehem készítéséhez a paraszti kultúrában felhasznált anyagokat, s lehetőleg korabeli készítési technikát is megismertethetjük a betlehemeken keresztül. Így nemcsak dramatikus élménnyel gazdagodhatnak az előadáson résztvevők, de minimálisan, bizonyos anyagismeretre is szert tehetnek. A készítési technikát az előadást követő kézműves foglalkozáson sajátíthatják el a vendégek.

A betlehem készítéséhez, csak természetes alapanyagokat és növényi festéket használtam. Ezek az alapanyagok a falusi emberek mindennapi életében a használati tárgyain keresztül állandóan jelen voltak. Erre a múzeum állandó kiállításában lévő néprajzi szobában is láthatunk példát. Ilyen a kukoricacsuhéból készített füles kosár vagy a karos szék fonott csuhé ülőkéje.

A betlehem két részből áll, s készítését is ennek megfelelően ismertetem. Egyrészt az istállóból, másrészt az alakokból: Mária, József, Kisdéd, Angyal, Háromkirályok, Pásztorok, szamár, ökrök, birkák.

Először papírból a figurák sziluettjét kivágtam, így terveztem meg a méretüket és az alakok egymáshoz viszonyított arányát. Az istálló alaprajzát és a magasságát is ennek megfelelően méreteztem.

Az istálló készítéséhez felhasznált anyagok

Az istálló alaplapja 500 x 400 x 17 mm vastag falap, nátronpapír, keményítő, folyami homok

Oldalfalak: 6 mm átmérőjű, 250 mm hosszú stift pálca, gyékény

Ablakok: 13 x 11 mm-es fenyőléc, diófapác, gyékény

Födém: 500 x 300 mm x 4 mm vastag furnérlap, 20 x 10 mm fenyőléc

Tető: 20 x 7 és 10 x 7 mm-es fenyőléc, diófapác, gyékény, rafia, furnérlap, keményítő, folyami homok

Kerítés: fűzfavessző

Az istálló készítése

Az istálló alapja 500 x 400 x 17 mm-es falap, amit nátronpapírral vontam be. A kasírozáshoz főzött keményítőt használtam. Az előkészített alapba 5 cm-ként 6 mm-es lyukakat fúrtam. Az előre leszabott 250 mm hosszú stift pálcák végét enyvvel bekentem, majd gumialapács segítségével a lyukakba bevertem. Egy lépésben a már elkészített ablakkeretek is beépítésre kerültek. (1. kép)

1. Alaplap az oldalfalakkal és az ablakokkal

A földémhez az 500 x 300 x 4 mm-es furnérlapra fa stifttel rögzítettem a fenyőléc keretet. Erre építettem rá a külön elkészített tetőszerkezetet, amit ugyancsak fa stifttel erősítettem meg. A „gerendákat” befűrészelttem, majd ezekbe a vátatokba enyvvel ragasztottam be a tetőléceket. (2-3. kép) A padlás méretre vágott furnér hátlapját enyvvel ragasztottam a gerendához. A megszáradt földemen lyukakat fúrtam az istálló oldalfalát képező stifttekhez s ráültem a stiftekre. A stabil rögzítéshez itt is enyvet használtam. Az ablakokat és a tetőszerkezetet diófapáccal átkentem. Ezzel elkészült az istálló teljes vázszerkezete. Következhetett az oldalfalak és a tető fedésének elkészítése, mely gyékényzövással történt.

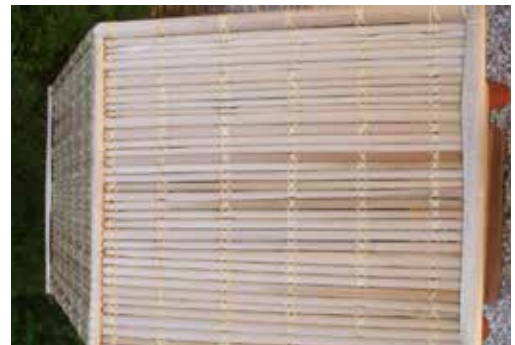
2. Földém

3. Tetőszerkezet a padlás hátlapjával

4. Elkészült istálló a vesszőkerítéssel

5. Tető fedése gyékénybéllel, keresztkötéssel

Az istálló oldalfalát *mogyorógyékény*¹ beszövésével készítettem el. A gyékény több levélből áll. A két szélső haj gyakran sérült, piszkos, töredezett. Ezért ezt „rosszhajnak” is hívják. Ezek lefejtését követően befelé haladva egyre puhábbak és erősebbek a szálak. Legbelül van a kerek bél, ami egyben a legnemesebb része is a növénynek. Ebből lehet az igazán szép, finomabb, mives tárgyakat elkészíteni. A szétfeltett szálaknak csak a rugalmas részét lehet szövéshez használni. A végén lévő ún. fark rész már rugalmatlan, törékeny. Az oldalfalak beszövéséhez a gyékénybél követő 2-5. szálakat használtam fel. Amelyik túl széles volt, hosszában kettéhasítottam. (4. kép) Felhasználás előtt több órára vízbe áztattam a szálakat, majd hagyományos módon beszöttem a stift közöket.

6. A gyékény lécekhez kötözése

7. Padlás

A tetőt a gyékény legnemesebb részéből, a bélből készítettem. A szálakat méretre vágtam, s *rafiával*,² keresztkötéssel a tetőléchez kötöttem őket.(5-7. kép) Az ablakok keretezését és a tető körbe keretezését – „ereszcsatorna” - a gyékényszál alsó legszélesebb-ívesebb részével oldottam meg. (8. kép)

Végezetül az istálló talapzatát és a hátsó oromfalat sűrű keményítővel lekenem majd folyami homokkal beszórtam. Így rusztikusabb felületet kaptam. (9. kép)

Az istálló elejéhez, kétoldalt *fűzfavesszőből*³ készítettem a kerítést. A szálakat előző nap be kellett áztatni, hogy dolgozni lehessen vele. 4 mm-es fa stiftet a korábban említett módon beragasztottam az alaplapra, majd a méretre vágott vesszővel beszöttem a stift közöket.

1 A gyékény vízi növény, mindenütt megél, ahol az év nagyobb felében, vízben állhat. „Hajós népek” is nevezik. Ez a növény nő legmesszebbre a vízben. Több fajtája van: a kádárgyékényt – a neve is mutatja -, a kádárok a fahordók és kádák dongái közé teszik. A széles, puha levelek nedvesség hatására megduzzadnak, s nem engedik a folyadék elszívárgását. Ismeretes a mogyoró gyékény is, melynek szára kerek, hosszú, levele vékony. Augusztus végén a mogyoróval egy időben érik, innen kapta a nevét is. Ágyelőt, ágyömögévalót (falvédőt), edényalátétet, tárolóedényeket, kosarakat, fakanál tartókat stb. készítettek belőle. Csak a képzelet szabott határt felhasználásukhoz.

2 A rafiát a világ legnagyobb levelű pálmája, a madagaszkári rafiapálma levelének rostjából állítják elő. Hazánkban nem honos növény, de mint kötöző anyag ismerik, és széles körben használják, pl. a szőlészetben, virágkötészetben, de készülhet belőle használati tárgy is.

3 A fűzfabokrok, fűzfák vizes árkok, patakok, folyók, tavak szélén mindenhol megtalálhatók. Az alacsonyabb fűzfabokrok fiatal hajtásai „kelésvesszők” a legjobb minőségűek. A kosárkötők ezt használják munkáikhoz. Vastagságuk, hajlékonyságuktól függően igen széles körben felhasználták. Gyermejkjátéktól kezdve a háztartási- és mezőgazdasági tároló edények-kosarakon át egészen a kerítésig, építkezésig felhasználható.

8. Ablak és a tető keretezése

9. Istálló hátoldala, szórt homokos oromfallal

A betlehemi figurák készítése

Az emberi alakok, a szamár és a birkák natúr és festett *csuhéból*,⁴ az ökrök kukoricaszárból készültek.

A jó minőségű csuhé, szívós, nem törik, vizesen jól alakítható, a levelek viszonylag könnyen festhetők. A kukoricacsőhöz közelebbi levelek vékonyabbak és selymesebbek. Külső oldaluk (színoldal) barázdás, a belső (fonák) sima. A kicsit foltos, elszíneződött leveleket színeztem. (10. fotó) Festésükhöz vörös- és lilahagyma buroklevelét, dió termésburokát, cékla főzetét, illetve ezek keverékét használtam.⁵ Így a világos sárgásbarnától a vörösesbarnán át a mély sötétbarnáig, illetve bordó színű csuhéleveleket kaptam. (11-12. kép) Az alakok kötözéséhez használt rafiát is az említett módon festettem. A festés után mindig ki kell öblíteni a leveleket. Az emberek hajához, szakállához kukoricabajuszt használtam. (13. kép)

10. Csuhélevél festése dióhéjburokkal

11. Festett csuhélevelek

4 A csuhé - a kukorica csővét borító levél - sokoldalúan felhasználható anyag. Használati tárgyak kosarak, tároló edények, lábtörlő, játék, de dísz tárgyak alapanyagának is kiváló. Régen zsákba tömve derékaljnak is használták. Napjainkban újra reneszánszát éli, s a játszótéri foglalkozásokon is igen kedvelt alapanyag.

Színük a világos vajszíntől a világosbarnáig terjed. Vannak kukoricafajták, melyek csuhélevele vöröses, cirmos, de egészen sötét bordó is lehet.

5 A növények festékanyagai többsége vízben oldható vegyület. A növényekből egyszerűen, főzéssel kioldható a festékanyag. A színek intenzitását a festő lé töménységével és a lében eltöltött idővel lehet fokozni. Előnyük, hogy a különböző színű leszűrt főzetet egymással is lehet keverni, így újabb színek állíthatók elő.

A csuhét felhasználás előtt be kell áztatni, s a munka során végig nedvesen kell tartani. Így könnyen alakítható, formázható a levél.

Az alap csuhé figura készítéséhez két levelet kell összekötni a sima oldalával szemben, a széles végénél. Kifordítjuk, s az elköttött véget rövidre vágjuk. A fejhez (fej mérettől függően) csuhélevél gombócot hajtunk (csuhéhasítékokkal növelhetjük), s ezt a kifordított levelek közé tesszük, majd alatta összekötjük a két levél ágat, úgy hogy körbefogja a fejet. A karhoz egy megfelelő hosszúra behajtott levelet feltekerünk. A két végére vékony levélből ingujjat kötünk, amit a közepe felé visszahajtunk, s ott megkötjük, puffosra, formára igazítjuk. A fej alatt lelógó levelek közé illesztjük, megkötjük. A vállon átvetve vékony csuhéhasítékkal hizlaljuk a felsőtetet. Vastagabb levélből készítjük az alsószoknyát. A felső szoknyához négy szép egészséges levelet szorosan a derékra kötünk, úgy, hogy a vékonyabb, hegyes felük belülré kerüljön, s egymást átlapolják. A szoknya alját egyenletesen levágjuk. Az alját egy gumigyűrűvel összefoghatjuk – így nem nyílik ki – s így szárítjuk meg. Száradás után a gumit levesszük róla. (14. kép) (Bárány M.2009.Csuhémunkák 38.)

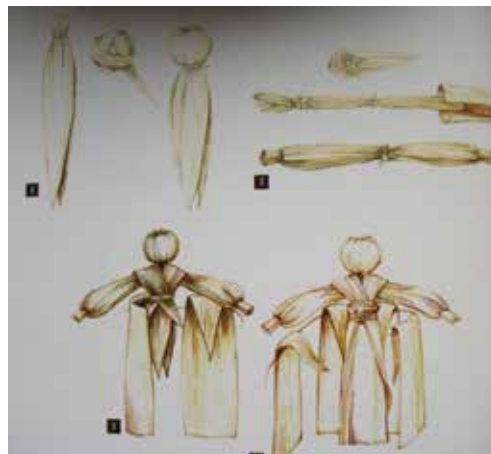
Valamennyi felnőtt figurának ez volt az alapja. Az „öltözékük” színével, kiegészítőikkel különböztettem meg az alakokat.

12. Natur- és festett csuhélevelek, rafia

13. Kukoricabajusz

14. Alapfigura készítése

A figurák mérete és öltözete:

Mária: 18 cm, a teljes alak és öltözete natúr csuhélevél, fején a fátylat kétágú rafia sodratból⁶ készített glória fogja le. A derekán a kereszt alakban hajtott mellényt ugyan-csak sodrattal fogtam össze. A két kezét imára kulcsolva összeköttem.

József: 19 cm, natúr csuhélevélből. Világosbarna ingujjal és mellénnyel. Derekán, láncszemhurkolással készített öv látható. Haja és a szakála kukorica bajuszából készült, kezében botot tart.

Jézus: 9 cm, natúr csuhélevél. A Kisded feje és glóriája a fentiekben leírt módon készült. A feje alá egy félbehajtott, beredőzött csuhépárna került, amit a nyakánál kötöttem meg. A testét levélhasítékkal körbe tekertem, s erre került a behajtott szélű levélből készült pólya, amit csuhéhasítékkal kötöttem meg. (15. kép) (Bárány M. 2009. 40.)

15. Kisjézus készítése

Bölcső 10 x 6 x 5 cm a gyékény farok részéből készült, amit festett rafiaával, hímelés⁷ állítottam össze. Nyers gyapjúval béleltem, s erre fektettem a Kisdedet.

Angyal: 10 cm, natúr csuhé. A formára vágott angyal szárnyat és a glóriát a nyakánál rögzítettem. Csillagvirággal a kezében. (16. kép)

6 Kétágú sodrat készítése: hosszabb egyenes vastagságú rafia szálát félbehajtunk, mindkét ágat egyszer a hüvelyk- és mutató ujjunk között jobbra sodorjuk, majd a jobb oldali ágat balra áthajtjuk. Ismét jobbra sodrás, majd áthajtás, ezt ismétljük. A kellő hosszúság elérése után a két végét elkötjük.

7 Hímelés: a szálakat egymástól egyenlő távolságra lehet rögzíteni. A rafiaszálát félbehajtjuk, beletesszük az első gyékényszálát (jelen esetben) majd csavarunk egyet a két rafiaszálon. Így az alsó szál felülre, a felső alulra kerül. Hozzáfogjuk a következő gyékényszálát, ismét csavarunk egyet a rafian, amik helyet cserélnek. Addig ismétljük, míg elfognak a gyékényszálak.

16. Jézus bölcsőben, Mária, József, Angyal

17. Háromkirályok

Három Király: 16-17 cm, natúr és festett csuhélevélből készültek. Rangjukat a különböző színűre festett ruhával, övekkel és a más-más fonatú koronával próbáltam jelezni. A szerencsén király feje- és kézfeje sötétbarnára festett csuhélevélből készült. Ő natúr köpenyt kapott, hogy jobban kiemelkedjen a „bőr” színe. Köpenyét világosbarna kétágú sodrat fogja össze. A másik két király szakálla vörös és sötétbarna kukoricabajuszából készült. Mind három király kezében tartja az általuk hozott ajándékot – arannyal teli zsákot, mirhát rejtő csomagot, és az olajos palackokkal teli kosarat. Utóbbi rafiaszálból készült. (17. kép)

Pásztorok: 15 -17 cm dióhéjjal festett sötétbarna csuhé köpenyben, más-más színű fejfedővel-, övvel és felsőköpennyel készültek. Kettő gyékényéből készült „botot” tart, egynek kisbárány van a karjaiban. (18. kép)

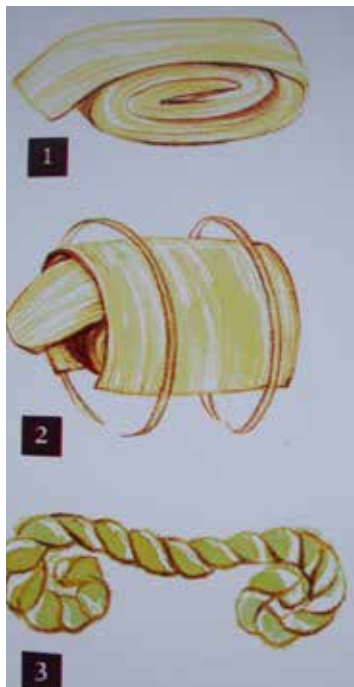
18. Pásztorok és a birkák

Birkák: 5-7 cm, egy fehér- és egy fekete birka és egy fehér bárány készült. Az állatkák testéhez a csuhélevelet szorosan, csigavonalban fel kell tekerni, s a levelek végéből kell a fejet kialakítani. A szarvakat csigavonalban feltekert kétágú sodrattal készítettem, melyet rafiával rögzítettem a fejhez. (19. kép) (Bárány M. 2009: Cshémunkák Bp.2009,42.)

Szamár: 14 x 16 cm, középbarna csuhélevél. A szamár lábát, pofarészt, külön előre el kellett készíteni. A fej a „kifordító” módszerrel alakítható ki. Két levélnek a szélét behajlítjuk, végüknél összekötjük, majd átfordítjuk, hogy belülré kerüljön a kötés. Befogjuk a már összesodort levélből elkészült pofarészt, s szorosan alatta kötjük össze. A lefutó két ág –

melyből majd a nyakat alakítjuk ki - behelyezzük a már elkészített mellső lábat, s most a kettőt szorosan körbetekerjük. A szamár testét széles csuhélevelekből alakítjuk ki. A mellső lábakat átölelve hátra hajtjuk, s a hátsó, valamivel vastagabbra tekert lábakat befogjuk. A farrésznél összekötjük a leveleket, s a farkat kialakítjuk a csuhélevelek felszalazásával - vékony csíkokra vágásával. A pata részeket elkötjük. A fejnél megmaradó levélvégekből elkészíthető a sörény és a fül. (20. kép)

Ökrök: 11 x 9, 12 x 10 cm. A kukoricaszárból készült ökrökkel, a növénynek egy újabb felhasználását lehet megmutatni. A kukoricaszárát a csomónál elvágjuk. Egy másik darabról a felső vékony héjat éles késsel lehántjuk, kicsit megnedvesítjük, s a kés élén a matt oldalát erősen végighúzzuk (úgy, mint a gyorskötöző szalagokat). Hagyjuk megszáradni. Az ökrök lábát szintén kukoricaszárból vágjuk ki. A szarvnak a fejnél a száron éles késsel benyesünk egy-egy vékony csíkot. A száraz, íves szarvakat ezeken keresztül áthúzzuk. A farkat összesodort kukoricacsuhéból lehet kialakítani.

19. Birka készítése

A jászol gyékényfarokból, hímeléssel készült a bölcsonél leírtak szerint. (21. kép)

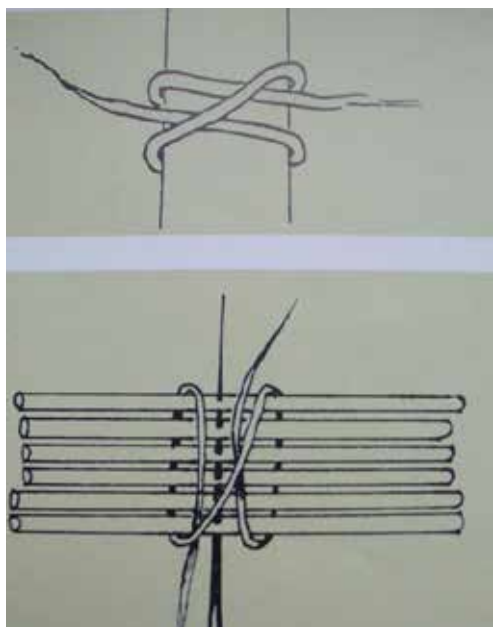
Betlehemi csillag: 7 db 10 cm és 8 db 4 cm-es szalmaszálból hímeléssel készült. A jól beáztatott szalmaszálakat középen szúrjuk fel egymás mellé egy hústűre, pereckötéssel (22. kép) fogjuk össze a szálakat, majd húzzuk ki a hústűt. A szétnyílt szálakat egy félbehajtott hosszú rafiaszállal, három sor hímeléssel választottam el egymástól. Végül üstökös formára vágtam a szálakat. (23. kép) (Tüskés T. 2006. 8.9.)

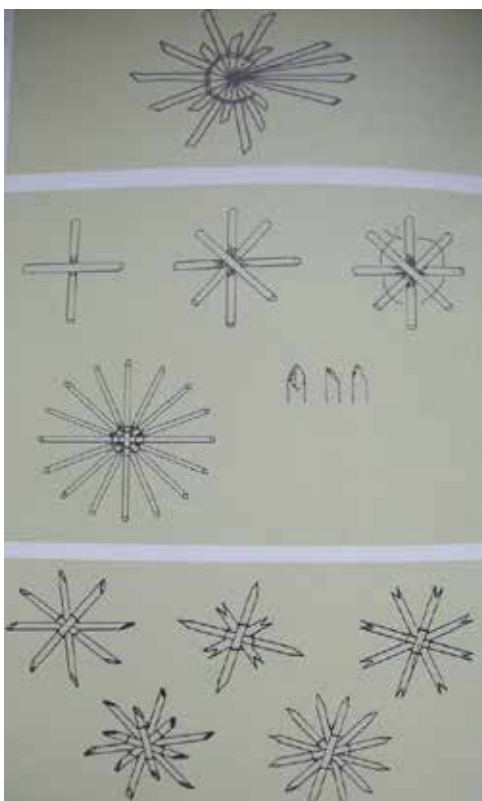
20. Szamár

21. Ökrök a jászollal

22. Pereckötés

23. Hímelés

ÖSSZÁLLÍTÁS

Az elkészült figurákat, bölcst és a jászolt, sűrűre főzött enyvvvel ragasztottam az istálló alapjához. A figurák beragasztásához fenyőfarúdból fakorongos alapot készítettem. 0,5 cm vastag, 3 cm átmérőjű korongokat szabtam, a közepüket kifúrtam, amibe az alakok magasságának megfelelő hosszúságú stift pálcákat szúrtam. Ezekre a pálcákra „húztam fel” a figurákat, úgy, hogy a ruházatuk eltakarja a korongot. Ezekkel a korongokkal ragasztottam az alapra az alakokat.

A betlehemi csillagot egy gombostűvel rögzítettem az oromléchez. Végezetül a padlásra szalmaszálakat szórtam, az istálló előteréhez pár kődarabkát ragasztottam. (24. kép)

24. Kész betlehem

Irodalom

Bárány Mara: Csuémunkák Cser Kiadó Bp.2009.

Tüskés Tünde: Szalmadíszek Cser Kiadó Bp. 2006.

Nagy Mari - Vidák István: Játékok vízparti növényekből Móra Kiadó Bp. 1980.

Népi játszóház: Szöveggyűjtemény Hagyományoktatás - Módszertani füzetek Hagyományok Háza Népművészeti Módszertani Műhely Bp. 2007.

A hónap műtárgya 2017

Cikádafibulák az Intercisa Múzeum gyűjteményéből

Buza Andrea
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
buzaandrea@gmail.com

A cikáda német eredetű szakkifejezés a régészetben, egyaránt ezzel illetik a kabóca, méh, légy vagy sáska alakú ékszereket, díszeket. Az elnevezéshez hozzájárultak az antik görög források, melyek szerint a női viselet részét képezték, a konty megerősítéséhez használtak cikáda alakú tárgyakat. Ábrázolásaik ismertek Egyiptomból, Elő-Ázsiából és Kínából is.

A rómaiaknál használati és viseleti tárgyakon, valamint falfestményeken is megtalálhatók cikádák. Ábrázolási formájuk tehát meglehetősen széleskörű, a cikádafibulák tulajdonképpen egy speciális csoportot képviselnek ezek között. Természetesen a cikádafibulák megjelenési formája sem egységes, egyszerre több változatuk is használatban volt azokban a korszakokban is, amelyekben viselték őket.

Különböző típusú cikádafibulák már a római korból (1-5. század) is ismertek Magyarország területéről, mind a Dunántúlról, Pannoniából, mind a Dunától keletre élő szarmaták leletanyagából, bár utóbbiak egy része pannoniai eredetű.

Az 5. században, a hunok megjelenésével újabb cikáda típusok jelennek meg a régészeti anyagban, eredetüket a Fekete-tenger – Kaukázus vidékére tehetjük. Az újabb formák mellett új technikával is készülhettek, megjelentek az ékkövekkel díszített darabok.

Az Intercisa Múzeum gyűjteményében egyaránt található római- és népvándorlás kori cikádafibulák, ezek közül most néhány példányt mutatunk be.

1. Ezüstözött bronz cikádafibula Mezőfalva környékéről. A fej részének vége letört, de megmaradtak (egyik teljesen, másik részben) a fej két oldalán kidülledő szemek. Ezek mellett rézsútos bevésések láthatók, melyek feltehetően a fej végénél összeértek. A fejet 4 bevágás választja el a testtől. A portohot a két szárnytól két bevésés különíti el, a szárnyak végei letörtek. Hátlapja sima, a túszerkezet szinte teljesen hiányzik, csak a fej részénél maradt meg egy kis darab. H: 5,48 cm, sz.: 1,89 cm, v. : 0,34 cm. Leltározatlan.
2. Bronz cikádafibula Mezőfalva környékéről. Erősen töredékes, feje valamint testének nagy része hiányzik, csak egyik szárnya ép. A potrohot és a szárnyakat bevésés választja el egymástól. Hátlapján a vasból készült túszerkezet egy része megmaradt. H.:4,32 cm, sz.: 1,66 cm, v.: 0,31 cm. Leltározatlan.

3. Ezüstből öntött cikádafibula-pár. H: 3,95 illetve 3,85 cm, Sz.: 2,1 cm, V: 1,3 cm illetve 0,9 cm. Fejük kettős kúpos, egyik fejéhez kétszeresen tagolt orr csatlakozik, nyaka háromszorosan tagolt, ehhez csatlakozik a háromfelé ágazó test, középen a potroh, két oldalt a két szárny látható. A másik fibula annyiban különbözik az előzőtől, hogy az orr része háromszorosan tagolt a nyaka pedig kétszeresen. A potroh és a szárnyak vége lekerekített. Leltári szám: 75.8.1-2.

A három példány közül az első kettő, szörványleletként múzeumunkba került darab a római korra keltezhető, hasonlóságuk egyértelmű. A harmadik egy hunkori kislány sírjából származik, jól láthatóan más formát mutat, mint a római koriak. A különböző korszakból származó cikádafibulák mégis egyeznek abban, hogy valamilyen rovatot ábrázolnak.

Cikádafibulák Mezőfalváról

Cikádafibula-pár Dunaújvárosból

Irodalom:

- BÓNA, I: A hunok és nagykirályaik. Budapest, 1993. 181-182., 225.
KISNÉ CSEH, J - PROHÁSZKA, P.: „Cikádafibulák” a tatai Kuny Domonkos Múzeum gyűjteményéből. Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei 9. (2002.) 113-140.
KESZLI, T: Cikádafibulák. 125 év 125 tárgy. Válogatás a Fejér Megyei Múzeumok gyűjteményeiből. Székesfehérvár, 1998. 64.
MASEK, Zs.: Cikádafibulás szarmata sír Rákóczi-falváról. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*. 2010-213. 101-122.
VISY, Zs.: 5. századi sír Intercisában. *Archaeologiai Értesítő* 108. (1981.) 211-217.

Bronzkori arckoponya Iváncsáról

Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
keszitamás@gmail.com

A hónap műtárgyai között eddig mindig ember által készített tárgyat mutattunk be. A mostani választás látszólag eltér a korábbi gyakorlattól: egy bronzkori ember maradványa pusztán biológiai jelenségnek tűnik. Valójában saját testünket és másokét hasonlóképpen alakítjuk és használjuk, mint a kovákövet, egy marék agyagot, vagy egy vasrudat. A folyamatot kulturális szokásaink határozzák meg.

Életünkben a testünkkel kifejezhetjük identitásunkat: megválaszthatjuk, milyen hosszú, színű és formájú legyen a hajunk, esetleg nyírhatjuk férfiasan kopaszra a fejünket. A férfiak eldönthetik, hogy borotválkoznak-e, vagy bozontos szakállt növesztenek. Használhatunk könnyen eltávolítható sminket, de boríthatjuk testünket élethosszig tartó tetoválásokkal is. Különböző testrészeinkre ékszereket erősíthetünk. A test csonkításával jelezhetjük, hogy milyen vallási csoporthoz tartozunk, vagy mutathatjuk eltökéltségünket, fájdalomtűrő képességünket. Esetleg más embert tehetünk vele alkalmassá bizonyos foglalkozások ellátására. Fontos üzenetet hordozhat a „kigyúrt” test is. Mások szerint a kövér ember a szép ember, de olyan is van, aki a soványságot fejleszti művészi tökélyre.

Talán furcsának hangzik, de a halottak testét is felhasználjuk. A végtisztetség megadása legalább olyan fontos az élőknek, mint a holtaknak: a temetés és a sírhely családtagokat kapcsol össze. A nemzeti sírkertek, hősi halottak temetői a nagyobb közösségek összetartozását erősítik. Egyes halottaknak olyan nagy jelentőséget tulajdonítanak, hogy el sem temetik őket: közszemlére téve jobban szolgálják a politikai célokat. De az is előfordul, hogy feldaraboljuk a testet. A Szent Jobb és Szent István más ereklyéi összekötnek bennünket az államalapító királlyal, tetteivel, a mindenkori magyar állammal.

A történeti és néprajzi irodalomból számos példát ismerünk az emberi test egyéb felhasználására. Az ellenség testrészei trófeaként végezhetők. Hérodotosz részletesen beszámol róla, hogy a szkíták mely célokra és hogyan használták fel legyőzött ellenségeik testét: fejbőrükből kantárdísz, a lenyúzott karbórból nyíltegez, a koponyából ivócsésze lett. Ezekben az esetekben a test felhasználása rögtön követi a halált, tehát a lágy szöveteket mesterségesen távolították el a csontokról. Magyarán: a halottat megnyúzták, kicsontozták. Ahol a közösség őseinek a csontjait használták fel, több eljárás is szóba jöhetett. Akik a kannibalizmus egyik speciális formáját, a halottevés gyakorlatát követték, azok szintén közvetlenül a halál után nekiláttak a test feldolgozásának. Másik lehetséges megoldás, hogy a szövetek eltávolítását más élőlényekre bízzák. Levegőre kitett vagy a földbe eltemetett testekről a baktériumok vagy dögevők távolították el a lágy részeket. Kivárva a temetés utáni megfelelő időt a sír megbolygatásával juthattak hozzá a szükséges csontokhoz.

Különösen jól használható a koponya, hiszen az emberi test legjellegzetesebb részéről van szó, ezért a legalkalmasabb arra, hogy az egész testet, az egész embert szimbolizálja. Ráadásul a legtöbb kultúra úgy tartja, hogy a gondolatok a fejben születnek, esetleg itt lakik a halál után tovább élő lélek is.

Az arccal felfelé fekvő lelet a nagyrévi kultúra településének egyik hulladékkal feltöltött gödréből származik. A gödör nem különbözött a többitől sem formáját, sem betöltését tekintve. A belőle előkerült konyhai hulladékot (kerámiatöredékeket, állatcsontokat, kavicsokat) találhattuk volna bármelyik másikban, nem látszik rajtuk semmi különleges. Nincsen tehát régészeti nyoma, hogy maszkunktól valamilyen különleges eljárás keretében váltak volna meg. Az arckoponya széle nem töredezett, hanem lesimított. Nem szétdúlt sírből származó töredékkel van tehát dolgunk, hanem gondosan feldolgozott műtárggyal. Feltűnő, hogy a felső állkapocs valamennyi foga hiányzott.

Néhány azok közül az alapkérdések közül, amelyekre a lelet feldolgozása során választ kell majd keresnünk: ki lehetett az illető? Rokon, barát, ellenség? Mi volt a neme és a kora? Milyen szerepeket töltött be saját közösségében? Hogyan halt meg? Miért pont az ő testét használták fel? Mennyi idő telt el halála és testének felhasználása között? Mi lett a test többi részével? Ki, vagy kik készítették a tárgyat? Milyen körülmények között, hogyan készült? Milyen más anyagokat használtak fel az elkészítéséhez? Kik, hol, hogyan és mire használták? Meddig használták? Miért nem volt rá szükség tovább? Milyen körülmények között váltak meg tőle? Mennyire volt általános a korszakban ez a gyakorlat? Egyelőre csak néhány kérdésre lehet óvatosan megkockáztatni a választ.

Az iváncsai lelet településen került elő, talán itt is használták. Valószínűleg a holtak szellemei és az élők közötti kapcsolatokban játszhatott szerepet. A lelet ritkasága azt jelzi, hogy a halottak testének efféle felhasználása nem lehetett gyakori eljárás. De mit jelenthet a ritkaság? A nagyrévi kultúrát létrehozó közösségek közül csak néhánynál volt hasonló szokás? Vagy minden település feltáratlan részén rejtőzik még ilyen koponya a földben? Vagy azért van ritka leletről szó, mert más közösségekben máshogyan váltak meg a hasonló tárgyaktól? Nem a települések és temetők régészeti kutatott részein, hanem például távolabbi ligetekben, mocsarakban? A ritkaság oka az is lehet, hogy a koponya különösen veszélyes erőket idézett meg, ezért kevesen vállalkoztak az elkészítésére, használatára. Ebben valószínűleg olyan specialista – „sámán” – közreműködésére volt szükség, aki kellő tapasztalattal rendelkezett a szellemvilág erőinek kontrollálásában.

Egy őznek a szimbóluma lehetett, amit avatatlan szemektől elzárva tiszteltek? Vagy jól látható helyre erősítették fel, hogy védjen az idegen emberek és szellemek ellen? Az sem lehetetlen, hogy szertartásokon használták, mint maszkot. Az archaikus népeknél a maszkok fontos személyek, szellemek megjelenítését, megidézést szolgálták. Viselője kilépett a profán világból, más személyiséggé változott. A mai karneváli maszkok máig megőriztek valamit elődeiknek ebből a funkciójából.

A nagyrévi kultúrában a halottak egy részét zsugorított testhelyzetben tették sírba. Egyelőre nincsen arra utaló jel, hogy ilyen sírból azért hiányozna egy-egy csont, mert azt a közösség valamire felhasználta. A legtöbb halottat elhamvasztották, a szertartás során keletkezett töredékek alapján pedig igen nehéz egy-egy testrészt teljes hiányát felismerni. Arra is van példa, hogy településeken, temetők szélén megásott gödrökben szokatlan módon eltemetett emberi maradványokat találunk. Ezek között előfordul, hogy egy-egy testrészt jól felismerhetően hiányzik. Van-e kapcsolat a két jelenség között? Vagy a többi testrészt olyan temetkezési szokással búcsúztatták el, amelynek eddig nem találtuk régészeti kutatható nyomát? A fogakat már a készítés során eltávolították, vagy hiányuk összefüggésben van a tárgy életciklusának végével? Használat közben potyogtak ki, és ez csökkentette a maszk erejét? Vagy szándékosan csonkították meg, hogy elpusztítsák spirituális erejét? Konyhai hulladékot tartalmazó szemetes gödörben találtuk, de ez nem feltétlenül a tiszteletlenség, a megalázás jele. A település más gödreibe is temettek halottakat, közöttük volt olyan is, akit nyaklánccal, edénymelléklettel együtt fektettek a sírba. A balatonöszödi, szintén csonka maszkot ugyancsak arccal felfelé találták meg a település egyik gödrében. Lehet, hogy Iváncsán is egyfajta temetési szertartás zárta le a tárgy őskori életét?

A kérdések egy részére a leletet feldolgozó antropológus, Hajdu Tamás ad majd választ.

Irodalom:

- BÁRTA, J.-VLČEK, E.: Majda – Hrašková jaskyňa a jej kultová funkcia v dobe halštatskej. Slovenska Archeológia VI,2 (1958) 346-360.
- BORIĆ, Dušan-ROBB J. (Eds): Past Bodies: Body-Centered Research in Archaeology. Oxford, 2008.
- CHACON, R. J.-DYE D. H. (Eds) The Taking and Displaying of Human Body Parts as Trophies by Amerindians. Memphis, Tennessee, 2007.
- HORVÁTH, T.: A New Human Representation from the Baden Culture. A Mask from Balatonőszöd. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hung. 55 (2004) 179-237.
- HORVÁTH, T.: Human depictions in the Age of Transformation, between 4000 and 2000 BC. In Anthropomorphism and symbolic behaviour in the Neolithic and Copper Age communities of South-Eastern Europe. Studies into South-East European Prehistory I. Ed. Constantin-Emil Ursu and Stanislav Țerna. Suceava, 2014. 507-544.
- ŠEFČÁKOVÁ, A.: Praveké rituálne masky z Ľudských Lebiek: nález z Bratislavy-Devína na Slovensku. Zborník Slovenského Národného Múzea. Archeológia Supplementum 9 (2015) 199-210.
- TEEGEN, W.-R.: Schädelmasken aus der Siedlung Hunte 1 am Dümmer (späte Trichterbecherkultur/frühe Schnurkeramik)? Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte, Halle. Band 4 (2010) 129-140.
- WIECZOREK, A.-ROSENDAHL, W. (Hrsg.): Schädelkult – Kopf und Schädel in der Kulturgeschichte des Menschen. Regensburg 2011.

Nemzetőr dandártábornoki férfi egyenruha

Kronászt Margit
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
kronaszt.margit@gmail.com

2017 március hó műtárgya igazán rendhagyó és látványos darab, mely ez év februárjában került az intézmény történeti gyűjteményébe, ajándékozás útján. Rendhagyó, mert nemcsak a tárgy meséli el nekünk történetét, nemcsak a szakirodalom beszél a témáról, hanem a bevezetés után az ajándékozó veszi át a szót és mondja el nekünk személyes emlékeit és történeteit.

A tárgy egy nemzetőr dandártábornoki férfi egyenruha a megkapott kitüntetésekkel és azok igazolványaival együtt; nevezetesen pedig vitéz Jedovszky Zoltán, dandártábornok viselte. Az ajándékozó felesége, Eszti néni volt. Magáról a ruháról érdemes tudni, hogy díszegyenruha (zubbony és nadrág), kitűnő állapotban van. Több fényképet is kölcsönkaptunk, így ezeket használva, rekonstruálni tudjuk némiképp a nemzetőrök életét az 1990-es években.

Fontos arról szót ejteni, hogy kik is voltak azok a nemzetőrök és, hogy mikor és miért jött létre a szervezet?

Már az 1848-as forradalomban alakítottak Nemzetőrséget, majd 1919-ben a Károlyi-kormány létrehozta a saját nemzetőrségét. 1956-ban szintén az 1848-as hagyományt kívánták felszínre hozni – ezt mutatja a 12 és 16 pont közötti egyéb hasonlóság is. Az 1956-os Nemzetőrség 1956. október 30-án alakult meg Király Béla vezetésével, helyettese Kopácsi Sándor lett. A megalakulás hivatalos időpontja 1956. október 31-e volt, helyszíne pedig a Maléter Pál vezette Kilián-laktanya. A szervezet célja volt, hogy biztosítsa a rendet és a Nagy Imre-kormány támasza legyen.

Tagjai között voltak rendőrök és felkelők egyaránt (már az alakuláskor jelen volt pl. Angyal István vagy Pongrácz Gergely felkelő parancsnok is). November 1-jén kezdődött a járőrözés, a csapatok pedig egy katonából, egy rendőrből és egy felkelőből álltak általában. November 4-én a szovjetek megkezdték az ország megszállását; Király Béla tűzparancsot kért Nagy Imrétől, amit azonban nem kapott meg. Reálisan látták azt, hogy mekkora fölényrel néznek szembe és csak felesleges vérontást hozna a tűzparancs. (De – mint azt tudjuk – a felkelők tűzparancs nélkül is felvették a harcot a szovjet tankokkal, de csak Molotov-koktélok és kiskaliberű géppuskák álltak a rendelkezésükre, így nem tudtak igazán nagy kárt okozni bennük).

Ahogy a történelemkönyvekből tudjuk, a forradalom rohamosan terjedt el vidéken, kisebb-nagyobb városokban egyaránt, így Sztálinvárosban is. Eszti néni elmesélte, hogy férje 1956-ban sofőr volt, látta amint a Vasműtől elhúzzák a vörös csillagot a rendőrséggel, ahol fegyvert kért a tömeg, majd miután nem kapott, átvonult a Bartók Művelődési Ház előtt tartott gyűlésre. Eszti néni arra nem tért ki, hogy férje milyen szerepet vállalt az eseményben, mindössze annyit mondott, hogy ott volt a Bartók előtt, majd elment Dunaföldvárra is, de onnan tovább Budapestre már nem. Emlékszik

az október 25-i napra is, mikor a laktanya előtt sor került az első nagy véres összecsapásra, de közelebbi emlékeiről nem beszélt. Férje a forradalom leverése után öt hónapig napszámában dolgozott, majd buszsofőrként helyezkedett el.

Eszti néni úgy emlékszik, először talán 1989-ben voltak nemzetőr találkozón. A szervezetbe jelentkezés útján lehetett bekerülni – így léptek be ők is a Klapka György Dunaújvárosi Nemzetőr Zászlóaljba. Elmondta, hogy az 1990-es években rendszeresen jártak találkozókra, valamint koszorúzásokra. Ebből az időszakból származik a cikk elején említett egyenruha is. Eszti néni elmondta, hogy ekkoriban nem mindenkinek volt egyenruhája, minden nemzetőrnek magának kellett megcsináltatnia, azonban sokaknak nem telt rá. Arra vonatkozó szabályzat nem volt, hogy milyen egyenruhát kell viselniük, mindössze ajánlást kaptak rá (az egyenruhának a Bocskai-egyenruha stílusát kellett megidéznie).

Eszti néni elmesélte, hogy nemzetőrnek lenni az 1990-es években már leginkább arról szólt, hogy megemlékezésekre és koszorúzásokra jártak, valamint rendszeresen találkozókat szerveztek, ahol változatos témákról volt szó, de ugyanakkor megünnepelték együtt a karácsonyt vagy egy tag névnapját is. A találkozóknak városunkban több hely is otthont adott, Eszti néni pedig kiemelte a Horgásztanyát, ahol számtalan alkalommal volt rendezvényük. Ahogy elmondta, ilyenkor a férfiak

halászlét főztek, az asszonyok pedig házi készítésű kókuszos süteményekkel kedveskedtek a többieknek. Így történt ez 1996 körül is, amikor Király Béla és Kajtár Imre meglátogatta a helyi szervezetet. A találkozókra az ország számos pontjáról érkeztek nemzetőrök.

Nemzetőrként férjével sok helyen jártak az országban: Kaposváron, Kecskeméten, Zsámbékon, Székesfehérváron. Budapesten a 301-es parcellában rendszeresen megemlékezett a helyi szervezet; de 1993-ban felkérésre meglátogatták Bicskén a II. világháborús Viking-hadosztály emlékművét is, amelyre németországi látogatók kérték fel őket.

1999. október 2-án őt is és férjét is, vitéz Holl Ferenc főkapitány avatta vitézzé Budapesten a Vajdahunyad várában. 2000-ig jártak férjével rendszeresen találkozókra, ezután betegség miatt kénytelenek voltak távol maradni. Vitéz Jedovszky Zoltán 2005-ben 79 éves korában hunyt el, emlékét felesége őrzi.

Eszti néni elmondta azt is, hogy a helyi nemzetőrök szervezete 2001-2002 körül oszlott fel, ahogy ő fogalmazott: „*Elment Székesfehérvárra.*” Ennek legfőbb oka az volt, hogy nem voltak új tagok. A helyi csoportnak több zászlója is volt, ezek szintén a megyeszékhelyre kerülhettek, de Eszti néni nem tudta pontosan megmondani. Eszti néni szívesen emlékszik vissza a nemzetőrként töltött évekre, szép emlékeket őriz magában, és mint mondja „*Jó világ volt akkoriban! Sok emberrel találkoztam.*” Az akkori nemzetőrök közül ma már csak néhányan élnek, mind a 80. életévük felett járnak.

2000-ben alapították meg Dunaújvárosban a Magyar Nemzetőrség Országos Főparancsnokságát, 2003 márciusában avatták fel a Dunamenti Magyar Nemzetőrség zászlaját. Napjainkra újra feltámasztották a nemzetőr hagyományokat, a helyi szervezetek a polgárőrséggel együttműködve végzik feladatukat.

Jedovszky Zoltán és neje

Irodalom és források:

JEDOVSZKY ZOLTÁNNÉ visszaemlékezése. Gyűjtötte: Intercisa Múzeum (Kronászt Margit), 2017. február

KRONÁSZT M.: Sztálinváros 1956. In: Az Intercisa Múzeum Évkönyve II. Intercisa Múzeum, Dunaújváros, 2017. 78-103.

HORVÁTH M.: A nemzetőrség szervezése és felállítása 1956-ban. (<http://epa.oszk.hu/00000/00018/00022/pdf/hk2.pdf>, 2017. február 16.)

<http://mno.hu/migr/az-1956os-forradalom-es-a-nemzetorseg-866894>, 2017. február 16.

<http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=68835>, 2017. február 22.

<http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=35177>, 2017. február 22.

Kolompok

Balogh Pál Géza
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
baloghpalgeza@gmail.com

Április hónap műtárgya ezúttal nem egy tárgy, hanem három, a pásztorkodáshoz kapcsolódó eszköz: két kolomp (a nagyobbik ltsz.: 54.50.1.; a kisebbik ltsz.: 54.53.1.) és egy csengő (ltsz.: 64.58.1.). A választás azért rájuk esett, mivel április az állattartás szempontjából kiemelkedő hónap volt a paraszti világban. Szent György napja, április 24. volt mind a félszilaj módon (vagyis tavasztól ősziig éjjel-nappal a legelőn tartózkodó), mint a kezes módon tartott állatok (az éjszakákat a belterületen lévő istállóban tölthető tehenek, illetve gyakran borjaik) első kihajtásának hagyományos napja. Ezt a napot, mint az évkör fontos határnapját, különösen sok hiedelem övezte, mivel úgy vélték, ezen időszakokban könnyebb az átjárás a transzcendens és a mi világunk között. Különösen kedvezőnek tartották az időpontot a tehenek tejhasznának rontás általi elvételeire, melynek legelterjedtebb módszere a harmatszedés volt. A hiedelem szerint ennek során a legelőről lepedővel összegyűjtött, majd otthon az abrakba, tejbe szórt harmattal megnövelhető volt a saját, illetve ellopható a másik állatának tejhaszna. A néprajzi gyűjtések tanulsága szerint sok helyen valóban gyakorolták is a mágikus ritust. Szintén elterjedt szokás volt ezen a napon, hogy az állatokat tejhozamuk megnövelése érdekében zöldággal vagy vesszővel veregették meg a kihajtás során. Úgy vélték, a növények termékenysége ezáltal rájuk is átragad.

A legeltetésre kihajtott állatok tartásában nagy szerepe volt a különféle csengőknek és kolompoknak. A kolomp valamilyen fémlemezről, forrasztással, míg a csengő olvasztott fémből, öntéssel készült hangszer. Egyrészt segítették a pásztort a nyáj egyben tartásában, másrészt az elbitangolásra hajlamos állatok nyakába kötötték őket; de gyakran az igás ökrök nyakába is tettek belőlük. Alkotóik céhes vagy céhen kívüli mesterek, falusi kovácsok voltak, illetve készítésükre specializált, gyakran cigány származású rézöntők, kolompkészítők is lehettek. Egy pásztor általában 8-14 kolompból rakta össze készletét. Az összeválogatott kolompok zenei összhangjának, harmóniájának kialakítására is nagy gondot fordítottak. A nagyobb kolompokat harangnak, a kisebbeket pergőnek nevezték. A Dunántúlon a kolompok ismert készítési központja volt Csákvár.

A juhok tartásában különösen nagy szerepe volt ezen hangszereknek. A juhok ugyanis mindig követik az elöttük járókat, ezért nagyon fontos esetükben a vezérállat szerepe; akinek bégetése és szaga mellett kolompja hangját is megismerte a többi állat. A terelőkutyák tartásának elterjedése előtt nagytestű őrzőkutyákat tartottak a juhok mellett, és a későbbinél is nagyobb szerep hárult a vezérállatokra. Hegyoldalak keskeny ösvényein nem is lehetett nélkülük terelni az állatokat, de vizeken, hidakon való átkeléskor is ők vezették a nyájat, és tűz esetén is őket szólította magához a juhász. A juhászok általában már a heréléskor magukhoz szoktattak egy-egy nagytestű, ivartalanított kost, hogy vezérállatnak neveljék, és betanították őket arra, hogy hívásra kövessék őket. Ezeknek az állatoknak gyakran külön nevet is adtak, és mindegyiknek kolompot tettek a nyakába. Egy nyájban akár négy-hat vezérürüt is tartottak, melyeket sokszor speciális nyírással is megkülönböztették a többi állattól: a nyakán gallért, lábán pedig gatyát hagtak.

Dunapentele állattartása kapcsán a sertéstartásról már november hónapban sok szó esett. A juhoknak kevésbé volt jelentős szerepe, a szarvasmarháknak viszont annál inkább. Utóbbiak a fajtaváltás előtt félszilaj mód tavasztól ősziig kihajtott húshasznú „magyar marhák” voltak. A marhákat, a csikókat és a sertéseket a későbbi Szalmacellulóz Gyár helyén lévő Nagylegelőre hajtották ki. Az állandóan kint háló állatokkal (Pentelén a borjak is közéjük tartoztak) az egész nap, éjjel is a legelőn tartózkodó gulyás; míg a naponta hazajáró tejelő állatokkal a tehenes foglalkozott; az igavonó állatokat pedig általában a háznál, istállózó tartásban tartották. A gulyást a Gazdaközösség, később pedig a Legeltetési Társulat fizette, bére 25 kiló búza, rozs vagy árpa volt. Az uradalmakban a „magyar marhákat” már a 19. században fokozatosan lecserélték istállózó tartásban tartott bonyhádi pirostarka vagy magyartarka, illetve svájci marhafajták (pl. szimentáli) példányaira. Az első világháború előtt a parasztgazdák körében is terjedni kezdtek az új fajták: először az uradalmakból vettek apaállatokat, később viszont a község saját bikákat vásárolt. 1913 tavaszán megalakult az első tejszarnok – ezek révén aztán Pentele a főváros tejjel való ellátásában is jelentős szerepet játszott. Ezzel egyidejűleg a tejelő marhák által takarmányként fogyasztott pillangós növények termelése is fellendült. A szarvasmarhák közben egyre jobban kiszorultak az igavonásból is, az uradalmak inkább nagytestű, hidegvérű lovakat használtak helyettük. Az új város 1951-ben Pentele és a Nagylegelő közé épült, ami megnehezítette az állatok kihajtását: ekkor már csak a félszilaj gulya tudott kijárni, a teheneket és disznókat már egyáltalán nem hajtották.

A kiállított tárgyakat ezután gyűjtötték a múzeum munkatársai. Egyrészt a birka-tartás Pentelén eleve kevésbé jelentős voltát; másrészt a gyűjtés idejére kiveszőfélben lévő igavonó szarvasmarhatartást dokumentálják. Az elsőt, egy bádóg kolompot Pukli „Kanászpukli” Imre községi pásztor használta a disznókondánál, illetve a velük együtt kihajtott birkák nyakában. A második, bőrszíjon függő, kisebb kolomp az első ökrök – vagyis igavonásra használt, legtöbbször háznál, istállózó tartásban tartott herélt marhák – nyakára volt helyezve: „aki első kisbéres (kisbéres: mezőgazdasági bérmunkás, általában fiatal fiú. Az első kisbéres a legidősebb volt közülük. B. P.), annak az ökrének a nyakán.” A rézcsengőt Dér János háztartásában használták, vegyesen kiscsikók és birkák nyakában.

Irodalom

- LUKÁCS L.: Dunapentele néprajza. In: Uő: Sárfőtől Mezőföldig. Táj- és népkutatás Fejér megyében. Székesfehérvár, 2009.263–294.
- PALÁDI-KOVÁCS A.: Szarvasmarhatartás In: Paládi-Kovács A. (főszerk.): Magyar Néprajz II. Gazdálkodás. Budapest, 2002.658–704.
- SZABADFALVI J.: Juhtartás. In: Paládi-Kovács A. (főszerk.): Magyar Néprajz II. Gazdálkodás. Budapest, 2002.705–748.
- VARGA GY.: Kolomp. In: Ortutay GY. (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon III. K–Né. Budapest, 1980. 241–242.

Karoling-kori szíjfűggesztő veret Dunaújvárosból

Buza Andrea

Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4..
buzaandrea@gmail.com

1968. január 24-én Dunaújvárosban a Radiátorgyár (ma a vasmű területe) bővítése során emberi csontok kerültek elő. A honfoglaláskori kislány sírját B. Vágó Eszter tárta fel. Jelentőségét többek között az adta, hogy ez volt az első hitelesen feltárt honfoglaláskori sír nem csak Dunaújvárosban, hanem az egész Dunaújvárosi járás területén is. A temetkezés közelében más sírok nem kerültek elő, csak a kislányt temették ide egykor.

A 8-10 éves kislány csontjai rossz állapotban maradtak meg. Nyakába a temetés előtt üvegyöngyökből álló nyakláncot akasztottak, amelyen bronzból öntött aranyozott dísz függött. Nyaka és mellkasa környékén aranyozott bronzlemezeket találtak, melyeken felerősítésre szolgáló lyukak voltak, minden bizonnyal a ruhát díszíthették egykoron. Szintén a mellkasán volt két ezüst csüngő. Egykori ruhájának ujját aranyozott bronzpánt fogta le. Jobb combja mellé helyezték a túlvilágra szánt ételmet, egy szürkésbar-na cserépedényben.

Hogy a másvilágon ne maradjon ló nélkül, lábánál elhelyezték hátságának koponyáját, szájában zablával, lábszárcsontjait és bőrét (ez utóbbi nem maradt meg). A szaknyelv ezt részleges lovas temetkezésnek hívja. A honfoglaló magyarok elképzelése szerint ennyi elég volt ahhoz, hogy a ló a túlvilágon teljes épségében, feltámadva szolgálja tovább gazdáját.

A sírban talált, a nyaklánc részét képező függő ritka leletnek számít a Kárpát-medencében. Az eredetileg szíjfűg-

gesztőnek készült tárgy végei erősen kopottak, négyszögletes, bordázott részét négy spirális tagolja. Az ovális tagot kettős bordák kereszt alakban négy részre osztják, a részek mindegyikében egy-egy spirális dísz látható. A három, felerősítésre szolgáló kör alakú fülecskék egyike törött. Felülete eredetileg gazdagon aranyozott volt. Ez tűzarányozással történt, melynek során a megfelelően előkészített felületre aranyamalgámot vittek fel, ezt hevíteni kezdték, ennek hatására a higany elpárolgott, az arany pedig megtapadt a felületen. Az aranyozásnak ma már csak nyomai láthatók. A veret hátlapja sima, csak az ovális elem középső része bemélyedő.

Formája és díszítése alapján tudjuk, hogy a tárgyat nem a honfoglaló magyarok őtvösei készítették, a 9-10. században készülhetett a Karoling Birodalomban. Egyike azon kevés karoling kisleletnek, mely a honfoglalók zsákmányaként kerülhetett a Kárpát-medencébe. Az ily módon hozzánk került leletek többfélék, vannak köztük másodlagosan felhasznált aranyozott bronzveretek, viselethez tartozó tárgyak, például csatok, valamint ékszerek, gemmák is. A dunaújvárosihoz hasonló szíjfűggesztő veret csak egy került elő Magyarország területéről, Rábacsanak-Vasútsoron, ugyancsak női sírban találták, ez a tárgy azonban sajnos közöletlen.

A veretet feltehetően a kislány valamelyik férfi rokona, talán édesapja hozta magával egyik nyugat-európai kalandozó hadjáratról. Eredeti funkciója helyett azonban új értelmezést kapott használati módja. Az átlagos honfoglaláskori tárgyak között ritkaságnak, különlegesnek számító veret a kislány viseletének részét képező nyaklánc díszévé vált és temették el vele halálakor.

Irodalom:

BOLLÓK, Á.: From Carolingian Europe to its periphery and back again. A brief contribution to the study of the last phases of Carolingian metalwork and the western European booty of the ancient Hungarian. In: Zeitschrift für Archéologie des Mittelalters. Jahrgang 42. Bonn, 2014. 77-116.

BÓNA, I.: Honfoglaláskori magyar sír Dunaújvárosban. Archaeologiai Értesítő 98. 1971. 170-175.

KESZLI, T.: Csüngődísz. In 125 év 125 tárgy. Válogatás a Fejér Megyei Múzeumok gyűjteményeiből. Székesfehérvár, 1998.

KESZLI, T.: Pentele a közép- és kora újkorban. In: Dunaújváros története. Dunaújváros, 2000.

Avar mécses Dunaújvárosból

Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
keszitamás@gmail.com

Ma már természetes, hogy sötétedéskor a villanykapcsolóért nyúlunk, és mester-séges fényvel árasztjuk el lakásunkat, munkahelyünket. Ez nemcsak a családi életünk menetét befolyásolja (nem muszáj napnyugtakor ágyba bújni), hanem a munkavégzé-sünket is. Ha kell, zárt helyiségekben is végezhetünk aprólékos munkát, nem akadá-lyoz bennünket sem az időjárás, sem a napszak. Az emberiség történetének nagyobbik részében ez máshogyan volt. Vannak olyan korszakok, amelyekből alig maradt fenn olyan régészeti lelet, amelyet egyértelműen világítóeszköznek határozhatunk meg. A körülbelül 567 és 800 közötti avar kor is ezek közé tartozik.

A mi mécsesünk 1966-ban került elő egy leletmentés során. A feltárássra a Vígadó és a kórház mögötti Duna-parton került sor, ekkoriban kezdték ugyanis kialakítani a mai, lépcsős partot a korábbi szakadékos területen. A feltárások során avar és Árpád-kori magyar településmaradványokat találtak, az avar házak önmagukban is több, egymást követő települési korszakhoz tartoztak. A mécses a 28. számú, földbemélyített házból került elő, ennek használatát a leletanyagot közlő Bóna István 620-670 közöttre keltez-te. A ház padlója 70-75 centiméterre mélyedt a talajba, keleti sarkában az átégett föld belső tűzhely használatára utalt.

A mécseset kézzel formálták, hengeres testének egyik végén sérült fogantyúja van, a másik végén lyuk a kanóc számára. Ennek környéke a használat során bekormozódott. A mécses tetején még egy nyílás van, amelyen keresztül az olajat lehetett beletölteni. Hasonló mécsesek töredékei Kölkedről kerültek elő. Ugyanitt találtak korongon készí-

tett, tetszetősebb példányokat is. Utóbbiak bizonyosan a Bizánci Birodalomban készültek, előbbiekről feltételezik, hogy sorozatgyártásban készült, igényesebb darabok másolatai. Anyagvizsgálat tudná megmondani, hogy hol készülhettek.

Miért olyan ritkák az avar korban a mécsesek? Ezeknek az eszközöknek a működtetéséhez olyan tüzelőanyagra van szükség, amely szobahőmérsékleten folyékony marad, vagyis olajra. Ezt állati szövetekből és növényi magvakból egyaránt lehet készíteni. Az ó- és középkorban leggyakrabban olivaolajat használtak világítás céljára. Ennek tömeges előállítása és kereskedelme több évezredre nyúlik vissza. A jól szervezett államok, mint a Római vagy a Bizánci Birodalom képes volt működtetni azt a rendszert, amely biztosította, hogy az olaj mindig megfelelő mennyiségben és időben a fogyasztók rendelkezésére álljon. A birodalmak határain túlra, a Barbaricumba az olaj nem jutott el rendszeresen, nagy mennyiségben. Ennek megfelelően a római korban az Alföldön vagy a korai középkorban a Dunától északra csak ritkán találkozunk mécsesekkel. Ez a fajta világítás ráadásul költséges is: egy-egy nap alatt akár annyi olajat is el lehet füstölni, amennyi egy ember napi kalóriaszükségletének felel meg.

Ez persze nem jelentette azt, hogy az avarok házai teljes sötétségbe borultak. A belső tűzhelyek fénye mellett kisebb farudakat, vesszőket használhattak világításra. Az ilyen fából hasított, 40-60 centiméter hosszú „foklákat” még az újkorban is megtaláljuk, többek között a magyar paraszti kultúrában is.

Irodalom:

BÓNA I.: VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban. Budapest, 1973.

CURTA, F.: Shedding Light on a Murky Matter: Remarks on 6th to Early 7th Century Clay Lamps in the Balkans. *Archaeologia Bulgarica* XX, 3 (2016) 51-116.

HAJNAL Zs.: Mécsesek a Kölked-feketekapui avar telepről. *Öllampen aus der Avarensiedlung Kölked-Feketekapu. Archaeologiai Értesítő* 128 (2003) 177-209.

ISTVÁNOVITS E.-PINTYE G.: Az alföldi Barbaricum mécsesei. *NyJAMÉ* LIII (2011) 83-111.

WUNDERLICH, Ch.-H.: Light and Economy. An Essay About the Economy of Prehistoric and Ancient Lamps. In: *Nouveautés Lychnologiques Lychnological News*. Hauterive, 2003. 251-263.

Ételhordó fazék

Balogh Pál Géza
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
baloghpalgeza@gmail.com

Július a paraszti világban az év egyik legmunkásabb időszaka volt, ekkor kezdődött meg ugyanis a parasztgazdaságok életének egyik legfontosabb eseménye, a gabona betakarítása: az aratás. E havi műtárgyunk a paraszti élet ezen nagy és kimerítő munkájához kapcsolódik. Az aratás hagyományos kezdőidőpontja a legtöbb helyen június 29, Péter-Pál napja, vagy július 2, Sárlos Boldogasszony napja volt – utóbbi nevében is utal az aratás egykori, asszonyok által végzett módjára. Ekkora „szakad meg” ugyanis a búza töve, azaz érik be a gabona. Az aratás ezen szimbolikus kezdődátumain sokféle mágikus-vallásos rítussal próbálták elősegíteni a bőséges termést a magyar nyelvterületen. Egyes helyeken a templom falának támasztották az aratás eszközeit, máshol néhány szimbolikus csapást tettek az érett búzában. Az aratást a gazda – Nyuli Anna visszaemlékezése szerint – Dunapentelén is a bő termésért való „Jézus, segíj meg!” főhással kezdte. Nem véletlen igyekeztek elődeink minden lehetséges módon előidézni az aratás sikerességét. A búzából, illetve (ahol a klíma nem volt kedvező) más gabonánövényekből őrölt liszt, és legfőképp az abból sültött kenyér az egész nyelvterületen az egyik legfontosabb alapélelmiszer volt. Ezt jól tükrözi a búza elterjedt népi elnevezése, az „élet”, valamint az a szintén a magyar nyelvterület-szerte elterjedt hiedelem, hogy minden egyes búzaszemen Jézus Krisztus arca látható. A gabona és a belőle őrölt lisztből sültött kenyér fontosságát az is mutatja, hogy a megfelelő mennyiségű gabona előteremtése volt a fő mozgatórugója az ország legjelentősebb vándormozgalmának, a summásságnak is. Az ország kedvezőtlenebb klímájú, főként északi vidékeiről, ahol

kevesebb búza termett, és később is érett be a termés, hatalmas tömegek indultak nyár elején az Alföld gabonában gazdag vidékeire, ahol az általuk betakarított búza meghatározott részéért vállaltak munkát. Mire végeztek a bérért való aratással, és visszatértek szülőfalujukba, már otthon is le tudták aratni az érett gabonát – így állt össze elegendő lisztnek való a következő évig.

Az aratás az egyik legmegegerőltetőbb fizikai munka volt az év során, legfőképpen azért, mert igyekezni kellett vele – ha a búza túlérlik, a szemek kiperegnek, és oda a termés. Emiatt az aratás munkája hajnalban kezdődött, és egész késő estig tartott, néhány pár órás pihenővel – sőt, sok esetben a munkások kint a táblán is háltak, hogy ne pazarolják az időt a kiutazásra. Az aratás legelterjedtebb munkaeszköze hazánkban egészen a 19. századig a sarló volt, mellyel általában az asszonyok arattak Négy-hat arató után egy férfi kötötte kévékbe a búzát; a kévék összehordását pedig együtt végezték. A sarlót fokozatosan váltotta le a kasza, mellyel már a férfiak dolgoztak, és amelyet időről időre újra kellett kalapálni és fenni. Ezzel a munkaszervezet is átalakult: a kaszást egy marokszedő követte, és két ilyen pár után dolgozott egy kévékötő. Ha bér munkába szegődtek el dolgozni az ilyen csoportokból álló aratóbandák, akkor egy úgynevezett bandagazda vezetése alatt működtek, akinek a feladata a munkaadó és a munkások közti közvetítés, a munkaberről való megegyezés, a bér el- és kiosztása, valamint a munka megfelelő minőségének biztosítása volt. Ez a munkaszervezet a termelőszövetkezetek idején, a gépi aratás megjelenésével alakult át végleg, ekkor viszont gyakorlatilag teljesen eltűnt, és felváltotta a gépi, kombájjal való aratás.

Az egész napos mezei munkához természetesen étel is dukált. A saját földön való munka idején általában a feleség maradt otthon főzni az aratókra, ilyenkor az érett korú gyermekek helyettesítették őt a munkában. Ha még nem volt felnőtt korú gyerek a családban, akkor gyakran a nagyanya főzött az aratókra, és ő, vagy a járni már tudó, de a kemény fizikai munkához még túl fiatal gyermek vitte ki az ételt a földekre. Szegényebb családoknál azonban az is előfordult, hogy aratás idején alig ettek főtt ételt, és hazaérkezés után is vacsora fogyasztása nélkül dőltek ágyba a fáradtságtól.

Az aratóknak főzött étel nagyon gyakran – még nehezebb szállíthatósága ellenére is – egy tartalmas, ám mégis frissítő, sokszor savanykás leves volt, benne füstölt hússal, kolbásszal, vagy tyúkhússal. Dunapentelén az uradalmakban aratáskor főzeléket, húst, gombócot és a főzőlevéből készült levest, bablevest, krumplis- és grízes tésztát, paprikás kalácsot kaptak az aratók. Az elkészült ebéd mezőre való kihordására szolgált júliusi mütárgyunk is: egy, a 20. század elején készül ételhordó fazék (más néven szilke), és a hozzá tartozó fonott háló („kacsonya”) (ltsz.: 67.1.1.). A fazekat zöld máz fedti, hasán ecsettel festett zöldszínű, leveles, száras inda fut körbe. A tárgyat Hájás Andrásnéól vásárolta meg a múzeum akkori néprajzosa, Sergő Erzsébet 1987-ben.

Irodalom:

BALASSA I.: A magyar gabonatermelés néprajza. Debrecen, 1990.

LUKÁCS L.: Dunapentele néprajza. In: Uő.: Sárfőtől Mezőföldig. Táj- és népkutatás Fejér megyében. Székesfehérvár, 2009. 263–294.

SERGŐ E.: Népi táplálkozás és étkezési szokások Dunapentelén. Alba Regia XIII (1974) 273–285.

Lövedék a dunapentelei iskola falából

Kronászt Margit
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
kronaszt.margit@gmail.com

2017 augusztusában egy várostörténetileg érdekes darab került kiválasztásra, mint a hónap műtárgya. A tárgy egy vaslövedék, amely a II. világháború idején csapódott bele a dunapentelei iskola falába és 1995-ben, ajándékként került intézményünk tulajdonába (ltsz: 95.64.1.). Maga a lövedék 11 cm hosszú, sérült és a fele hiányzik. A lövedék pontos kora ismeretlen, 1944-ben vagy 1945-ben csapódhatott az iskola falába, több mint valószínű, hogy az 1944 karácsonyának második napján lezajlott bombázás során vagy a falu felszabadítása alatt 1945. január-február fordulóján.

Európa és a világ 1939. szeptember 1-től – Lengyelország német megszállásának kezdetétől – 1945. augusztus 15-ig – Japán kapitulációjáig – vívta a II. világháború véres csatáit. A háborúval

kapcsolatban számos dologról lehetne beszélni: a két világháború közti időszak eseményei, Hitler felemelkedése, a háború kitörése, Kassa bombázása és egyúttal Magyarország háborúba lépése, a doni tragédia, a háborús színterek eseményei és sok itt meg nem említett, de el nem hanyagolható momentuma a 20. század egyik nagy világtörténelmi eseményének. Egy másik oldalról megközelítve ott van Dunapentele oktatásának története, amely az 1750-es évek végétől dokumentumok által nyomon követhető. Ugyanakkor jelen cikknek nem az a tárgya, hogy ezt a két nagy témát feltárja, helyette a két nagy témát kapcsolnám össze.

A háború utolsó éveit a falu többször is a frontvonalba került. Több cikk foglalkozik a Bruck-malommal, annak gettóvá nyilvánításával, ahova a falu 65 és a környező települések 100 zsidó vallású lakóját zárták. Tudunk arról is, hogy helyiek próbálták könnyíteni a fogva tartottak életén, élelmet, ruhát juttatva el hozzájuk. Azt sem felejtethetjük el, hogy 1945. május 29-én innen indították el a 165 főt Székesfehérvár irányába gyalog és szekereken.

A következőkben a II. világháború Dunapentelet érintő eseményeit fogom bemutatni. Dunapentele falu 1944-ben újra a frontvonalba került és lakosai többször ki voltak téve az orosz és német csapatok között lezajlott tűzharcnak, ugyanis még a faluban német csapatok állomásoztak, addig szemben, a Duna túlsó partján megjelentek az orosz hadse-

reg egységei, melyeknek a németeknek a faluból való kiszorítása volt a célja. Ez szorosan egybefüggött azzal is, hogy a megyéből kiszorítsák az ellenséges egységeket. Ebben az időszakban Budapest körül is harcok folytak, mellyel hasonló eredményt kívántak elérni.

A balatoni páncélos frontvonal hullámzott, az orosz csapatok célja az volt, hogy áttörjék a német vonalakat. A német hadsereg 1945 januárjában megkísérelt egy utolsó támadást az orosz erők ellen, mellyel a Budapesten rekedt csapatokat akarták kimenteni. A támadás keretében a jobbszárnyukkal a Dunára támaszkodva, északnak fordultak, majd két ponton elérve a Dunát kívánták ezt megvalósítani, azonban Ercsinél megakadtak. A németek jan. 27-28-án átcsoportosítást hajtottak végre a IV. SS-páncélos hadtestnél, mellyel megpróbálták elejét venni az orosz sereg akciójának. A csapatok egyik részét Székesfehérvár védelmére rendelték ki, másik részét kiegészítve a Párduc-zászlóaljjal Perkatán át Dunapentelére irányították.

Az I. német páncélos hadosztály két harccsoportja jan. 29-én kezdte meg az előrenyomulást Perkatáról tüzérségi támogatással, amire az oroszok azonnal reagáltak. Három napig tartó páncélos csata zajlott a falu közvetlen közelében és a Rácalmás melletti Galambos-pusztán, valamint Szilia-majorban. Utóbbi kettőben rendezkedett be két német páncélos egység. Az orosz alakulatok álltak győzelemre ezért a németek segítséget kértek és kaptak, de jan. 30-án reggel az oroszok akna- és sorozatvető tűz alá vették őket, majd támadásba lendültek. A harcok során egyik fél sem tudott döntő előnyt kovácsolni magának, viszont az oroszok a Perkatától délre vezető utat elzárták, ezzel megakasztva a német sereg utánpótlását. A másik fél válaszlépésként Nagyvenyimnél áttörve az orosz vonalat, visszavonult Perkatára.

Jan. 31-én a németek újabb támadást indítottak és elérték a Galambos-pusztai útelágazást. Ezt a pozíciót estig tudták tartani, akkor sikerült összeköttetést teremteniük a 3. páncélos hadsereggel. Reggelig tovább tudták tartani a helyzetüket, majd nyugatra vonultak: helyüket a „Viking” SS-páncélos hadosztálynak kellett átadni, de a csere rosszul sikerült. Az orosz alakulatok felderítőik jelentése alapján előre törtek és elfoglalták a Velencei-tó és a Duna közötti területeket. Ezzel a lépéssel elkerülték, hogy Dunapentele hosszabb távon frontközség maradjon és egyúttal elérték, hogy a német egységek 1945. február 2-án távoztak a falu környékéről.

Természetesen mindezt személyesen átélni teljesen más lehetett: Öri Zoltán, helytörténész reagálva több korábbi cikkekre, azokat saját emlékeivel egészítette ki: szólt az 1944-es esztendő több momentumáról. Egyik ilyen az 1944 áprilisában megkezdődött bombázások voltak, melyeknek a célja a Duna elaknásítása volt, amit repülőgépekről „végeztek” a szovjetek. A német sereg erre válaszul hajókról és repülőkről kereste az aknákat, és semlegesítette vagy robbantotta fel őket. Emellett a folyó mentén aknafigyelő szolgálatot is létesítettek: feladatuk az volt, hogy értesítést küldjenek az aknázásra alkalmas légitámadásokról. Emlékei között szerepel az 1944 szeptembere és novembere közötti szovjet előrenyomulás, hogy szinte egész december hónapban a Duna két partjáról lövöldöztek egymásra a felek, illetve, hogy a helyi lakosok védekezésre rendezkedtek be (valószínűleg egy ekkor lezajlott támadás során kerülhetett az iskola falába a fentebb bemutatott lövedék is).

Ma a II. világháborús emlékműnél róhatjuk le kegyeletünket az elhurcoltak és a falu ellen intézett támadások során elhunyt civil és katonai áldozatok előtt.

Irodalom és források:

SZABÓ T.: Pentele ezer éve, Penteléért Alapítvány, Dunaújváros, 2008.

Így történt. Még egyszer Pentele... Dunaújvárosi Hírlap, 1970. január 13. (<http://ht.jakd.hu/index.php?p=view&id=33360>, 2017. augusztus 1.)

Repülők a tankok ellen. Dunaújváros Hírlap, 1974. december 10. (<http://konyvtar.jakd.hu/hirlap/Dunaujvarosi%20Hirlap%20-%201974/1974.12.10/4.JPG>, 2017. augusztus 4.)

Kötelességünk emlékezni. A Bruck-malom volt a gettó. Dunaújvárosi Hírlap, 1984. május 18. (<http://konyvtar.jakd.hu/hirlap/Dunaujvarosi%20Hirlap%20-%201984/1984.05.18/3.jpg>, 2017. augusztus 4.)

Harci események Dunapentelén és környékén (7.): Páncéloscsata Galambos-pusztánál. Dunaújvárosi Hírlap, 1984. november 30. (<http://konyvtar.jakd.hu/hirlap/Dunaujvarosi%20Hirlap%20-%201984/1984.11.30/5.jpg>, 2018. szeptember 4.)

Harci események Dunapentelén és környékén (8.): Az utolsó felvonás. Dunaújvárosi Hírlap, 1984. december 04. (<http://konyvtar.jakd.hu/hirlap/Dunaujvarosi%20Hirlap%20-%201984/1984.12.04/5.JPG>, 2017. augusztus 4.)

Egy szemtanú hozzászólása. Pentele 1944-ben. Dunaújvárosi Hírlap, 1984. december 21. (<http://konyvtar.jakd.hu/hirlap/Dunaujvarosi%20Hirlap%20-%201984/1984.12.21/7.jpg>, 2018. szeptember 14.)

Történelem, ahogy átéltük. Pentele, körülzárva. Dunaújvárosi Hírlap, 1994. január 29. (<http://konyvtar.jakd.hu/hirlap/A%20Hirlap%20-%201994/1994.01.29/6.JPG>, 2018. szeptember 14.)

Római kori mécses Dunaújvárosból

Buza Andrea
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4..
buzaandrea@gmail.com

2017 júliusában, megelőző feltárás során került elő egy kétlángú mécses az egykori Intercisa vicusából, azaz polgári településéről. A mécses majdnem ép, csak egyik égőnyílásánál törött. Discussán elnagyolt, felületesen kidolgozott, virágszirmokat idéző motívum látható. Fogója háromszög alakú, levélmintával díszített. Az égőnyílásoknál jól látható az egykori égetés során lerakódott korom. Az égőnyílások között és kétoldalt voluta (íves díszítés) látható, a törött nyílásnál az ív egy részén kétszeres. Ez valószínűleg a készítés közben keletkezett hiba.

A mécsesek használata nem a rómaiakkal kezdődik Pannoniában – már az őskorból is ismerünk olyan tárgyakat, amelyeket feltehetően mécsesként használtak –, azonban ennek, a római hódítókkal érkezett kultúra szerves részét képező tárgytypusnak az alkalmazása ebben az időszakban terjed el általánosan. Használatuk megmarad a provincia határain belül, a Barbaricumból csak néhány példányuk került elő. A római uralom után használatuk a tartomány területén, a továbbélő népcsoportok körében is megszűnik.

A mécsesek nagy része agyagból készült, csak jóval kisebb számban ismerünk bronzmécseseket. Ez utóbbiak vásárlását nyilván csak a tehetősek engedhették meg maguknak, és még ők sem csak kizárólag bronzmécseseket tartottak háztartásaikban.

Az agyagmécsesek nagy részét nem fazekaskorongon, hanem mécsesnegatívok segítségével készítették. Külön, agyagból készült negatív volt a mécses alsó és felső részéhez, ezekben simította bele a fazekas az agyagot. A két fél összeillesztése után a mécses általában híg agyagba mártották, majd szárították és kiégették. A mécsesek nagy részének egy égőnyílása volt, de emellett előfordulnak – ahogy a mi esetünkben is látható – kettő, de akár három vagy hét égőnyílású darabok is. Minél több kanócot helyeztek egy-egy mécsesbe, annál nagyobb fényerővel világított.

Számos mécsesen látható firmajelzés, melyből kiderül, hogy mely fazekas illetve műhely terméke egy-egy világítóeszköz. Sajnos ezen a mécsesen nincs ilyen jelzés, de minden bizonnyal provinciális termék.

A mécsesek tartályszerűen zárt teste és kis átmérőjű beöntőnyílása azt bizonyítja, hogy használatukhoz valamilyen híg anyagot, minden bizonnyal olívaolajat alkalmaztak. Az olajat Istriából, Dalmáciából, sőt a 2. századtól a jóval távolabbi Hispániából szállították. Az, hogy ilyen messziről érkezett területünkre az olaj, azt is megmagyarázza, hogy más római kerámiatípussal ellentétben miért nem terjed el a Barbaricum-ban a mécsesek használata. A távolról érkező olaj ára miatt feltehetően a Barbaricum népe nem engedhette meg magának azt, hogy drága olívaolajjal világító mécseseket használjon. És természetesen ezzel magyarázható az is, hogy a római uralom megszűnte után már a provincia területén sem használták, a római fennhatósággal együtt megszűnt a mécses működéséhez szükséges olaj szállítása is.

Irodalom:

IVÁNYI, D.: A pannoniai mécsesek: Tipológiai és kronológiai áttekintés. Die Pannonische Lampen. Eine Typologisch-Chronologische Übersicht. Dissertationes Pannonicae II. 2. Budapest, 1935.

ÚJLAKI PONGRÁCZ, Zs.: Az Intercisa Múzeum római kori mécsesei. Die römerzeitlichen Lampen des Intercisa Museums. Dunaújváros, 2006.

Újkőkori kőbalta Dunakömlődről

Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
keszitamás@gmail.com

Minden múzeumnak megvan a saját gyűjtőterülete, amelynek kiterjedését a mindenkori kulturális minisztérium szabályozza. Mégis, minden múzeum gyűjteményében található olyan tárgyak, amelyek ezen a gyűjtőterületen kívülről kerültek be – ilyen-olyan körülmények között. Ilyen kőbalta a miénk is, amely a Tolna megyei Dunakömlődről származik. A balta anyaga bazalt, mérete 20,6×6×7,2 cm. A nyél persze csak rekonstrukció, ami az állandó kiállítás alkalmával készült.

A hasonló balták egy új korszak határát jelzik a Kárpát-medencében: az új-, más néven csiszolt kőkorszak beköszöntét. Ebben a korszakban nem csak új típusú kőeszközök terjednek el, hanem az élelemtermelés gyakorlata, a kerámiaművesség is, valamint megjelennek az első állandó települések. A csiszolt balták fontos szerepet játszottak ebben a folyamatban: a tömör vágóéllel rendelkező szerszámok tették lehetővé az európai erdők egyre nagyobb méretű irtását. A kitermelt fából építőanyag készült a házakhoz, tüzelő lett belőlük az agyagedények kiégetéséhez, az erdők helyén pedig szántóföldeket, legelőket létesítettek. A mi baltánk élén is látszik a használatból eredő kopás.

A balták nyersanyagát vagy a Duna által idáig görgetett kavicsokból nyerték, vagy a szomszédos közösségekkel folytatott csere révén jutottak hozzá. A néprajzosok olyan esetekről is tudnak, amikor egy-egy jó nyersanyaglelőhelyre akár távolabbi csoportok is küldhettek expedíciókat.

A kőbalták készítése összetett folyamat volt. A kitermelt nyersanyagot fűrészeléssel, vagy ütögetéssel alakították méretre. Miután pattintgatással kialakították a balta formáját, sor került a csiszolásra. Ezt nagyobb homokkődarabon, vagy kemény felületre szórt homok felhasználásával végezték. Az utolsó lépés a balta átfúrása volt. Először is ütögetéssel kijelölték a készülő lyuk helyét. A fúráshoz talán bodzafa ágát használták – ennek bele könnyen eltávolítható, így a fúrás során kisebb felületet kellett kisebb erővel kifúrni. A fúrót tenyérrrel, vagy íjszerű eszköz segítségével forgatták, de ebben az esetben is fontos szerepet játszott a homok, amit időről időre a bodzafúró alá szórtak. Mivel a fúró üreges volt, belsejében kis kőrudacska, fúrómag maradt. Használat közben persze maga a fúró is folyamatosan kopott, ezért a lyuk lefelé szűkült. Ez a használat során azzal az előnnyel járhatott, hogy a balta nem tudott lecsúzni a nyélről, sőt, egyre jobban rászorult. Az egyes munkafolyamatok több órát vettek igénybe, így egy-egy balta elkészítése több napot is igénybe vehetett.

A baltáknak nem csak gyakorlati haszna volt, hanem szimbolikus jelentősége is – mint nagyon sok tárgynak a mi életünkben is. Hogy milyen képzeteket társítottak hozzájuk 6000 évvel ezelőtt, azt persze ma már nem tudjuk. De nyilván nem véletlen, hogy a szegvári „sarlós isten” társai között előfordul a „baltás isten” is.

Irodalom:

ANTONI J.: Útmutató a csiszolt kőeszközök világához. Újkőkori eszközkészítés és használat: a Lengyel kultúra eszközzanyaga és technológiai párhuzamai Óceániából. Budapest-Szombathely, 2012.

B. HORVÁTH J.-KESZI T.: Az Intercisa Múzeum Kincsei II. Az Intercisa Múzeum őskori állandó kiállításának katalógusa. Die Schätze des Intercisa Museums II. Katalog der urzeitlichen beständigen Ausstellung des Intercisa Museums. Dunaújváros, 2004.

VISY Zs (Főszerk.) Magyar régészet az ezredfordulón. Budapest, 2003.

Csontkorcsolya

Balogh Pál Géza
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
baloghpalgeza@gmail.com

November beköszöntével az időjárás is egyre hűvösebbre fordul, ennek megfelelően a hónap műtárgya rovatban egy téli játékszerrel köszöntjük a hónapot: egy dunapentelei csontkorcsolyával (ltsz.: 85.1.1-2.).

A gyermekjátékok témája a kezdetektől foglalkoztatta az európai és hazai néprajzkutatást. A szöveges és énekes játékokban sokszor archaikus kultúránk nyomait keresték, illetve nemzeti örökségünk részeként tekintettek rájuk: máig a közművelődésbe talán legjobban beépült népi alkotások közé tartoznak, az óvodai és iskolai nevelésnek egyaránt részévé váltak. A gyermekjátékok azonban a tudomány számára is igen érdekes témát jelentenek, mivel élesen árulkodnak egy adott társadalmat jellemző értékrendszerről és világról – hisz az, amit a szocializáció során egy gyermekkel elsajátítanak, mindig a kultúra legalapvetőbb jellemzői közé tartozik. A játékok gyakran a mindennapi élet ismétlődő helyzeteiben, tevékenységeiben való későbbi helytállásra neveltek, olyan készségeket segítettek elsajátítani, melyeket a gyermekek majd felnőtt életükben állandóan használni kényszerültek. A parasztyerekek játékaiknak nagy részét saját maguk, vagy idősebb testvéreik, szüleik, rokonaik készítették a körülöttük fellelhető természetes anyagok felhasználásával. Boltban, városban készült játékokat szinte sose vásároltak. Miért is tették volna – hisz ezek a polgári középosztály értékeire és világvégyére neveltek, miközben falun egészen más életre, leginkább a kemény mun-

kára kellett szoktatni a cseperedő apróságokat, akik nem is lettek volna fogékonyak a tőlük idegen világot utánzó, annak törvényeire felkészítő játékszerekre. Vásárokon, piacokon, búcsúkon lehetett egyszerűbb játékszereket vásárolni, de ezek hatása is csekély volt. A falusi gyermekek boltokban vásárolt ajándékot se kaptak szinte soha, ünnepekkor is legfeljebb egyszerűbb édességekkel, gyümölcsökkel lepték meg őket. Ezért a 20. század első felében még fellelhető falusi játékszerek a külső hatások ellenére egy sajátos, öntörvényű, belső fejlődésen alapuló világot alkottak.

A játékok egy jó részét kötetlen formában, esetleges társaságban játszották. Egy jelentős részük úgynevezett mozgásos játék volt, ahol elsősorban maga a mozgás adta a játszás örömét. Ezek a játékok ügyességre, erőre nevelték a gyermekeket, szép mozgást és gyorsaságot igényeltek. A tél beálltával és – a folyószabályozások előtt sokkal kiterjedtebb – felszíni vizek befagyásával lehetőség nyílt a gyermekek egyik kedvenc téli szórakozására: a korcsolyázásra. A korcsolyát gyakran egyszerű deszkából készítették. Hasonló módon szánkót is szívesen készítettek: ilyenkor két felfele görbülő deszkát keresztben lécekkel összekötöttek, a ferdén kifelé álló lócsra szánkázáskor egy deszkát erősítettek, és azon csúszkáltak. Gyakori volt a nyelvterület egészén a fakutya elnevezésű lábszánkó is, melynek talpára gyakran régi vasbogrács fülét vagy kiegyenesített drótszálat erősítettek, hogy jobban csússzon, és hegyes végű bottal – tolófával – hajtották.

A korcsolyák másik kedvelt alapanyaga a ló és szarvasmarha lábszárcsontja volt. Ezeknek a faragott játékszereknek elterjedt elnevezése volt a magyar nyelvterületen az *ironga*. Legegyszerűbb változatában megmunkálás nélkül készítették ezeket a játékokat, ilyenkor gyakran hozzá sem erősítették a lábhoz, csak a megfelelő test- és lábtartás, valamint a test ránehezedő súlya és a csont érdekessége folytán maradt meg a használó a korcsolyán. Egy hosszú, hegyes bottal döfködtek a jeget beroggyantott térdeik között. Ezzel a fajtával csak nyílegyenesen lehetett haladni, egymás elől kitérni lehetetlen volt. Fejlettebb változatában a korcsolya már két lyukkal a végén készült, és kötőfékkal a lábbelire lehetett erősíteni. Itthon az irongákat csak játékként használták, de számos északi, arktikus népnél ugyanez az eszköz a halász és a vadász eszköztárának is fontos része volt, az eszkimók például rozmárgyár irongával követték a vadat a jégen.

A korcsolya a Duna közelsége miatt Dunapentelén is kedvelt játék lehetett, az Inter-cisa Múzeum is több példányt őriz ebből a tárgytypusból. A tárgyakat adományozóik a Duna medrénél találták, valószínűleg tél végén tulajdonosaik egyszerűen otthagyták őket. Az egyszerű eszközök szinte alig vannak megmunkálva – a letisztított marhalábszár-csontokat egyetlen lyuk fúrásával tették alkalmassá a korcsolyázásra. A tárgy azt is jól példázza, ahogy a paraszti ész a legegyszerűbb, a háztartásban hulladékként keletkező anyagokban is meglátja a célszerű felhasználás lehetőségeit.

Irodalom:

LÁZÁR K.: Játéktípusok. A játékok rendje. In: DÖMÖTÖR T. (főszerk.): Népzene, néptánc, népi játék. (Magyar Néprajz, 6.) Budapest, 1990. 544–647.

PALÁDI-KOVÁCS A.: Ironga. In: Ortutay Gy. (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon II. F–Ka. Budapest, 1979. 638–639.

VAJDA M.: Mozgásos népi játékok Hajdú-Bihar megyében. In: Siklódi Cs. (szerk.): Tradicionális sportok, népi játékok. Budapest, 1996. 69–77.

Háborús emlék a II. világháborúból

Kronászt Margit
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
kronaszt.margit@gmail.com

2017 december hónap műtárgyának egy igen különleges darab került kiválasztásra. A II. világháborúból származó tárgy idén ősszel került múzeumunk történelmi gyűjteményébe. A csontból faragott tárgy mintáiba az alkotó színezett viaszt csorgatott. Ezt a technikát nevezik „spanyolozásnak.” A mintákat lapockacsontba véste az alkotó. A csonton körben növényi ornamentika látható. Oldalán a következő felirat fut: „Készült orosz hadifogságban 1945-1948 Károlyi Albert”. Legnagyobb méretei 18×21 cm. A tárgy állapota jó.

Közepébe egy szintén díszített kis táblát ragasztott a készítő, melynek tetején egy égő gyertyát, körben rajta növényi ornamentikát láthatunk. A tábla közepére egy papirusz tekercs került, mögötte penna, a papiruszon pedig a következő versrészlettel Petőfi Sándortól: *„Egész uton hazafelé, azon gondolkodám, miként fogom szólítani, rég nem látott anyám!”* A tábla hátoldalán is található egy felirat: *„Készült orosz hadifogságban 1945-48 Krim Károlyi Albert”*.

A csont teteje csipkézett, két apró kampót erősítettek bele, melybe szalagot fűzve, falra akasztva tárolták a tárgyat.

A II. világháború alatt számtalan magyar katona került hadifogságba, a pontos számokat azonban sokáig nem ismertük, gyakorlatilag a szakirodalom is csak találgatott. Az 1980-as évektől lendült fel a memoárok kiadása. A 2000-es években indult meg jelentősen külföldi levéltárakban is a kutatás, valamint ezzel együtt megnőtt a megjelent szakirodalom mennyisége.

Fontos kérdések, hogy hányan kerültek hadifogságba, regisztrálták-e őket és hazatérhettek-e. A szovjeteknek lényeges volt a hadifoglyok pontos nyilvántartása, mivel őket, mint munkaerőt kívánták alkalmazni. Éppen ezért naprakész nyilvántartással rendelkeztek, mind a hadifoglyok számáról, mind pedig az ő egészségi állapotukról. Feljegyzések készültek már fogságba kerülésük pillanatában is, rögzítették az orvosi vizsgálatokat, átszállításokat és az egyes foglyok munkaeredményét, sőt kihallgatási jegyzőkönyvek is fennmaradtak. *„Az újonnan érkezett hadifoglyokat haladéktalanul regisztrálni kellett a tábor erre rendszeresített könyvébe, majd minden egyes személyről külön kérdőívet és nyilvántartási kartont töltöttek ki két példányban.”*

Az utóbbi években bemutatott szovjet dokumentumokból az derült ki, hogy kb. 555.000-565.000 magyar állampolgárságú hadifogoly élhetett a Szovjetunió területén hosszabb-rövidebb ideig – ez az adat a II. világháború során visszacsatolt területekkel együtt értendő. A mai Magyarország területéről kb. 266.000 fő katona kerülhetett hadifogságba, további kb. 110.000 civil, a fogságba esettek közül pedig közel 70.000 fő hunyt el a táborokban. (Az is le kell azonban szögeznünk, hogy nem minden hadifogoly jutott el a Szovjetunióig, voltak, akik nem ott kerültek táborokba.)

Mivel a Szovjetunió is hatalmas károkat szenvedett a világháború során, és munkaképes lakosságának jelentős részét elvesztette, így fontos volt, hogy a fogságban lévők a szovjet gazdaság helyreállítása érdekében dolgozzanak. A hadifoglyok egyaránt végeztek termelő munkát, valamint foglalkoztatták őket a helyreállítás során is – melyet már a háború alatt megkezdett az ország.

A munka mellett a hadifoglyok sokat gondolhattak az itthon maradt családtagjaikra, ezt bizonyítja a fentebb bemutatott tárgy is. A fogságban számtalan ilyen emlék született – faragással, véséssel díszített különféle kisebb-nagyobb emlékek, melyek később a család kincsei lettek, manapság pedig akár múzeumokban is találkozhatunk velük.

Sok fogoly vezetett naplót, vagy készített napi feljegyzéseket. Sokan az „élmények” hatására döntöttek úgy, hogy kiírják magukból a látott-tapasztalt dolgokat. Ezek a naplók és feljegyzések akkor és ott saját használatra készültek, gyakorlati jelentőségük

az volt, hogy szorongásaiktól, félelmeiktől valamilyen módon megszabadulhassanak a katonák. Később, hazatérésük után kerültek ezek a dokumentumok a család birtokába, így „szerezve” másik olvasóközönséget is. Az eredeti szövegeket noteszekbe, füzetekbe rögzítették, gyakorta ceruzával, azonban kevés ilyen kézirat létezik. Ma a kiadatlan naplókkal gépelt vagy fénymásolt formában találkozhatunk általában. Gyakorta csak rövid, tapasztalati feljegyzéseket örökítettek meg a szerzők, de hosszabb műveknél előfordult, hogy véleményt alkottak a háborúról, a fogságról és a munkáról is, később pedig ezeket az írásokat felhasználták saját memoárjuk (visszaemlékezésük) megírásához is.

Mind a fennmaradt naplók és feljegyzések, mind a belőlük készített emlékiratok, mind pedig a fogságban készült emléktárgyak egy-egy szegletét adják múltunknak, melyek segítségével könnyebben megérthetjük, hogy mi zajlott a fronton harcoló vagy épp fogságba esett katonák lelkében.

Irodalom:

PIHURIK J.: Második világháborús naplók és emlékiratok mint történeti források. *AETAS* 22, 2 (2007) 130-146.

PIHURIK J.: Naplók és memoárok a keleti hadszíntérről 1942. PhD-értekezés tézisei. Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Doktori Iskola, Szeged, 2005.

MITROVITS M.: Magyarok szovjet hadifogságban. (https://mult-kor.hu/20100526_magyarok_szovjet_hadifogsagban?pldx=1, 2017. november 28.)

A hónap műtárgya 2018

Kora újkori kályhacsempe Dunapenteléről

Buza Andrea
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
buzaandrea@gmail.com

Az Intercisa Múzeum gyűjteményében több kályhához tartozó elemet is találunk, mázas csempetöredéken kívül bögre és tál alakú, mázas és mázatlan kályhacsempéink, kályhaszemeink is láthatók az állandó kiállításban és a látványtárban. A következőkben egy Dunapenteléről származó oromcsempét mutatunk be.

A terrakotta színű, háromszög alakú csempe szélessége: 14,5 cm, magassága: 16 cm, mélysége: 13,3 cm. Hátsó lapja kör alakú, teste háromszög alakúra széleседik. Előlapjának nagy részét egy nyolc háromszögből alkotott kör tölti ki. Felette 1-1 háromszög alakú áttörés látható. Az előlap szélén vonalkeret látható. Teteje törött, restaurált.

A cserépkályha az Alpok vidékén, délnémet területen alakult ki a 11-13. század között. Első képi ábrázolásuk a 13-14. századra tehető. A svájci ábrázolások egyikén a kályha formája már az évszázadokon keresztül általános hármastagolást mutatja. A kályhák alsó, tűzteret tartalmazó része négyzetes volt, ezen keskenyebb, hengeres vagy sokszögletű test állt, a kályha tetején helyezkedett el az oromzat

A cserépkályhák a 13-14. században terjednek el szélesebb körben, fontosabb központjai a már említett délnémet vidékeken kívül a cseh királyság és a középkori Magyarország területe. Magyarországon az első kályhák a királyi udvarhoz köthető épületekben, palotákban jelennek meg, innen terjed át használatuk először a főúri házakba, kolostorokba, majd a köznépi házakba, falusi portákra. A kályhaszemek mellett hamar megjelentek a kályhacsempék is, ezek felépítésükben különböznek a kályhaszemektől. Míg a kályhaszem elől nyitott és a tüztér felé zárt, a kályhacsempé elől zárt és a tüztér felé nyitott, előlapja jó díszítőfelület.

A palotákban, főúri lakhelyeken épített cserépkályhák a fűtőfunkción kívül reprezentatív szereppel is bírtak. A mázas csempéken több ízben megjelenítették a megrendelő – király, főúr – címerét, ábrázoltak rajtuk vadász- és lovagi jelenteket, táncoló és szerelmes párokat, mesebeli lényeket, ó- és újszövetségi jeleneteket, különböző szenteket. Gyakran megjelentek az ábrázolások között építészeti elemek is. Kezdetben a zöld máz volt általános, később megjelentek az egyéb színek is, pld. sárga, barna, illetve az ólomház mellett fehér ónmáz is alkalmaztak.

Azt sajnos nem tudjuk pontosan, hogy hol állt az a ház, ahonnan oromcsempénk származik, de feltételezhetően egyik nemesi család tulajdonában lehetett, ilyen családok létezéséről biztosan tudunk a 16-17. századi Penteléről. A nemesi, de nem főúri házakban felállított kályhák oromcsempéi között előfordulhattak közvetlen másolatok előkelő házak esetleg a királyi udvar számára készült kályhák oromcsempéiről, de akár egyes típusok népies változatai is. Kiindulásként az Anjou-kor közepén készült visegrádi és budai csempéket tekinthetjük. Mindegyik esetben az oromcsempé alapmotívuma a háromszög belsejében lévő kerek, áttört mérmű, kezdetben egyszerű motívumként, később a díszítése egyre gazdagodhatott, de természetesen több esetben – különösen a kevésbé előkelő házak kályháiban esetében – megmaradt az egyszerűbb megoldás is. Formája, ahogy a kályháé is, évszázadokon keresztül fennmaradt.

Irodalom:

- HOLL, I.: Középkori kályhacsempék Magyarországon I. In: Budapest Régiségei XVIII. (1958.) 211-300.
- HOLL, I.: Középkori kályhacsempék Magyarországon III. In: Archaeologiai Értesítő 110. (1993) 201-230.
- HOLL, I.: Középkori kályhacsempék. Egy 120 éves kutatási terület. In: Gerencsérek, kályhások, tűzvigyázók. Feudáliskori kályhacsempék az Alföldről és peremvidékéről. Gyulai katalógusok 11. 7-30.
- IOLN, G. – SABJÁN, T.: XV. századi cserépkályhák Külsővatról. In: Pápai Múzeumi Értesítő 2. Pápa, 1989. 77-140.
- LÁSZLÓ, E.: Szentek, próféták és kályhacsempék. <http://www.asonyomon.hu/szentek-profetak-es-kalyhacsempék/> (2017. 12. 11.)
- MEZEI, E.: A középkori kályhák lehetséges funkcióiról I. http://oroksefigyelo.blog.hu/2015/05/30/a_kozepkori_kalyhak_lehetseges_funkcioirol_i (2017. 12. 12.)
- MEZEI, E.: A középkori kályhák lehetséges funkcióiról II. http://oroksefigyelo.blog.hu/2015/06/11/a_kozepkori_kalyhak_lehetseges_funkcioirol_ii (2017. 12. 12.)
- SABJÁN, T.: Népi cserépkályhák. 2. bővített kiadás. Budapest, 2002.

Madár alakú edény Dunaújvárosból

Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
keszitamás@gmail.com

Dunaújváros egyik legnagyobb régészeti lelőhelye az egykori Dunai-dűlőben került elő. Ma ezen a területen a város lakóövezetétől délre fekvő ipari terület húzódik. A bronzkorban itt terült el annak a koziderpadlási településnek a temetője, amelyet legalább 500-600 éven keresztül laktak. A hatalmas, hosszú életű településhez hatalmas temető tartozott, amelynek kb. 1600 sírját tárták fel 1950-51-ben, amikor a város építése elkezdődött. Nem tudjuk, hányat pusztítottak el – a régészek gyanús entellektüelnek számítottak, ezért a készülő vasmű területére nem engedték be őket, csak a Papírgyári úttól keletre dolgozhattak. Innen nézték, ahogyan a túloldalon százsámra dózerolják el a sírokat. A hatalmas leletanyag raktározását, feldolgozását sem a Szent István Király Múzeum, sem a Magyar Nemzeti Múzeum nem tudta vállalni. Ez indította arra a feltárást hosszú ideig irányító Mozsolics Amáliát, hogy megszervezze az ásatási munkásokat, akik a kor hangulatának megfelelően „alulról jövő kezdeményezésként” önálló múzeumot követeltek az épülő „első szocialista város” számára. Így született meg a Sztálinvárosi Állami Múzeum, a mai Intercisa Múzeum jogelődje.

A temető páratlanul gazdag, mégsem nehéz belőle kedvenc tárgyat választani. A 779. sírban az ásatási napló szerint gyermeket temettek el. Az urnából, tálból, bögréből álló leletanyagot a törött bronztű és a madár alakú edény emeli ki a tucatsírok közül.

A madár valószínűleg a stabilitás kedvéért áll négy lábon. Bár az sem lehetetlen, hogy az ábrázolási mód elve hasonlít ahhoz, amit az asszír paloták kapuit őrző emberfejú, bikatestű szobroknál figyelhetünk meg. (Ezeknek ugyanis öt lábat faragtak annak érdekében, hogy a szemből érkező láthassa a két mellső lábat, az oldala mellett elhaladó pedig mind a négyet.) Feje vízimadárra, kacsára emlékeztet, oldalán kettős cikk-cakk vonal fut körbe. Az egyszerű motívum sok mindent jelenthet, mai fejjel gondolkodva a víz reprezentációjának tűnik. Kettős vonal díszíti a lábakat, valamint az edény peremét. Az edény fedője – ha úgy tetszik a madár „összenőtt” szárnyai – háromszögletű, különálló darab. Két helyen átfúrták, a lyukakon keresztül zsineggel erősíthették az ugyancsak átfúrt testhez. Utóbbi belül üreges, de hogy minek a tárolására használták, az bizonytalan. A testet a madár farkánál is két helyen átfúrták – ezeknek a lyukaknak nincsenek párjai a fedőn. A rajtuk átfűzött zsinórral talán a fedő háromszögletű végét kötözték le.

Különleges, mitológiai madarakkal a világ minden táján találkozunk. Van, amelyik a földet bucskáztatja fel a tenger fenekéről, lehetővé téve a szárazföldi életet. Van, amelyiknek tojásából az egész világ keletkezik. Az is előfordul, hogy madarak hozzák a földre a születendő lelkeket, vagy maguk a halotti lelkek öltik madár alakját. Valószínű, hogy a mi madarunk sem egyszerű zsánerkép szereplője, hanem szándékosan idéztek meg vele olyan mítoszokat, amelyek a bronzkori emberek számára közismertek voltak.

Ez annál is valószínűbb, mert madarakat minden más élőlénynél gyakrabban ábrázoltak a középső bronzkori (Kr. e. 1900-1400) Kárpát-medencében. Madár alakú edényeket használtak folyadék tárolására-töltésére, ételek tálalására, de készültek madár alakú csörgők is. Különleges madárra utalhat az is, hogy a lábak inkább hasonlítanak emberi végtagra, mint vízimadár úszóhártyás lábaira. Ez a lény kettős, emberi-állati tulajdonságait szimbolizálhatja.

A törött tű önmagában is érdekes. Ha ebben az állapotban került sírba, el lehet rajta gondolkodni, hogy mi lett a hiányzó darab sorsa. A darabokra tört tárgyak egyes részei szimbolikusan összeköthették azokat a helyeket, ahol eltemették őket. A gondolat a mai embertől sem idegen: ruházati boltokban lehet vásárolni szív alakú ikernyakláncokat. A függő szerepét betöltő szív két részre válik, és két személy között megosztható, akiket a szeretet-szerelem szimbóluma akkor is összeköt, ha nincsenek egymás közelében.

Irodalom:

GUBA, Sz.-SZEVERÉNYI, V.: Bronze Age Bird Representations from the Carpathian Basin. *Communications Archaeologicae Hungariae* 2007. 75-110.

V. SZABÓ G.: Bronzkor: az őskori fémművesség virágkora (Kr. e. 2800-Kr. e. 1000). In: A Kárpát-medence ősi kincsei. A kőkortól a honfoglalásig. Szerk. Vágó Ádám. Budapest, 2015. 104-183.

VICZE M.: „Akik lakoznak csendben valahol...” A Koszider bronzkori temetője. Dunaújváros, 2003.

VICZE M.: Bronze Age Cemetery at Dunaújváros-Dunai-dűlő. Budapest, 2011.

Karikás ostor

Balogh Pál Géza
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
baloghpalgeza@gmail.com

A tavasz közeledte a legtöbb paraszti gazdaságban az állatok legelőre való kihajtásának közeledtét is jelentette, így idén tavasszal ismét egy, a dunapentelei állattartáshoz kapcsolódó tárgyra hívjuk fel a figyelmet a rovat keretében. Ezúttal egy karikás ostort, a csikósok legfontosabb eszközét vizsgáljuk meg közelebbről.

A lótartás leginkább az állat igavonó ereje miatt töltött be kiemelt szerepet a gazdaságok életében. A 20. századig a katonaság ellátásában, valamint a távolsági teherhordásban játszott szerepük volt a legfontosabb, az elmúlt században azonban már igavonó erejük is felértékelődött a gazdaságokon belül. Nagy szerepet játszottak az ekevonásban, a boronálásban, a cséplésben, de a malmok egyik típusát, az úgynevezett taposómalmot is két, eltérő teherbírású, és emiatt eltérő sebességben mozgó lóval hajtották. Bőrükből csikóbőrös kulacsot, tarisznyát készítettek, szőrükből pedig apróbb ékszereket fontak, valamint szitát kötöttek – de szórványosan tejük nyers vagy erjesztett formában való fogyasztása, és főképp ínségek idején, háborús időszakokban húsupé is előfordult. Ugyanakkor a 18–19. században a csikósok hétköznapi ételként is sokszor fogyasztottak csikóhúst.

Az istállózó, takarmányozó tartás 20. századi elterjedése előtt a *szilajon* tartott ménesek az egész évet, a *félszilajon* tartottak a tavasztól őszi terjedő időszakot kint töltötték a legelőn. A legeltetést azonban még a szilaj tartásban is kiegészítették részleges

takarmányozással, főleg a téli hónapokban, és kezdetleges jászlakat is építettek a legelőre. A *szilaj ménes*ekben nem választották el a különböző nemű és korú állatokat, míg később a kiscsikós, illetve igavonásra használt, meddő kancákat, valamint a három évesnél fiatalabb kancacsikókat külön *renyhe ménes*ben járatják, sokszor akár a tehenekkel, az *anyagulyával* együtt. A csikósok feladata ekkor már általában a lótarató gazdák által a tenyésztésre kiválasztott állatokból álló *cifra ménes* őrzése volt.

A szabadon tartott nyájak őrzése, terelése a *csikósok* feladata volt, amihez még terelő kutyákat sem használtak (hiszen ezeket a lovak könnyedén lehagyták volna). Emiatt a pásztorok közül ők kapták a legmagasabb pásztorbért, és ők fogadhatták a legtöbb számadót is. A ménes gyorsasága miatt a csikósok maguk is mindig lóháton jártak, és a ménes előtt vagy oldalán haladtak, főleg, ha a környező kaszálót vagy vetést is meg kellett óvni az állatoktól.

A magyar csikósok legnevezetesebb munkaeszköze a *karikás ostor* volt. A kutatók szerint az eszköz a 18. században alakult ki, és a lovak mellett marhák és sertések terelésére is használták. Nevét onnan kapta, hogy az ostor a nyél nyakára tett szíjkarikán forgott. Általában sokágú bőr szíjából készítették, a nyélhez csatlakozó részét pedig színes bőrdarabok, *sallangok* díszítették. A fonáshoz az állatok hasa alján található bőrt használták fel, amit egy deszkadarabból és belé helyezett bicskából készült hasogatóval vágtak szalagokra. A vastagabb résznél általában egy kenderkötél darabot fontak körül a szalagokkal. A fonás legvégére egy vastagabb szíjdarabot, arra pedig az úgynevezett *csapót* helyezték. Általában összehajtogatva, a nyakuk köré kanyarítva hordták a csikósok. A nyelet faragással, rézverettel, ólomöntéssel és berakással díszítették. A nyél végére gyakran egy, a csukló beakasztására szolgáló bőrdarabot is tettek. Az ostorok készítésében a csikósok nagy jártasságra tettek szert, aminek az oka az is volt, hogy az ostor nem csak praktikus eszköz volt, de egyben presztízstárgy: mesterségük címere és viseletük díszje is. Az ostort fejük felett megforgatva, elől megrántva pattintottak vele – és általában ez elég is volt a ménes megfelelő irányba tereléséhez. Űtésre kevésbé használták, sőt, úgy tartották, az állat jobban fél az ostortól, mint a bottól.

Az ostor persze komolyabb ellenfelektől való védekezésre kevés volt. Éjszaka a közelben ólálkodó ragadozók ellen a csikósok tüzeket gyújtottak a ménes körül (akár 8 – 10 darabot is), és támadás esetén „*karóra bátya*” felkiáltással hegyes végű, tüzes karókkal estek neki a közelben ólálkodó farkasoknak, *lókötők*nek. Jellegetes önvédelmi fegyverük volt a mindkét végén kihegyezett keményfa hajítófa, az úgynevezett *cüvek* is, melyből 5-6 darabot kötélhurokban egybefogva tartottak a vállukon, és amit dárdaaként elhajítva használtak. Nagyobb ebek, farkasok, lótolvajok ellen használták, de verekedés alkalmával egymást is *megcüvekeltek*, komoly sebeket ejtve az eszközzel. Farkastámadás esetén persze maga a lónyáj is tudott védekezni: a középen összebújt csikókat úgy őrizték, hogy a szélen maradt kancák a körből kifelé, hátrafelé rúgták az ellenfelüket, míg a csődörök a ménes körül száguldoztak. Kisebb farkasfalkákat, magányos vadakat így sikeresen elrúgtak maguktól.

Dunapentelén tavasztól őszig legeltettek. A 78 holdas zsellérlegelőt az 1860-as években felosztották, csak a falutól messze, a Szalmacelluló Gyár közelében maradt meg a Nagylegelő, ahol a szarvasmarhákat, csikókat és sertéseket tartották. A lovakat általában a gazdjuk őrizte, a csikókat a borjúkkal együtt hordták ki legelni. A 19. század

végétől egészen a második világháború végéig minden pentelei gazda, akinek legalább 15 katasztrális hold földje volt, igyekezett 1-1 két éves csikót eladni a honvédség részére a magas fizetség miatt. Az abesszin háború idején még az olasz hadsereg számára is vásároltak Pentelén lovakat. A századforduló előtt könnyű, melegvérű, magyar fajta lovakat tartottak, a századfordulótól kezdve azonban áttértek a nehéz, hidegvérű lovak tenyésztésére, mivel azok erősebbek és így teherhordásra alkalmasabbak voltak. A méneket a fővárosi méntelep adta ki Pentelére. Az 1950-es években aztán az új város Pentele és a Nagylegelő közé épült, ami megnehezítette a kihajtást. Az Intercisa Múzeum karikás ostora 1974-ben, egy helytörténeti pályázat révén került a gyűjteménybe, gyűjtője Császár József volt. Használatáról sajnos további adatok nem állnak rendelkezésünkre.

Irodalom:

- BALOGH I.: Csikós. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon I. A-E*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 510.
- BALOGH I.: Ménes. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon III. K-Né*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 559.
- BALOGH I.-TÁTRAI Zs.: Ló. Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon III. K-Né*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 460-461.
- LUKÁCS L.: Dunapentele néprajza. In: Uő: *Sárfőtől Mezőföldig. Táj- és népkutatás Fejér megyében*. Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, 2009. 263-294.
- PALÁDI-KOVÁCS A.: Lótartás. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Gazdálkodás*. Magyar Néprajz II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001. 617-657.
- SZABADFALVI J.- MANGA J.: Karikás, karikásostor. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon III. K-Né*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 75-77.

Leszerelési igazolvány

Kronászt Margit
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
kronaszt.margit@gmail.com

1922. évi 11. törvény a hadifoglyok leszereléséről

A nyilvántartási könyv folyószám: 114205

9609 tof. 3A. 1922. évi 11. törvény alapján

Hazatért hadifoglyok Bemutató lapja
és egyszersmint
Leszerelési igazolványa.

1. Bemutató napja: 1922. máj 30.

2. Név és rendfokozat: Pápai Margit

3. Állománytest, melyhez bevonult: 129. sz. hadifoglyok tábora

4. Mely kötelékben esett fogságba: 129. sz. hadifoglyok tábora

5. Születési év és hely: 1895. Hunyad

6. Sorozási évfolyam: 1915-2258. számú hadifoglyok tábora

7. Illetőségi hely (fárás, megye, ország): Pápai Dunaújváros

8. Volt-e sebesülve: nem

9. Mely hadifoglytáborból jött haza: 129. sz. hadifoglyok tábora

10. Használható ruhában érkezett, ruházat kiegészítésére: nem

11. Hídnos ruhában érkezett, ellátott a következő cikkekkel: 100. koronát

12. Leszerelési illetékben átvett: 100. koronát, 200. kor. kedély

13. Előlegnek felvett illetmény utólagjainak terhére: 100. koronát

14. Három napi zsoldot 12 koronát vett fel: 100. koronát

15. Mikor esett hadifogságba? 1915. 9. 12.

16. A táborba mikor érkezett? 1915. máj 30.

17. A táborból eldvozott: 1922. máj 30.

18. Választott dílándó tartózkodási helye: Pápai Dunaújváros

19. Megjegyzés: 100. koronát

Kétezés: 100. máj 30.

A bemutató tiszt aláírása.

Ezen igazolvány tulajdonosa leszerelési illetékeit már kézhez kapta.
(A hivatalos cikkeket és pénzt továbbbuzogató álláslelténi ezen sort törölni kell.)

Központi Szállóállomás Pápai nyomdáján

2018 áprilisában egy dokumentumot választottam a hónap műtárgyának, mely 1982-ben ajándékként került az intézmény tulajdonába, I. világháborús relikvia. Ez egy leszerelési igazolvány vagy más néven *„Házatért hadifoglyok Bemutató lapja és egyszersmint Leszerelési igazolványa”*. Az irat nyomdai termék, a Központi Sajtóvállalat Pallas nyomdája készítette. Tulajdonosa az 1895-ös, dunapentelei születésű Falusi István. Az iratot 1921. augusztus 30-án állították ki részére. Az előlapon a tulajdonos adatai szerepelnek: neve, születési helye és ideje, de katonai adatai is. Utóbbiak között feltüntetik, hogy mikor és mely alakulatba sorozták be, mikor esett fogságba, mely hadifogolytáborban tartózkodott és onnan mikor szabadult. Feltüntetésre került, hogy használható vagy használhatatlan ruhában érkezett-e, kapott-e ruhaneműt, segélyt és milyen formában, valamint, hogy leszerelése után hol kíván tartózkodni. A megjegyzés rovatban pecséttel szerepel a következő: *„Leszerelendő, otthonába küldendő”*. A hátoldal felirata szerint, az okmány tulajdonosa egyszeri térítésmentes vasúti utazásra jogosult az előlapon megjelölt tartózkodási helyre, valamint egy vasúti étkezőben egy alkalommal térítésmentesen étkezhet. Ezek igénybevételét feljegyzésekkel tanúsítják. Szintén a hátoldalon került elhelyezésre a következő pecsét: *„Egészséges, fertőzésmentes, katonai ellátásra igényt nem emelhet.”* Az irat sárgult, sarkai behajtottak, szélei néhol szakadozottak, de összességében viszonylag jó állapotú a restaurálásnak köszönhetően.

Több okból is fontos egy ilyen tárgy bemutatása. Először is 2018-ban emlékezünk meg az I. világháború lezárásának centenáriumáról, másodszer pedig Dunapenteléről és a környékbeli településekről is többeket soroztak be, kerültek esetleg fogságba és akadt olyan katona is, aki elesett.

Az Osztrák-Magyar Monarchia a Nagy Háború előtt évtizedekig nem viselt igazi háborút, így katonái közül sokan nem is tudták, hogy a csatatereken mivel fognak szembesülni. Aki gyakorlati tapasztalatból be tudott számolni az újoncnak, az tapasztalatait például az 1866-os porosz-osztrák háborúban szerezte, így a Nagy Háborúban már csak tanáccsal tudott szolgálni. Mindemellett eltelt közel fél évszázad, amely alatt a technika és a világ rengeteget változott, így ezzel is meg kellett birkóznuk a harctérre vonulóknak.

A háború hatalmas áldozatokat követelt minden érintett nemzettől. Több millió katona veszítette életét, emellett rengeteg volt a sebesültek száma és sokan egész életre szóló, maradandó sebeket szereztek. A harctéri halálesetek mellett a háború a civilek életét sem kímélte, ráadásul 1918-1919-ben a már egyébként is megtépázott kontinensen spanyolnátha-járvány söpört végig, amely szintén milliós nagyságrendben vitt el emberéleteket. A háború és a járvány túlélői egyaránt, lelkiileg is hatalmas megterheléssel voltak kénytelen folytatni életüket, mely azonban már korántsem a korábban megszokott rendszerben zajlott. A háború hatalmas anyagi károkat okozott: a termőföldek minősége leromlott, az állatállomány jelentős károkat szenvedett, a korábban kiépített utak/vasútok elpusztultak vagy jelentős károkat szenvedtek, ahogy a gyárak, üzemek is és az európai gazdaság teljesen kizökönt korábbi működési menetéből.

A most bemutatott tárgy bizonyítja, hogy a háború és a hadifogság borzalmai és a megváltozott körülmények ellenére volt lehetőség a visszatérésre és az újrakezdésre.

Irodalom:

1. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1866_junius_14_kirobban_a_porosz_osztrak_haboru, 2018. március 26.
2. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1914_julius_28_kirobban_az_első_vilaghaboru/, 2018. március 26.
3. <http://www.sulinet.hu/tovabbtan/felveteli/2001/25het/tortenelem/tori25.html>, 2018. március 26.

Kelta hólyagos bokaperec Dunaújvárosból

Buza Andrea
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
buzaandrea@gmail.com

1952-ben a vasműtől délre, az energiafejlesztő vízvezetőjénél földkitermelés során két sír került elő. A sírok régészeti feltárása november 4. és 11. között történt meg, azonban az 1. sírból származó kéttagú, négyhólyagos bokapereceket és egy kis, kihajló szájú bikónikus edényt a múzeum már korábban megvásárolt Patonai Ferenctől, 50 forintért.

Az említett bokaperecek megtekinthetők állandó kiállításunk kelta vitrinében. Megpillantva látogatóink rendszeresen tanakodnak azon, hogy egy ilyen nehéz tárgyat milyen kényelmetlen, megerőltető lehetett viselni. Valóban, ránézésre súlyos darabok, a látszat azonban ebben az esetben csal. A bokaperecek nem nehezek! A dunaújvárosi példányok elég nagyméretűek, de így sem mondhatók túl nehéznek, egyik súlya 220, a másiké 225 gramm. A hólyagok magassága 7,9-8,38 cm, ami viszonylag nagy számítás, összehasonlításképpen, néhány, az állandó kiállításban nem látható, nagyvenyimi darab hólyagjainak mérete 6,3-6,72 cm.

A hólyagos kar- és bokaperecek a kelta női viselet részét képezték egykor. A kettő között méretbeli különbségek vannak, a karperecek hólyagjainak mérete 2-3 cm, első átmérője 4-5,5 cm. A bokaperecek hólyagjainak mérete 3 cm-nél magasabb, átmérőjük 5-8 cm.

A három- és négyhólyagos bokaperecek közép-Dunavidéki specialitásnak tekinthetők. Előzményeiként a nyugati és keleti kelta területeken egyaránt viselt több – 7, 9 vagy akár 12 – tagból álló kar- és bokapereceket tekinthetjük. Idővel a tagok száma csökkent, méretük pedig nőtt. A három illetve négyhólyagos bokaperecek általában díszítetlenek, elsősorban a háromtagú bokapereceken előfordul a tagok közötti kapcsolótágon plasztikus dísz. Korábban a kutatás ezen ékszerek viseletét a Kr. e. 2-1. századra datálta, az újabb kutatások alapján azonban elmondható, hogy már a Kr. e. 3. században viselték ezeket.

A bokaperecek viaszveszejtéses eljárással készültek. Ennek során agyagmagra a készíten-dő bronztárgy vastagságának megfelelő vastagságú viaszréteget vittek fel, az elképzelt formára mintázva, majd agyaggal burkolták. A magot és a burkot általában bronz rudacs-kákkal rögzít-tették egymáshoz. Ezután égetni kezdték, a meleg hatására a megolvadt viasz kifolyt, melynek helyére olvadt bronzot öntöttek. Mikor a fém megszilárdult, eltávolították a rögzítőelemeket illetve a külső burkot és az öntőcsatornában maradt bronzot is.

A négytagú bokapereceknek záródása szerint két fő változata van, az egyikben 2-2 dupla tag kapcsolódik egymáshoz, a másikban három tag fix, ehhez kapcsolódik a negyedik, zárótag. A dunaújvárosi példányok 2-2 tagból állnak. A duplatagok egyikén egy háromszög alakú zárófül található, ezt a másik duplatag egyik hólyagján kialakított lyukba illesztették be felhelyezés-kor. A zárófülrel ellátott hólyaghoz kapcsolódó másik tagon egy, a zsanér befogadására szolgáló részt képeztek ki, a zsanér a másik hólyagpáron található. A zsanért egy fémből vagy szerves anyagból készült tüskével rögzítették.

Irodalom:

- ALMÁSSY, K.: Kelta temető Tiszavasvári határában. A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve XXIX-XL (1997-1998) 55-77.
- B. VÁGÓ, E.: Kelten und Eraviskengräber von Nagyvenyim und Sárkeszi. Alba Regia 1 (1961). 43-62.
- HORVÁTH, L.: Gyerekjáték vagy attribútum. Kelta leletek Magyarszentmiklósról. (Zala megye) Zalai Múzeum 16. (2007) 25-42.
- MARÁZ, B.: Délkelet-Magyarország La Tène-korának kronológiai kérdései. Archaeológiai Értesítő 104. (1977.) 47-62.
- MASSE, A.-SZABÓ, M.: La parure annulaire en bronze à oves creux de la période laténienne dans le bassin de Karpates. Communicationes Archaeologicae Hungariae 2005. 213-225.
- SZABÓ, M.: A keleti kelták. Budapest, 2005.

Bronzkori alabárd a Duna medréből

Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
keszitamás@gmail.com

Az alabádról mindenkinek a híres középkori, kora újkori fegyver jut eszébe, amelyet a pápa svájci gárdistái mai napig használnak díszelgéseiük során. De a fegyvertípus ennél sokkal régebbi: az első alabárdokat a korai bronzkorban készítették.

A legősibb fegyverek azonosak voltak a vadászat során használt eszközökkel, az íjjal és a gerellyel. Ezeket a távolharc során használt eszközöket egészítette ki a kő, később a bronzbalta, amelynek eredetileg szintén hétköznapi funkciója volt: ugyanúgy lehetett velük fát faragni, mint az ellenség koponyáját. Az alabárdokat viszont kifejezetten arra fejlesztették ki, hogy egy másik ember koponyáját bezúzzák vele. A bronzkori példányok előzményei még csontból, agancsból készültek. A fémművesség elterjedésével jelentek meg a réz, majd bronz pengék. Voltak, amelyeknek fából készült a nyelük, másoknak bronzból öntötték. A mi 22 cm hosszú példányunk az előbbi csoportba tartozott. Megjelenése a harangedényes kultúrához köthető, amely a Kr. e. 3. évezred második felében terjedt el a mai Spanyolországtól egészen a Kárpát-medencéig.

Használatukra valószínűleg speciális körülmények között került sor. Nem alabárdal felszerelt tömegek estek egymásnak az ütközet során, hanem saját közösségüket képviselő szakértők vívtak velük párviadalt meghatározott szabályok szerint. Titus Livius mesél el hasonló történetet, melynek során a római Horatiusok csaptak össze az albai Curiatiusokkal. A módszer célja, hogy mindkét felet megkíméljék a túlzott veszteségektől. A kiválasztott fegyverforgatók szabályozott körülmények között vívhattak meg, és nyerhettek dicsőséget közösségüknek és saját maguknak. Akárcsak később a kardvívásnak, a két kézre fogott alabárd forgatásának is megvoltak a sajátos fogásai, trükkjei. A küzdelem során nemcsak a penge, hanem a 100-120 cm hosszú nyél is szerepet kaphatott a védekezésben és a támadásban egyaránt.

A bronzkori alabárdot nem csak régészeti leletekből ismerjük, hanem műalkotásokról is. Vannak sziklarajzok, amelyek magát a viadalt ábrázolják. Találunk olyan ember alakú kőszteléket is, amelyek kiemelkedő harcosoknak állítottak emléket. Ezeken nem ritkán valóságos fegyverarzenált látunk: a megjelenített fegyverek száma meghaladja azt a mennyiséget, amelyet egy-egy harcos magával vihetett a csatába. Mi lehet ennek a bőségnek az oka? Homérosz az Iliászban több párviadalt is megörökített, ezek gyakran végződnek azzal, hogy a győztes megfosztja fegyverzetétől halott ellenfelét. Lehetséges, hogy a szteléken feltűnő fegyverek hasonló szokásra utalnak. A zsákmányolt és sztelén megörökített fegyverek a halott hős sikeresen megvívott párviadalaikat jelezhetik ugyanúgy, ahogyan egyes római gladiátorok sírkövein koszorúk mutatják a győztes küzdelmek számát.

Viszonylag ritka, hogy a fegyver zárt sírleletből kerüljön elő. A legtöbb alabárdot földbe rejtették, folyókba, tavakba, mocsarakba süllyesztették. Néha az is megfigyelhető, hogy szándékosan tették tönkre, feszítették le őket a nyelükről. Hasonló történt a miénkkel is, amelyet hiányzó szegecsekkel a Dunában találtak. Az eljárás pontos hátterét nem ismerjük, de bizonyos, hogy a harci jártasságot, vitézséget szimbolizáló fegyverek szakrális okból kerültek ki a hétköznapi használati tárgyak közül. Lehet, hogy valamilyen szellemnek, istennek ajánlották fel őket áldozatul. Tudjuk, hogy Arthur király halála után kardját annak adják vissza, akitől kapta: a tő úrnőjének. Vagyis a természet egyik láthatatlan ereje visszakapja azt, ami az övé. Bizonyos indián szertartásoknál a gazdagságával hetvenkedő vendéglátó értékes tárgyakat pusztít el. Tág tere nyílik tehát a találgatásoknak.

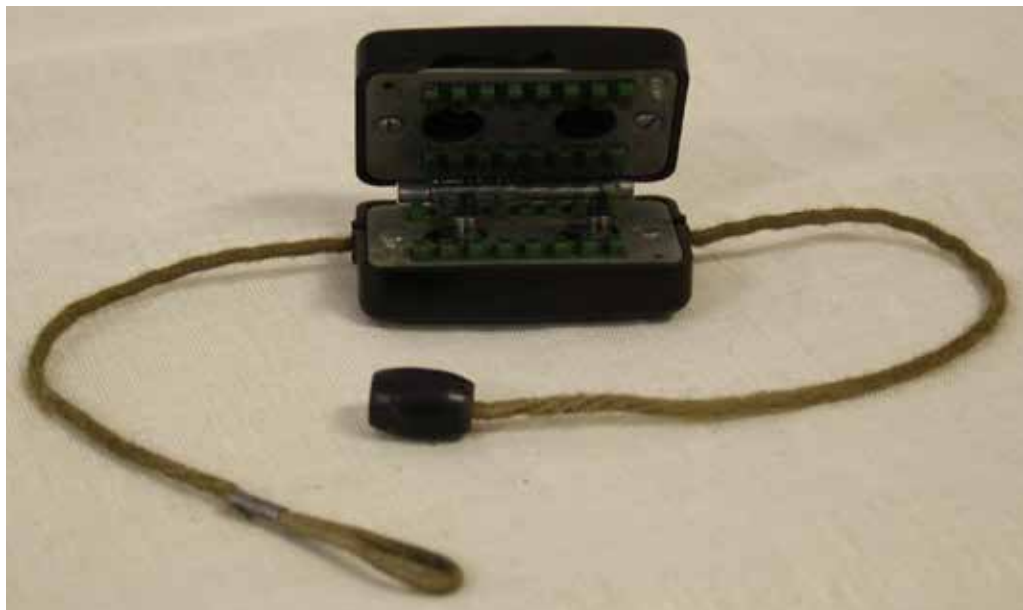
Az alabárdok eltűnését a bronzkori „fegyverkezési verseny” okozhatta a Kr. e. 2. évezred első felében. Megjelentek a bronzhegygel ellátott lándzsák, a kardok és török, amelyek a közelharc meghatározó fegyverei lettek. Fejlődött a páncélzat is: elterjedtek az első sisakok és pajzsok, amelyek átalakították a harcmodort.

Irodalom:

- B. HORVÁTH J.–KESZI T.: Az Intercisa Múzeum őskori állandó kiállításának katalógusa. Az Intercisa Múzeum Kincsei II. Die Schätze des Intercisa Museums II. Katalog der urzeitlichen beständigen Ausstellung des Intercisa Museums. Dunaújváros, 2004.
- HORN, Ch.: Deliberate Destruction of Halberds. In: *Bronze Age Warfare: Manufacture and Use of Weaponry*. Ed. by Marianne Mödinger, Marion Uckelmann and Steven Matthews. BAR International Series 2255. Oxford, 2011. 53-65.
- HORN, Ch.: Studien zu den europäischen Stabdolchen. *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie*. Band 246. Bonn, 2014.
- HORN, Ch.–SCHENCK, T.: Zum Ursprung der Stabdolche und stabdolchartiger Waffen in Europa. *Prähistorische Zeitschrift* 91,1 (2016) 16–41.
- O’FLAHERTY, R.: A weapon of choice – experiments with a replica Irish Early Bronze Age halberd. *Antiquity* 81 (2007) 423–434.
- O’FLAHERTY, R.–GILCHRIST, M. D.–COWIE, T.: Ceremonial or deadly serious? New insight into the function of Irish Early Bronze Age halberds. In: *Bronze Age Warfare: Manufacture and Use of Weaponry*. Ed. by Marianne Mödinger, Marion Uckelmann and Steven Matthews. BAR International Series 2255. Oxford, 2011. 39-52.
- PATAY, R.: Bell Beaker Cemetery and Settlement at Szigetszentmiklós. First Results. In: *Transitions to the Bronze Age. Interregional Interaction and Socio-Cultural Change in the Third Millennium BC Carpathian Basin and Neighbouring Regions* Ed. by Volker Heyd, Gabriella Kulcsár and Vajk Szeverényi. Budapest, 2013. 287-317.

Borotvapenge élező

Balogh Pál Géza
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
baloghpalgeza@gmail.com

Hát ez meg micsoda, kérdezheti a cikk olvasója. Mit keres egy műanyag borotvapenge-élező a néprajzi gyűjtemény darabjai között? Hisz a néprajzkutatás a hagyományos paraszti kultúra történetével és összefüggéseivel foglalkozik, mit keres hát a gyűjteményben egy nagyüzemben készült, sorozatgyártott, ráadásul műanyag tárgy? Július hónap műtárgyán keresztül azt derítjük ki, miképp változtak meg a néprajzi muzeológia elméleti megközelítései, és ezáltal kutatásának tárgyai az elmúlt évtizedekben.

A néprajz kialakulása óta számos változáson ment keresztül. 19. századi eredetű tudományágunk eredeti felfogása szerint a hagyományos paraszti és törzsi társadalmak kultúrájával foglalkozott. A vizsgált kultúrákat változatlanak, ősinek, tisztának és szépnek tekintette – összhangban a korban folyó nemzetépítéssel és a törzsi társadalmakat, mint a természetközeli embert felfedező romantikával. Ugyanakkor már a két világháború alatt is számos kutatás vizsgálta meg a paraszti és törzsi társadalmak történeti voltát és változásait, például Kodály Zoltán is folytatott már ilyen irányú kutatásokat. Ezek során kiderültek a népi kultúra elit kultúrával való összefüggései, és szép lassan megdőlt változatlanságának mítosza is. Miközben a történeti kutatás a néprajzi jelenségek eredetét és hátterét tárta fel – évszázadokra visszamenőleg – ezzel párhuzamosan egy másik irány is kibontakozóban volt. A második világháború előtt főleg a szociográfiaiak közelítették a jelen vidékének világához, de már ekkor születtek olyan kifejezetten néprajzi művek is, melyek a jelen társadalmát vizsgálták az ekkora kialakult néprajzi módszertannal és szemlélettel, tartós terepmunkák alapján. A szo-

cializmus időszakában – némi ideológiailag befolyásolt tsz-kutatás jelentette kitérőt követően – aztán elterjedt a kritikus szemléletű néprajzi jelenkutatás. A korábbi megközelítésekkel a náci múlt miatt gyökeresen szakító német néprajzkutatás, valamint az északon kialakuló új irányzat, az *európai etnológia* hatására a kor kutatói egyre többet foglalkoztak a technika korszakában átalakuló népi kultúrával, illetve olyan populáris, a népi kultúra határán álló műfajokkal, mint a falvédők, a tetoválások, a madárijesztők vagy a graffitik (ld. például Kovács Ákos néprajzkutató életművét). Ugyanakkor a korban megjelent a polgárság életmódjának néprajzi vizsgálata is, és szép lassan a város is felkerült a néprajzi kutatási témák közé. A néprajz egyre inkább mint egy élményközeleli módszerekkel dolgozó, a tágan értelmezett mindenkori köznéppel és annak hétköznapi életével foglalkozó tudomány értelmeződött, és napjainkra egyre nehezebb megvonni határait a törzsi társadalmak kutatásából kialakult kulturális antropológiával.

Minderre a néprajzi muzeológiának is reagálnia kellett, ám eközben számos dilemmával szembesült. Az világos volt, hogy a jelen tárgy kultúrája is dokumentálásra szorul, hisz az idő vasfoga ezeket a tárgyakat sem kíméli. Példának okáért, amikor a szocializmus immár szintén évtizedes távolságában lévő időszakát vizsgáló muzeológus fel kívánja mutatni a korszak hétköznapi tárgyi világát, már manapság is komoly akadályokba ütközik. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum 20. századi magyar falu tájegységének kutatása során például nem várt nehézségeket okoz az egykor ezrével gyártott, harminc évvel ezelőtti eredeti tejeszacskók vagy típusbútorok felkutatása. Az eldobható tárgyak korszakában pedig egyre nehezebb dokumentálni folyamatosan változó anyagi kultúránkat. Nagy kérdés, mit vigyünk be egy múzeum gyűjteményébe a sok tízezer köznapi tárgyból, hogy felmutathassuk utódainknak, mint egykori életünk dokumentumait? Elmond-e önmagában a 2010-es évek emberéről valamit egy gyártól elkért bútor, vagy épp műanyag szandál? Egy iparművészeti múzeumban, más szempontok alapján, helyük van ilyen tárgyaknak, ám a néprajzi múzeumok mindig a társadalomra, a tárgyakat használó emberre kíváncsiak, így más megoldást választottak. Az egykori parasztságtól gyűjtött tárgyakkal ugyanis sokszor épp az a baj, hogy használatuk kontextusáról szinte semmit nem tudunk – azt még ugyan könnyűszerrel azonosítjuk, mire használták őket egykori tulajdonosaik, de hogy mit jelentettek személyesen számukra, arról már semmilyen fogalmunk nincs. Így a jelenkori tárgyak gyűjtése már nem csak a tulajdonos adatainak és a tárgy használati módjának rögzítésére terjed ki, de a tárgyak személyes történeteit is lejegyezzük. Ebben a szemléletben folynak a Néprajzi Múzeum jelenkutatásai a MADOK (a ma dokumentálása) program keretében, és amelyet olyan kiállítások és kutatási témák fémjeleznek, mint a *Műanyag* kiállítás, vagy a mozgáshoz kapcsolódó *EtnoMobil*. De hasonló szemléletben folynak a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum szocializmus kutatásai is, melyekről a *Hé '67!* kiállítás adott első ízben hírt.

Nemrégiben az Intercisa Múzeumba is bekerült egy nagyobb személyes hagyaték, mely a 20. század első felétől a jelenkorig dokumentálja egy család tárgykultúráját, és amelyben a hagyományos néprajzi tárgyak mellett a szocializmus tárgykultúráját bemutató tárgyak is bőséggel vannak. Az Ujbányi család tárgyhagyatékából választottuk ezúttal a hónap műtárgyát, egy szocialista kori borotvapenge élezőt. A *Sieger* márkájú készüléket az NDK-ban gyártották, anyaga fekete bakelit, kő és alumínium. A belehelyezett pengét a zsinórral mozgatott zöld fenőkövek élesítették meg. A tárgy érdekes dokumentuma a hazánkban a modern fogyasztói társadalom és a hagyományos,

hulladékmentes paraszti világ közti átmenetet jelentő szocialista tárgy kultúrájának. A paraszti és a városi borbélyok egykor mívés, sokszor generációkat túlélő, csont- vagy fanyelű pengés borotvákat használtak. Ezeket váltották fel az *eldobható*, egyszeri használatra tervezett pengék. Kezdetben azonban – a világháború után bekövetkezett acélhiány nyomására is – ezeket az eldobható borotvapengéket mégis újra felhasználták, áthidaló megoldásként, a külön erre készült készülékekkel. Ám a tárgy használata túlmutat az acélhiányon. Az erőszakos felszámolás ellenére, *párhuzamos különidejűségként* túlélő paraszti szemlélet dokumentuma is, mely takarékosásra törekedett, és mindent igyekezett megőrizni, javítani vagy újra felhasználni – még az alapvetően eldobhatónak tervezett tárgyat is. Gyakori jellemzője ez a szocialista kori tárgy kultúrájának: bár már megjelentek a gyári tárgyak, azokat hivatásos javítóműhelyek, vagy helyi ezermesterek (akik külön ilyen célokra otthonukban gyűjtötték is változatos alkatrészeket) illetve a házi barkácsolás, a *buherálás* útján évtizedekig tovább javították és használták. Más téren is jellemző volt ez az átmeneti jelleg napjaink fogyasztói kultúrája felé: az italos üvegeket is újratöltötték, vagy épp otthonukban használták fel őket újra. A paraszti háttérből érkezett réteg még évtizedekig használta és alakította a maga mentalitásának megfelelően a már más gondolkodás szülte gyári tárgy kultúra termékeit is. Nem csoda, hogy a pengéket megmentő készülékekre is vevők voltak, melynek egy magyar változata, a *Bakony* márkájú készülék is ismert volt.

Ám lassan mindez a múlté. Napjaink fogyasztói kultúrájában ez a tárgy is átalakult: elterjedtek az eldobható borotvák, melyek lehetetlenné teszik az immár műanyagba ágyazott pengék újrafelhasználását, óriási mennyiségű hulladékot termelve. Tárgyunk így nem csak dokumentálja a múltat, de üzenetet is közvetít egy felelősebb tárgy kultúráról, és figyelmeztet fogyasztói társadalmunk természeti környezetünket fenyegető veszélyeire is.

Irodalom:

- BAUSINGER, H.: Népi kultúra a technika korszakában. Budapest, 1995.
- FEJŐS Z.-FRAZON Zs.: (szerk.) Plasztik művek. Alternatív műanyag történet a celluloid könyvtáblától a felfújható fotelig. Budapest, 2006.
- FEJŐS Z.-FRAZON Zs.: (szerk.) Műanyag. Budapest, 2007.
- FRAZON Zs.: (szerk.) EtnoMobil. Mozgásban a kortárs kultúra. Budapest, 2010.
- JÁVOR K.: Életmód és életmódstratégia a pécsi Zsolnay család történetében. Budapest, 2000.
- SÁRI Zs.: (szerk.) Hé '67! A világ, amelyben a múzeum született. Szentendre, 2017.

Töltényhüvelyből domborított, virágmintákkal díszített váza

Kronászt Margit
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
kronaszt.margit@gmail.com

2018. augusztus hónapban egy töltényhüvelyből kifaragott, virágmintákkal díszített vázát mutatok be az olvasóknak, melynek kifelé hajló, bordás szájrésze van. A tárgy az I. világháború éveiből származik, és 1992-ben ajándékozás útján került az intézmény Történeti Gyűjteményébe. A váza 22 cm magas, talpátmérője 9 cm, állapota jó. Pontos készítési ideje ismeretlen.

Háborús időkben fontos volt mind a fronton harcoló katonáknak, mind pedig a hátszágban otthon maradtaknak az emlékezés és a kapcsolattartás. Utóbbira nagyon sok példával találkozhatunk főként múzeumokban és levéltárakban, de akár otthon a nagyszülők, dédszülők emlékei között is. Ezek mind írott emlékek, melynek legalapvetőbb formái a levél, a napló és az emlékiratok voltak. Az írott források előzményei visszanyúlnak egészen a 16-17. századig, amikor a vallásos szövegek mellett terjedni kezdtek a világi szövegek is. Megnőtt az írni-olvasni tudók száma, így egyre nagyobb igény mutatkozott a kapcsolattartás írott

formájára. Az egyszerűbb nép körében a 19. században, az új oktatásügyi rendeletekkel terjedt el egyre jobban az írás, majd megkönnyítendő a levélírást, bevezették az ún. levelező füzeteket, melyekben példákat talált az író a levél külső képre, udvariassági formulákra és magának a levélnek a felépítésére is.

Az írott forrásokat csoportosíthatjuk keletkezési idő szerint:

- eseményekkel egy időben íródott szövegek: harctéri naplók, képes levelezőlapok és levelek, hosszabb-rövidebb ideig vezetett napi feljegyzések;
- események után íródott szövegek: önéletírások és visszaemlékezések. Utóbbiakhoz felhasználhattak harctéri naplókat, korábbi leveleket, képeslapokat; valamint előfordulhatott, hogy nem a tanú által, de az ő megbízásából íródtak.

Az eseményekkel egy időben íródott szövegek nagy része nem publikációs céllal készült, így elmondhatjuk róluk, hogy nem ellenőrzöttek, ezzel szemben őszinte gondolatokat tartalmaznak. A harctéren készült írások esetében gyakran találkozhatunk a cenzúra nyomával, mivel a harcoló felek arra törekedtek, hogy az ellenség semmilyen információt ne szerezhessen meg az alakulatról.

Az írott emlékek esetében fontos vizsgálni a szubjektív kérdését is: a szubjektív forrásokra jellemző, hogy az elbeszélő érdeklődése önmaga felé irányult, személyes hangvételben fogalmazott; lényegében saját gondolatai, érzései köszönnek vissza a forrásból. Ezzel szemben a nem szubjektív forrás valamilyen formában a távolból közelíti meg az adott eseményt.

Az emlékezést szolgálók másik nagy csoportja a tárgyi emlékek. A háború alatt a hátszágban találkozhattunk az ún. vashonvédekkel. Lényegében fából készült szobrok voltak – pl. Székesfehérváron az ún. „Vértes vitéz” –, melyekbe a járókelőknek lehetett, sőt kellett szöveget verni, a befolyt összeget pedig a hadirokkantak, özvegyek és árvák támogatására fordították.

A fronton készült emlékek lehetnek kisebb-nagyobb tárgyak egyaránt, általában a fronton is fellelhető alapanyagokból és eszközökkel készültek, mint a cikk elején bemutatott váza is. Jellemző volt, hogy az elhasznált harcászati eszközöket újrahasznosították valamilyen formában: játékot, dísz tárgyat, használati tárgyat vagy valamilyen emléket készítettek belőle. Lehetséges tárgyak srapelnhüvelyből pl.: söröskorsó, díszkehely, gyufatartó, díszdoboz stb. Nagyobb lövedékdarabokból készíthettek iratnehezéket, tintatartót is, de csak a képzelet szabhatott határt a kreativitásnak.

Mind a harcterekre, mind a hadifogságra jellemző volt gyűrűk készítése szerte Európában: gyakori volt, hogy a felajánlott hadikölcsönt emlékgyűrűvel honorálták. Ezek a gyűrűk általában rézből vagy alumíniumból készülhettek többféle formában, felíratlan/mintával vagy anélkül. Kiemelkedik közülük a vezetőgyűrű, mely egyfajta szerelmi ajándék volt.

Azonban azt sem szabad elfelejtenünk, hogy nagyon sok tárgy elveszett vagy megsemmisült az idők során.

A világháború lezárását követően jelentek meg hazánkban az I. világháborús emlékművek, melyekkel a fronton szolgálatot teljesítő vagy elesett katonákra emlékeztek. Az emlékezés jelentősége abban gyökerezik, hogy több millió ember esett el; sokukról pedig nem tudták a hozzátartozók, hogy mi lett a sorsuk, hol temették el őket. A közvetlen hozzátartozók (özvegyen maradt feleség és árván maradt gyermek) száma szintén milliós nagyságrendű. Még ennél is több főt tettek ki az elesettek szülei, egyéb közeli-távoli rokonai és barátai, akik mind igényelték az emlékezést. Rengeteg azonosítatlan és elkallódott holttest maradt a háború után, így nem történt meg a rendes temetés, ebből eredt az „örökös gyász”, tehát a soha fel nem dolgozható veszteség fogalma.

Az elesett katona alakja heroikus képet kapott, de politikai célokra is kihasználták, sok helyütt tartottak nyilvános megemlékezéseket. A központi emlékműveknél lezajlott megemlékezések kettős célt szolgáltak: egyrészt a közösség számára bírtak jelen-

téssel, másrészt az egyén számára. Az emlékművek egyfajta pótlékok: a névsorral ellátott monumentumokhoz kilátogatva a hozzátartozók megőrizhették emlékezetükben az elhunytat. Városunk emlékművét Bory Jenő készítette és az egykori Szórád Márton Általános Iskola mellett tekinthetjük meg.

A temetők harcterek közelében kialakult speciális fajtája volt a katonatemető, mely külső képében feltűnően elkülönült a civil temetőktől, ezekbe azonban sokszor nem volt lehetőségük ellátogatni a rokonoknak.

Irodalom:

DIMÉNY HASZMANN O.: Írott emlékek az első világháborúból. In: *Acta Siculica 2007*. Szerk.: Barti Levente–Boér Hunor–Csáki Árpád–Kinda István–Kocs Irén–Méder Lóránt László–Szaló Réka–Szőcsné Gazda Enikő–Vargha Mihály. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, 2007. 727-738.

GYÁNI G.: Az első világháború emlékezete. *Rubicon XXV.* évf. (2015) 278. sz. 58-65.

NOVOTNY T.: Első világháborús katonaemlékek. Budapest, Múzsák Közművelődési Kiadó, 1987.

PIHURIK J.: Második világháborús naplók és emlékiratok mint történeti források. *Aetas 22.* évf. (2007) 2. sz. 130-146.

Amphora Dunaújvárosból

Buza Andrea
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
buzaandrea@gmail.com

A vörösesbarna színű, felszínén sávosan polírozott (fényezett), 56 cm magas amphora pereme, testének jelentős része, alja kiegészített. Az edény alja lapos, fülei négyosztatúak, nyakán, a szalagperem alatt, a fül csatlakozásának szélességében három-három bekarcolt vonal látható. A nyak alján csipkézéssel díszített borda fut körbe. Pereménél kívül-belül, a nyakon, az egyik fülnél és a testen másodlagos égés nyoma figyelhető meg. Használati ideje az 1-2. századra tehető.

A római korban a szőlőtermesztés, bortermelés általánosan elterjedt volt, az idők folyamán egyre több fajta szőlőt termesztettek, az 1. században élt Columella *Res rustica* című művében már 60 szőlőfajtát sorol fel. A meghódított tartományokban is hamar megindult a szőlőtermesztés, bortermelés, az itt, például Galliában termelt borok hamar konkurenciájává váltak az itáliai boroknak.

Aquincumban bizonyosan – itt egy római kori szőlőültetvény gödreit is sikerült feltárni –, de feltételezhető, hogy Intercisában is termesztettek szőlőt, azonban az itt állomásozó csapatok által elfogyasztott bor számottevő részét nyilvánvalóan nem itt termelték meg, a Birodalom más területeiről érkezett ide.

Az egyik legjobb római borfajta a Cumae környékén termelt falernumi volt. A rómaiak elsősorban az édes borokat kedvelték, ennek érdekében gyakran sokáig rajta hagyták a fürtöket a tőkén, csak későn szüreteltek, vagy a borba nagy cukortartalmú sűrítményt kevertek. Eleinte a boroknak csak az évjáratát jelölték, az éppen hatalmon lévő consul nevével. Kr. e. 121-ben, mikor Lucius Opimius volt a konzul, különösen jó volt a termés, az opimusi bor kifejezés ezután a különösen jó évjáratú bort jelentette.

A római korban a borfogyasztási szokások jelentősen különböztek a maitól. Általában nem tisztán, hanem hígítva fogyasztották. Elegyítették tengervízzel, gyantával, mézzel. Egyes borokat füstöltek, illetve különbözőképpen fűszereztek is, ezek az eljárások a rossz bor feljavítására is alkalmasak voltak. A jó minőségű, drága borokhoz természetesen csak a gazdagabbak jutottak hozzá, a szegényeknek meg kellett elégedniük a jóval gyengébb minőségű savanyú borokkal, vagy vízzel kevert boreccettel. Előfordult, hogy a bort fahordóban tárolták illetve szállították, de ennél jóval elterjedtebb szállítóeszköz volt az amphora. Az amphora szó a görög *amphi-phoreus*, azaz kétfelől hordozható kifejezésből ered.

Az amphorákban nem csak bort szállíthattak. Számptalan amphoratípus ismert, ezekben többek között olívaolajt, olajbogyót, halszósokat, tartósított luxusgyümölcsöket, füstölőszerket szállítottak szerte a birodalomban. Az amphorákon bélyegek, festett feliratok jelezték a gyártóműhelyt, származásukat, megtudható belőlük az edény úrtartalma illetve a benne szállított termék súlya. Az olajbogyó szállítására alkalmas amphorákon felirat jelezte, hogy teljesen, vagy csak éppen megérett-e a benne lévő bogyó, szerepelhet a kiváló minőséget jelző *excellence* szó, illetve az *ex dulcis* kifejezés, mely az olajbogyó tartósítására szolgáló receptet takar. Az amphorákat szállítóedényként ritkán hasznosították újra. Előfordult, hogy a bor kiürülése után vizet hordtak bennük, de gyakrabban egyszerűen csak összetörték, és másodlagosan építkezéseknél, vagy jó hőszigetelő volta miatt kemencék platnijának elkészítésekor használták fel. A legtöbb amphora töredékéből azonban egyszerűen csak szemét vált, olykor igen tetemes mennyiségű. A Rómában található 35 méter magas Monte Testacciót összetört, eldobott amphorák alkotják.

Irodalom:

- FEHÉR, B. –MAGYAR-HÁRSHEGYI, P.: Festett feliratos amphora töredéke Aquincumból. *Studia Epigraphica Pannonia*. VI. 39-44. (2014.)
- GRÜLL, T.: A Római Birodalom gazdasága. Budapest, 2017.
- HAVAS, Z.: Új adalékok a római kori szőlőműveléshez Aquincum környékén. *Budapest régiségei* XLIV. 183-197. (2011.)
- HÁRSHEGYI, P.: Kereskedők Sallában 2.: Amphora. *Zalalövő öröksége – Hereditas Sallensis* 4. 3-40. (2006.)
- MAGYAR-HÁRSHEGYI, P.: Pannonia kereskedelme az amphorák tükrében (Kr. u. 1-4. század) doktori disszertáció (<https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/30018> [2018. 08. 03.]

Bronzkori sarló rekonstrukciója

Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
keszitamás@gmail.com

A mai, zömmel városokban élő emberek számára talán furcsán hangzik a kijelentés, de körülbelül 10.000 éve a legfontosabb munkát azok végzik, akik gabonát termelnek. Az élelemtermelés, és mindenekelőtt a gabonatermesztés nélkül ugyanis nem jöhetett volna létre a mai európai civilizáció sem. Az elvetett gabona betakarításának legfontosabb eszköze évezredekken keresztül a sarló volt, amelyiknek felépítése ez alatt alig változott valamit. Sőt, az első sarlókat már az előtt használták a vadon termő fűfélék termésének betakarítására, hogy az ember maga vetette volna el azokat.

A mi rekonstruált sarlónk bronzkori kőpengékből lett összeállítva, amelyek a dunaújvárosi Rácdombon kerültek elő B. Horváth Jolán ásatásán. Szerkezete a legősibb sarlókét követi: a kőből pattintott, gyakran fogazott pengéket fa-, csont- vagy agancskeretbe foglalták. Mezopotámiában, ahol a kő különösen ritka és értékes nyersanyag volt, kerámiából is készítettek sarlókat. A pengék élén megfigyelhető az úgynevezett sarlófény. Ezt a csillogást a gabonafélék szárának szilícium-dioxid-tartalma okozza,

amely fényesre polírozza a pengék élet aratás során. Nincsen okunk azt feltételezni, hogy a kőpengék korábbi, újkőkori rétegekből keveredtek volna a bronzkori tárgyak közé. A bronzkorban ugyanis hosszú ideig használnak még kőeszközöket, köztük fogazott pengéket vágásra, fűrészelésre. Ennek oka, hogy a nyersanyag könnyebben beszerezhető és feldolgozható volt, mint a távoli tájakon bányászott ércekből előállított bronz: akár a Duna medrében is találhattak megfelelő követ, amelyet a folyó görgetett magával.

A fakeret alakjára a valamivel későbbi bronzsarlók alakjából lehet következtetni. Ezek enyhén ívelt éle derékszögben csatlakozott a nyélhez. A rekonstrukciót Nyitrai Mihály fafaragó készítette. Ha valaki maga is megpróbálkozna őskori sarló készítésével, az alábbi videóknál találhat segítséget:

https://www.youtube.com/watch?v=JqyQSu7DO_s

<https://www.youtube.com/watch?v=AQCfkKgRM0k>.

Irodalom:

BAR-YOSEF O.: The Natufian Culture in the Levant, Threshold to the Origins of Agriculture. *Evolutionary Anthropology* Volume 6, Issue 5 (1998) 159-177.

B. HORVÁTH J.-KESZI T.: Az Intercisa Múzeum őskori állandó kiállításának katalógusa. Az Intercisa Múzeum Kincsei II. Die Schätze des Intercisa Museums II. Katalog der urzeitlichen beständigen Ausstellung des Intercisa Museums. Dunaújváros, 2004.

Famozsár

Kronászt Margit
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
kronaszt.margit@gmail.com

2018 november hónap műtárgyának a famozsarat választottam. A néprajzi gyűjteményben több darab megtalálható, így ezeknek az eszközöknek az eredetét és funkcióját igyekszem bemutatni.

Maga a mocsár üreges eszköz, mely legtöbbször fából vagy kőből készült. Ezek a tárgyak az egész világon használatosak voltak egészen az újkorig. Funkcióját tekintve fűszerek és más élelmiszerek törésére használták. A felhasznált fűszerek körének bővülése és a technika fejlődése magával hozta, hogy a mocsarak átalakultak, különböző méretek fejlődtek ki, melyeket más-más alapanyaghoz használtak; valamint a konyhákban megjelentek a fémmozsarak is.

Az álló mozsaraknak két méretcsoportja alakult ki: 40-60 cm, illetve 20-40 cm magasságúak. Ezeket a fajtákat só-, mák-, bors- és paprikatörésre használták a leggyakrabban, gyakorlatilag minden háztartásban megtalálható volt e tárgytypus. Egyaránt készültek fafaragással és esztergályozással.

A törő általában hosszú, vasból készült darab volt, de a Nyugat-Dunántúlon akadtak fából készült törők, valamint előfordult, hogy valamilyen eszköznyéllel helyettesítették azt. A mozsarat a földre vagy padra állították és állva dolgoztak mellette. Kisméretű, esztergályozott mozsarak jelen voltak az Északnyugat-Dunántúlon és a Délkelet-Dunántúlon, többnyire egyetlen célra használták őket, megnevezésük is eszerint alakult (pl. borstörő vagy sóskupa).

A cikkben bemutatott mozsár egy korábbi, dokumentálatlan gyűjtésből származik, állományrendezés során került elő, hiányos állapotban, korábbi szúrágás nyomokkal és korhadással, így tisztításon és konzerváláson esett át. „Méretéből következtetve paprika, vagy más hasonló fűszer törésére használták. Valószínűleg a használat során, a tárgy fa része hosszában kettérepedt, ezért fém pántokkal fogatták össze. Esztergályozott megmunkálással készült, magassága 22 cm.”

Irodalom:

LÉHINÉ BUTYORKA K.: Néprajzi gyűjtésből származó mozsár. Restaurálási dokumentáció, kézirat. Dunaújváros, 2017.

Magyar Néprajzi Lexikon. Mozsár. Online: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-1913.html>, 2018. november 14.

Zsebóra

Kronászt Margit
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
kronaszt.margit@gmail.com

2018 december hónap műtárgyának egy igazán érdekes darabot, egy zsebórát választottam. A századfordulót követő évekből származik és a Történeti Gyűjteményben található. Az óra ajándékozás útján került a gyűjteménybe 1987-ben. Készítési idejét 1905 körülre tehetjük. Doxa gyártmányú, gazdagon díszített óra, ezüst tokban, kronométerrel, mely a másodperceket számlálja. Szerkezete mechanikus, mutatói hiánytalanok. Zsebórákat a férfiak viseltek.

Hátulján hajósokat ábrázoló dombormű található, átmérője 70 milliméter, felhúzóval együtt a tok átmérője 104 milliméter. Állapota korának megfelelő, a dombormű teteje, valamint a felhúzó kissé kopott. Az óraszerkezet szépen kidolgozott, hibátlan. Ajándékozója egy régi pentelei család egyik leszármazottja volt.

Hátlapját felnyitva a belső fedélen a következő felirattal találkozunk, amely utal a világhiállításra elért eredményre:

*„Medaille D’Or Milan 1906.
DOXA.
Hors Concours.
Liège 1906.”*

A belső fedél másik oldalán 12-es, 550318-as és 21-es beütések láthatók. (Ebből az 550318-as szám valószínűleg a tok száma.) Az óraszerkezet permén 21-es beütés van, a szerkezeten szintén szerepel a gyártóra utaló DOXA felirat. Az óra üvegburával fedett, számlapja valószínűleg festett porcelán.

Több mint 120 éve, 1889-ben Georges Ducommun, órákészítő mester alapította a Doxa első műhelyét. Ducommont már fiatal korától foglalkoztatták az órák, előbb inasnak állt, majd nem egészen 21 évesen nyitotta meg önálló műhelyét. Otthonosan

mozgott az órakészítés minden területén, emellett törekedett a vásárlóival való minél személyesebb kapcsolat kialakítására is. Sokat tervezett, és ennek 1905-ben Liégében, majd az 1906-ban Milánóban rendezett világkiállításokon beérett a gyümölcse. Mindkét városból aranyéremmel távozott. A márkanévet véglegesen 1910-ben védette le. Ducommun 1936-ban halt meg, a céget veje, Jacques Nardin vette át, aki szintén híres órás család leszármazottja volt, és tovább fejlesztette apósa óráit.

A gyár az első órakészítők között volt, akik felismerték a reklámoknak a vásárlásra gyakorolt hatását, így már az 1920-as évek közepétől igyekeztek ezek segítségével is megszólítani a vásárlókat. A 20. század első felében egyre jobban elterjedtek a Doxa órák, majd az 1950-es évekre már mind Európában, mind a Távol-Keleten ezek voltak a legnépszerűbbek. Az 1960-as években indult az Amerikai Egyesült Államokban is hódító útjára a Doxa – szintén sikerrel. Elismertségét mutatják a következő adatok:

- a Svájcban rendezett 1954-es labdarugó világbajnokságot a német válogatott nyerte meg, amelynek minden tagja megkapta a külön erre az alkalomra készített Doxa aranyórát;
- 1967-ben mutatta be a cég az első bűvárórát, mely hamarosan nagy népszerűsége tett szert és kultusztárggyá vált a bűvárok között.

Később Henry, majd Marcel Aubry vették át a Le Locle-ban alapított Doxa óragyárat. 1997-ben a cég új tulajdonos, a Jenny-család kezébe került.

A típusra jellemző, hogy különböző hátlapokkal készült (pl. vadászaton lovas hajtót ábrázoló hátlapos, de aukciós oldalakon többfélébe is belefuthatunk). Szintén elmondható ezekről az órákról, hogy több átmérővel készültek – kisebb vagy nagyobb –, mint a cikkben bemutatott darabé. Az órák kialakításában is vannak eltérések: vannak olyanok, melyek aranyozott mutatókkal rendelkeznek, illetve készültek olyanok is, melyeknek a tokja volt aranyozott. A Doxa órák a mai napig ismertek és elismertek.

Irodalom:

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Kronom%C3%A9ter>, 2018. november 30.

<http://keykeyorak.blogspot.com/2016/02/a-doxa-tortenete-magyarorszag-egyik.html>, 2018. december 15.

Beszámoló az Intercisa Múzeum 2017-18. évi tevékenységéről

A Dunaújvárosi járás területén elvégzett régészeti szakfeladatok 2016-2018-ban

Buza Andrea
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
buzaandrea@gmail.com

2016

Az Intercisa Múzeumnak 2016-ben megelőző feltárása nem volt. Régészeti megfigyeléseket a következő helyszíneken végeztünk:

2016. szeptember 15. – szeptember 16. között a Hamburger Hungária Erőmű Kft. gázmotoros kiserőmű I. és II. ütem 22 kV-os hálózatra csatlakoztatásához szükséges fölmunkák során.

2016. szeptember 16. – november 9. között Dunaújvárosban, a Szórád Márton út – Béke tér közötti részen valamint a Római városrészben végzett villamosvezeték rekonstrukciós munkálatoknál.

2016. november 22. – november 30. között a dunaújvárosi partvédőmű víztelenítő kútjaiból kitermelt víz szabadstrandi öbölbe történő átvezetése tárgyú beruházáshoz szükséges fölmunkáknál.

2017

2017-ben az Intercisa Múzeumnak egy megelőző feltárása volt, Dunaújváros-Római városrészben egy, a későbbiekben felépítendő kőtárépület helyén. Ebben az évben a terület egyik részét tártuk csak fel, az ásás 2018-ban folytatódott.

2017-ben elvégzett régészeti megfigyeléseink:

2017. március 30-án és április 10-én Mezőfalva 0627/5 helyrajzi számú ingatlanon csepegtető öntözőrendszer és rétegvízút létesítése során.

2017. április 25. – szeptember 7. között Dunaújvárosban a dunaújvárosi partvédőmű víztelenítő kútjaiból kitermelt víz szabadstrandi öbölbe történő átvezetése kapcsán végzett fölmunkáknál.

2017. május 5-én Dunaújváros - Rácdombon geotechnikai – mérnökgeológiai vizsgálathoz szükséges geotechnikai fúrások során.

2017. július 12. és 31. között Seregélyes és Adony területén a B1861-001 water resource development – vízbázisfejlesztés nevű projekt vezeték elnevezésű alprojektjének kivitelezése során.

2017. szeptember 19. – október 10. között Dunaújvárosban, a Belváros és a Római városrész közötti optikai kábel összekötése kapcsán végzett földmunkák idején.

2017. október 16. – október 26. között Dunaújváros, Római városrészben végzett 11 kV-os kábelcsere kapcsán végzett földmunkák alatt.

2017. október 16. – november 2. között Dunaújváros, Dózsa György út 2-38 számok között közvilágítási kábel cseréje kapcsán végzett földmunkák során.

2018

2018-ban befejeztük a leendő kőtárépület helyén a 2017-ben megkezdett feltárást.

KÖH azonosító: 21636, 22648, 22656, 22659

Az Intercisa Múzeum 2017. július 3. – október 2. valamint 2018. július 2. – október 1. között megelőző feltárást végzett Dunaújváros-Auxiliaris vicus és temetők lelőhelyen. A feltárás egy, a későbbiekben egy GINOP pályázat keretében felépülő kőtár épület miatt vált szükségessé. A két idény alatt feltárt 625 m²-nyi területen 117 SE számot osztottunk ki. Ezek nagy része a várákosnak megfelelően római kori objektumhoz tartozott, azonban 4 gödör a makói kultúra idejére datálható. Ez a város történetének szempontjából mindenképpen fontos momentum, hiszen eddig erről a területről nem ismertünk a Makói-kultúra idejére datálható objektumokat. A római korból elsősorban árkok, (több esetben 2 méternél is mélyebb) gödrök kerültek elő, de két kemencét is feltártunk, egyik közülük viszonylag jó állapotban maradt fenn. Az előkerült római kori leletek leginkább a 3-4 századra keltezhetők.

A feltárás befejezése után a lelőhely visszatemetése megtörtént. A leletanyag az Intercisa Múzeumban került elhelyezésre.

Régészeti megfigyelések 2018-ban:

2018. február 5. – március 2. között a Hamburger-Hungária Kft. nyitott hulladékpapír tárolóinak vízellátása és csapadékvíz-elvezetése miatt szükséges földmunkák idején.

2018. március 10-én Dunaújváros-Dunapart kilátó alapozási munkái alatt.

2018. május 3. – december 17. között Az M-E konzorcium az „Észak- és Közép-dunántúli szennyvíz-elvezetési és kezelési fejlesztés (ÉKDU 2)” című projekt keretében Kulcs területén végzett csatornázási munkák földmunkái során. A munka 2019-ben folytatódik.

2018. szeptember 21-én Adony területén a „Védképesség helyreállítása az I. rendű árvízvédelmi fővédvonalakon” elnevezésű KEHOP-1.4.0-15-2017-00020 azonosító számú projekt keretében végzett földmunkák alatt.

2018. október 18. – október 26. között Dunaújváros, Pajtás utcai parkoló építése kapcsán végzett földmunkák idején.

2018. október 24-én Mezőfalva 0627/5 helyrajzi számú ingatlanon csepegtető öntözőrendszer és rétegvízút létesítése során.

Gyűjteménygyarapodás az Intercisa Múzeumban

2017-ben és 2018-ban

Kronászt Margit
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
kronaszt.margit@gmail.com

2017-ban régészeti gyűjteményünk ásatásokon 5000 db tárggyal gyarapodott. Feldolgozások folyamatban van.

A múzeum néprajzi gyűjteménye tavaly 8 db tárggyal gyarapodott. Takács Zoltán jóvoltából egy petróleumos butellát kaptunk ajándékba. A múzeum munkatársa, Rozboráné Kaczó Ildikó egy varrógéppel és egy disznótornál használt teknővel, valamint értékes háztartási textilekkel gyarapította a gyűjtemény anyagát. Megtörtént a gyarapodási naplóba vezetésük, leltározásuk pedig folyamatban van.

Történeti gyűjteményünk szintén ajándékozás útján bővült jelentősen. Ajándékoztak gyűjteményünk számára férfi nemzetőr dandártábornoki egyenruhát, kitüntetésekkel és igazolványokkal, valamint tovább bővült a „reprezentációs” ajándékokból álló gyűjtemény-egységünk is. Sárosi József, volt tanácselnök további ilyen jellegű tárgyai (kerámia- és üvegkorsók), valamint városi rendezvényeken készült fényképek segítségével még jobban megismerhetjük napjait, ahogy városunk történetét is. Figyelemre méltó darab „*A dunaújvárosi szakadópart allékonyságát bizonyító tanulmány teljes kézírata*” címet viselő könyv. Természetesen a nagyobb egységek mellett újfent kerültek be egyedi vagy néhány darabos tárgycsoportok is: a Szórád Márton Általános Iskolából az '50-es évekből származó iratok; '60-as, '70-es évekbeli használati tárgyak; oklevelek és kitüntetések; légmentes kiállítási táblák és az 1960-es évekből származó társasházi házirendek. A gyűjtemény 272 db tárggyal gyarapodott, melyek a gyarapodási naplóba bevezetésre kerültek, további feldolgozásuk folyamatban van.

2018-ban régészeti gyűjteményünk ásatásokon gyarapodott 52.178 db tárggyal.

Néprajzi gyűjteményünk ajándékozás útján textiliákkal gazdagodott. Gyarapodási naplóba vezetésük megtörtént, további feldolgozásuk megkezdődött.

Történeti gyűjteményünk szintén ajándékozás útján bővült jelentősen, összesen 5531 db-bal. Két nagyobb egység került hozzánk: a Tűzoltóság 1950-es és 1960-as évekbeli működését bemutató dokumentumok, valamint Klein András Miklóstól a Dunai Vasmű életét dokumentáló tárgyak, plakettek és kitüntetések gyarapították a gyűjteményt. Ezek mellett természetesen érkeztek kisebb gyűjteményegységek is. Gyarapodási naplóba vezetésük megtörtént, további feldolgozásuk megkezdődött.

Leltározott műtárgyállomány összesen 2017-ben:

Régészet: 627.896 tétel

Néprajz: 2.569 tétel

Történet: 8.539 tétel.

Leltározott műtárgyállomány összesen 2018-ban:

Régészet: 639.246 tétel

Néprajz: 2.584 tétel

Történet: 8.663 tétel.

Műtárgyvédelem az Intercisa Múzeumban 2017-ben¹

Paálné Bakó Edit
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
pbako.edit@gmail.com

2017-ben az Intercisa Múzeum gyűjteményének állományvédelmét továbbra is három fő végezte - egy felsőfokú és egy műtárgyvédelmi asszisztens végezetséggel rendelkező munkatárs. A harmadik főnek a műtárgyak tisztítása volt az elsődleges feladata (ásatásról bekerülő anyagok illetve a gyűjteményben lévő darabok mosása, tisztítása).

2017. júliusban a műtárgyvédelmi asszisztens 56 órát, a bekerülő anyagok tisztításával foglalkozó kolleganő 15 órát dolgozott a dunaújvárosi Kőtár új, leendő épület helyén végzett ásatáson.

Külső megbízásoknak is eleget tettünk, melynek díját az intézmény számlájára fizették be megbízóink.

Intézményünkben a műtárgyvédelemmel foglalkozó kollegák feladata között szerepel az időszakos kiállítások kivitelezésében való részvétel, múzeumi tárgyak biztonságos elhelyezése, a kiállításhoz szükséges installációk elkészítése (vitrinek, posztamensek előkészítése, textillel való bevonása, feliratok készítése, képek falra kasírozása, keretezése stb.).

A műtárgyak védelmét ellátó munkatársak régészeti, néprajzi, újkori tárgyak, valamint képzőművészeti alkotások tisztításáról, konzerválásáról és restaurálásáról gondoskodtak.

Régészet

2017-ben továbbra is elsőbbséget élvezett az Ivánca-laposi bronzkori telep 2005-ben feltárt anyagának tisztítása, konzerválása. A kerámia- és apró leletek restaurálása a korábbi években már megtörtént. A kő- és csontanyag volt még hátra. Befejezésével az ásatás teljes anyagát rendbe tették a kollégák.

A másik kiemelt feladat, Kulcs-Császártanya 1953-as bronzkori temető bronzleleteinek újrestaurálása volt. A bronz tárgyakat (csöves ruhadíszek, pödrött szélű lemezek, karperecek, pitykék, nyakperccel töredék, pápaszemes csüngők, rugós karperec, spirálcsővek, szív alakú függők, bronz tű stb.) már az 1950-es évek végén restaurálták, amit az akkor elfogadott módszer szerint végeztek. Megtisztították, ha szükséges volt patinázták, majd meleg viaszba mártva konzerválták. Az elmúlt közel 50 év alatt több tárgyon a zöld korrózió kivirágzott, a viaszréteg a port megkötötte, több darab eltört. A tárgyak felületi portalanítása puha kefével történt, amit a viasz eltávolítása követett. Ezt részben szárazon, mechanikusan lehetett elvégezni, ahol ez nem vezetett eredményre, ott zsírkohol-szulfát 2%-os anionos felületaktív anyag desztillált vizes oldatában, melegítéssel lehetett elérni a kívánt állapotot. A viasztalanított bronzok további tisztítása

mechanikusan és vegyszeresen történt. A széttrött darabok ragasztása két komponensű epoxi ragasztóval, a hiányzó részek pótlása és kiegészítése fogtechnikai műanyaggal készült. Összesen 1041 darab bronz tárgy lett újra restaurálva. (1-6. kép)

Az állandó kiállításban két darab, római kori táborot bemutató makett az évek során több helyen sérült, egyes elemek leestek vagy elvesztek róla. Az alaplap javítása gipszszel készült, majd annak retusálása és a hiányzó elemek pótlása is megtörtént.

Az alábbi táblázatban összefoglalva látható, hogy milyen anyagból, hány darab műtárgy, milyen munkafolyamatokon esett át. A régészeti táblázatban szereplő műtárgyak bronzkori telepásatásból kerültek elő. A vastárgyak római koriak.

Anyag	Tisztított /db/	Konzervált /db/	Restaurált /db/
Embercsont	35		
Állatsont	25 169		
Kutyacsont	400		
Megmunkált agyar		2	
Csonteszköz		15	
Agancs	48		
Agyar	77		
Patacsont	2		
Halcsont	929		
Halpikkely		8	
Kagyló	1 050		
Csiga	172		
Tengeri csiga		1	
Kő	428		
Kőbalta	1		
Kavics	268		
Patics	126		
Pattintott kő	13		
Salak	30		
Faszén	63		
Kerámia	530		
Bronz			1 050
Vas			2

Néprajz

2017-ben a gyűjteményből az alábbi tárgyak restaurálása történt meg. A paprikatörő famozsár kivételével valamennyi tárgyat korábban már restaurálták.

- 1 darab tajtékpipa
- 1 db sajtartó szilke
- 1 db káposztás fazék
- 2 db dróttal összefogott aratótál
- 1 db paprikatörő famozsár

Az 1810-ben készült rézkupakos, gazdagon, plasztikusan faragott tajtékpipa a korábbi ragasztás mentén két darabra tört szét. A pipát koronázó áttört mintázatú rézkupak feketére korrodálódott. A faragások és vésések a portól eltömődtek. Feltehetően epoxi műgyanta alapú ragasztóval ragasztották, melynek nyoma visszamaradt a műtárgyon. (7-8. kép) A régi ragasztást szikepengével sikerült lepattintani. A pipatestről nedves vattapálcával, a faragott-vésett felületből a rákeményedett port nedves fogpiszkálóval kellett eltávolítani. A rézkupakot Sidol fémtisztítós átdörzsöléssel, majd puha, száraz kefével lehetett felpolírozni. A kettőtört pipa összeragasztását a hiányzó rész színezett gipszes kiegészítése követte. (9-10. kép)

A sajtartó szilkének a korábbi kiegészített pereme, a káposztás fazéknak a füle tört le. A szilke új színezett gipszes kiegészítést kapott, a káposztás fazékra pedig a füle vissza lett ragasztva. A hiányzó rész itt is színezett gipsszel lett kiegészítve.

A két darab (44 cm és 54 cm-es átmérőjű) zöld-fehér csíkos mázas aratótál még a múzeumba kerülésük előtt, használatuk során tört el. Erről a korabeli összedrótozás árulkodott. (A töredékeket kifúrták és a lyukakba fűzött fémhuzallal fogták össze.) A tárgyak további darabokra törtek, ragasztásukat sellakkal végezték. Ezt a ragasztási módot az 1970-es évek közepéig alkalmazták a restaurálásban. Az évtizedek alatt a sellakos ragasztás elöregedett, elengedett, újra darabjaira hullottak az edények. Restaurálásuk az eredeti drótozás eltávolításával kezdődött, amit mosószeres, meleg vizes tisztítás követett. A portalanítással így egyszerre eltávolíthatóvá vált a régi ragasztás egy része is. A makacsabb visszamaradó sellakot - száradás után - etilalkoholos duzzasztással lehetett eltávolítani. A megtisztított töredékek PVB-vel lettek összeragasztva, s az eredeti drótok - szintén tisztítás után - visszafűzve. A hiányzó részek színezett gipszes kiegészítést kaptak, s végül retusálással fejeződött be a tálak restaurálása.

A 22 cm magas, két darab vasgyűrűvel összefogott, esztergált paprikatörő famozsár szúrágta, az egyik hosszanti oldalán elrepedt. A mozsarat két dupla esztergált csíkkal és egy domborúra esztergált sávval díszítették. Az esztergált díszítő csíkok a portól eltömődtek. Élő szű már nem volt a mozsárban.¹ (11. kép) A két darab vasgyűrűt úgynevezett lyukkorózió rongálta, s a fém alatt a famozsár felszíne a korróziótól korhadni kezdett. A vas felszínét egyenetlen, lepattogó rozsdaréteg fedte, egy helyen kb. 2×1,5 cm-es félkör alakú hiány keletkezett. (12. kép) A famozsár portalanítása száraz kefével, a tisztítása zsíralkohol-szulfátos nedves áttöréssel történt. A vajatokból a megkemé-

¹ Léhiné Butyorka Krisztina készítette a fotókat a famozsár restaurálása közben

nyedett porréteg üvegszálás ecsettel lett eltávolítva. A korrodált vaspántok mechanikus tisztításon estek át, amit szikével és ultrahangos depurátorral végzett a restaurátor. Végezetül a famozsár natúr Boróka márkájú favédő lazúros konzerválást kapott, a vasgyűrűk pedig foszforsavas passzíváláson estek át. (13. kép)

Néprajzos kollégánk kérésére az adventi ünnepkörhöz kapcsolódó előadásokhoz és foglalkozásokhoz egy darab 15 alakos betlehemet készített restaurátorunk, melynek mérete 50×40×35 cm. A betlehem természetes alapanyagokból, népi kézműves technikákkal készült, készítési módja jelen kötetben, egy tanulmány keretén belül olvasható.

Újkor

Az alábbi táblázatban összesítve látható valamennyi újkori tárgy, mellyel a restaurátor dolgozott. A csoportosítást meghatározta a tárgy jellege (egylapos dokumentumtól a több oldalas könyvig, a fotótól az akvarellig vagy olajfestményig), darabszáma s hogy milyen műtárgyvédlemben részesült.

Anyag	Tisztított /db/	Konzervált /db/	Restaurált /db/
Tintásüveg XX. sz. e.			1
Porcelán figura			1
Fém			2
Textil (1970-es évek)	4		
Bőrkabát (1970-es évek)		1	
Papírdokumentum (1813-1909.)			64
Újság (1848-1920.)			6
Fotó (1910-30.)			4
Plakát (1919.)			8
Tervrajz (1899-1973.)	14		
Térkép (1921.)			1
Könyv (1906.,1943.)			3
Képkeret			4
Akvarell (1962.)			3
Olajfestmény (1963.)			1

Az Intercisa Múzeum gyűjteményéből az alábbi tárgyak restaurálása történt meg.

1 db tintásüveg fatartóban. A három részre tört üveg ragasztását, a kopott, poros fatartó tisztítása, konzerválás követte.

1 db 1902. VII. 21-én kiállított nyomtatott, tintával kitöltött elemi népiskolai bizonyítvány. Poros, sarkoknál foltos, négyrét hajtott, hajtások mentén meggyengült, szakadt, közepe hiányos volt. A portalanítást a tinta levédése, majd a mosószeres nedves tisztítás követte. A szakadások japán fátolpapíros javítást, a hiány japánpapír kiegészítést kapott.

1 db 1813. XII. 31-én kiállított nyomtatott, kézírással-tintával kitöltött katonai végelbocsátó levél – korábban oldószeres ragasztóval kartonra ragasztották. A dokumentum poros, pecsétetes, gyűrött, hiányos volt. A papír felületéről a port és egyéb szennyeződések szárazon ecseteléssel, majd latexszivaccsal lehetett eltávolítani. A hátoldalára oldószeres ragasztóval kasírozott kartont éles szikével, szárazon, rétegenként, hántolással lehetett leválasztani. A tinta 2%-os regnáló levédésével moshatóvá vált a dokumentum. A nedves tisztítás Na-lauril-éter szulfátos langyos vízben történt. A műtárgy savtalanítását, pufferolását 2%-os kalcium-hidroxidos (Ca(OH)₂) fürdő, majd levegőn való szárítás követte.

1 db 1909. I. 4. vászonkötésű nyomtatott-kézírtos cselédkönyv – fekete vászonborítása kopott, poros volt, felületét szilárd szennyeződés borította. A lapok szintén porosak voltak. A vászonkötésen lévő névcímke szakadt, hiányos volt. Tisztítása szárazon, a címke kiegészítése japánpapírral történt.

1 db jersey ruha – a poros, pókhálós, pecsétetes, dohos szagú anyag mosással lett tisztítva.

3 db ballonkabát tisztítása – porosak, a gallér hajtása, zsebnyílások és a kabátujj szélek a használatból koszosak, gyűröttek, dohszagúak. Portalanítva, mosással tisztítva végül vasalva lettek.

1 db hosszú bőrkabát tisztítása – a kabát elején több kis pontban szilárd felrakódás volt látható, a gallér hajtásában, a kabátujj széleknél és a zsebnyílásoknál a használatból megkopott, illetve elzsírosodott. A teljes kabát felülete enyhe nedves szivaccsal, majd az elzsírosodott részek likkerrel lettek áttisztítva végül bőrápolóval átkenve.

Áprilisban nyílt „A pandúr kortól napjainkig” című vándorkiállítás, mely a rendszet történetét mutatta be. A kiállított anyag, a vitrinek és az installációs anyag dr. Gulyás István magántulajdona. A kiállítandó papírdokumentumokból, tablókából, fotókból 56 darabot kellett rendbe tenni (restaurálás, tisztítás, újra keretezés stb.). A kiállítás-hoz 13 darab próbababa és teljes rendőri egyenruha is tartozott. Valamennyit át kellett tisztítani, az ingeket kimosni. Több vitrint, paravánt újra kellett festeni, tapétázni.

2017-ben a székesfehérvári Szent István Király Múzeum megkeresésére két alkalommal dolgozott restaurátorunk. Elsőként a Kossuth Lajos ravataláról készült fénykép és a díszesen nyomtatott hordozó kartont restaurálta. A kartonnak - amire a fotót

felragasztották – mind a négy sarka és az alsó széle sérült, hiányos volt. A kartont és a fotó felületét por és légy piszok szennyezte. (14. kép) Portalanítása száraz ecsettel és latexszivaccsal történt, a légy piszokot éles szikepengével lehetett lepattintani. Az egymástól elvált papírrétegek és a hiányzó sarkok többrétegű japánpapíros kiegészítéssel glutofixszel lett egymáshoz ragasztva. A kiegészítések az eredetihez hasonló retusálást kaptak. (15-16. kép)

8 darab, a Tanácsköztársaság idején készült nagyméretű plakát (ebből 6 darab színes nyomással) restaurálása is megtörtént. Méretük: 4 darab 95×60 cm, 4 darab 95×125 cm. A plakátok „kasírozásához” többféle oldószeres ragasztót használtak – planatol jellegűt és vasalható kétoldalas fátolbéléseset is fel lehetett fedezni – a kresvászonzonhoz való rögzítéshez. (17-20. kép) Ezt a vásznat feszítették fel egy-egy furnérlapra, s így állították ki. A szakadásokat a plakátok hátoldalán még a „kasírozás” előtt cellulxszal, enyves körécímkevel, ragasztó szalaggal fogták össze. Az erősen elsavasodott, gyűrött, szakadt plakátokat ragasztás előtt nem tisztították, a szakadásokat és hiányokat nem javították. Valamennyi plakátot fizikai sérülés károsította. Méretükből adódóan, a kasírozás előtt többrét összehajtva tárolták, melynek következtében a hajtások mentén a papír meggyengült, illetve elszakadt, a ragasztásoknál több helyen a rétegek egymásra torlódtak. A szélek gyengék, szakadozottak voltak, kisebb-nagyobb hiányokkal. A felső széleknél és a még meglévő sarkoknál szög- vagy gombostű nyoma volt látható. Több plakátnak a sarka hiányzott. (21-24. kép)

A plakátokat por, légy piszok és vízfolt szennyezte. A nem megfelelő kasírozás következtében (egyenetlen ragasztó felvitel, illetve ragasztóhiány) a plakátok hullámosak, néhol gyűröttek voltak. (25. kép)

Mint mindig, ezúttal is a száraz tisztítással kezdődött a papír alapú műtárgyak restaurálása. A portalanítás radiózással, illetve a vászon felőli oldalán enyhe porszívózással történt. A plakátokat – köszönhetően a többféle oldószeres ragasztó jelenlétének – nem lehetett a szokásos mosószeres áztatással leválasztani a vászonzonról. A régi ragasztó réteg eltávolítása vegyszeresen és mechanikusan történt. (26-31. kép) Ezt követően már a szokásos nedves tisztítást és pufferolást lehetett alkalmazni. (32. kép) A megtisztított plakátok japánpapírral kasírozott vászonzonra, keményítővel lettek újra felragasztva. A hiányzó részek ugyancsak japánpapíros kiegészítéssel lettek egy szintbe hozva a plakáttal. Végezetül a kiegészítések retusálása is megtörtént. (33-37. kép)

1 db Székesfehérvárról, 1921-ben készült térkép restaurálása is szükségessé vált. A térkép hasonló állapotban volt, mint a plakátok. (38. kép) Mindkét hosszanti oldala végig szakadt, hiányos, bal felső sarkánál nagyméretű, jobb felső sarkánál kisebb méretű hiány volt látható. A térkép teljes felülete poros volt, több helyen a nedvességtől víz- és penészfoltok alakultak ki. Restaurálása a plakátokhoz hasonlóan történt. Itt a penészfoltok megszüntetése, halványítása volt még a feladat. Japánpapíros vászonzonra keményítővel lett felkasírozva a térkép, a hiányok kiegészítése ugyancsak japánpapírral történt. A kiegészítések retusálásával fejeződött be a restaurálás. (39-45. kép)

14 db 1899-1973. készült tervrajz préselése (29×43cm – 130×59 cm). A tervrajzok jó, de hajtogatott állapotban voltak. Portalanítás után történt a préselésük.

Magánszemélyeknek bér munkában restaurált történelmi dokumentumok és képzőművészeti alkotások listája.

Aba-Novák Vilmos 1934-es adóbevallását (34×21 cm) tisztítani, a szakadásokat ragasztani, a hiányt japánpapírral kiegészíteni, és a mesterről Zilahy István által készített fotót (16,5×22 cm) portalanítani kellett, végül a két dokumentumot egy albummá kötni a megrendelő kérésére.

Ezekon kívül az alábbi munkákat végezte még el a restaurátor:

– Berán Lajos élete és művészete 1943. évi különnyomatának tisztítását, újra fűzését és kötését,

– Éremkatalógus 1906-1907-es évfolyamának tisztítását, újrafűzését, új kötés készítését,

– B. Tóth László: Házsor (1962) akvarell tisztítását, retusálását,

– Göldner Tibor: Balatoni mólók (1962) akvarell tisztítását,

– Mór Tamár: Csokor (1962) akvarell tisztítását,

– Németh László: Őszi táj olajfestmény retusálását

– Mihályffy Zoltán: Csendélet (60×52 cm) keretezését,

– 1 db 84×62 cm képkeret tisztítását,

– 1 db 15 cm-es porcelán szobor ragasztását, kiegészítését,

– 1 db 1897-ben kiállított keresztlevél tisztítását, ragasztását, hiányok kiegészítését,

– 1 db 1919-ben keltezett házassági anyakönyvi kivonat tisztítását, ragasztását, hiányok kiegészítését,

– 6 db 1848 és 1920 között megjelent újság tisztítását, ragasztását, kiegészítését,

– 1 db 1848. „Kossuth-bankó” tisztítását, ragasztását, kiegészítését,

– 1 db 1907-ben konfirmációra kiállított emléklap tisztítását, ragasztását, kiegészítését,

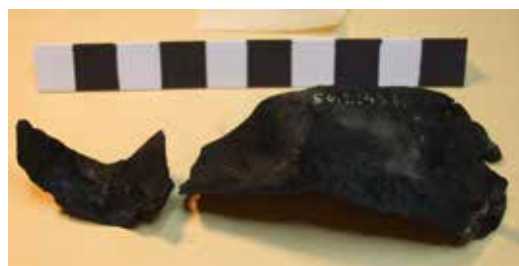
– 1db 1960 körül készült kétkarú üzleti mérleg fémszámlap restaurálását.

1. Bronz pitykék és karkötő töredékek restaurálás előtt

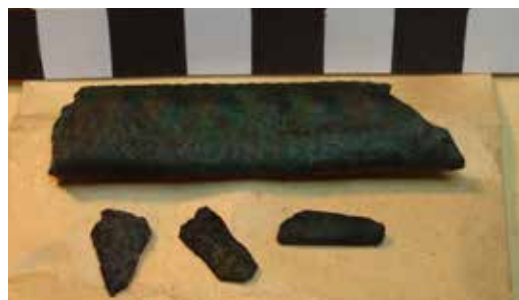
2. Restaurálás után

3. Bronz, restaurálás előtt

4. Restaurálás után

5. Domborított bronz henger restaurálás előtt

6. Restaurálás után

7. Törött tajtékpipa

8. Tisztítás előtt

9. Ragasztás, kiegészítés után

10. Restaurálás után

11. Famoszár restaurálás előtt

12. Vasabroncs tisztítása

13. Restaurálás után

14. Szakadt, hiányos papírkeret

15. Sérült sarok

16. Kiegészítés után a keret

17. Vászorra ragasztott hiányos plakát

18. Restaurálás előtt

19. Hiányosan, foltosan vászonra ragasztott plakát

20. Foltos, szakadt plakát

21. Hiányzó, szakadt sarok

22. Hiányzó sarok

23. Plakát sérült, szakadt jobb széle

24. Hiányos baloldal

25. Foltos, hullámos, egyenetlenül, ragasztott, hiányos sarok

26. Plakát hátoldalán visszamaradt ragasztó

27. Vászorról leválasztott plakát a felületén visszamaradt ragasztóval

28. Vegyszerrel fellázított ragasztó a plakát hátoldalán

29. Fellázított ragasztó lehántolása

30. Ragasztós körcímké

31. A vásznon visszamaradt ragasztó a plakát lefejtése után

32. Mosás után, szitahálón száradó plakát

33. Kiegészített, retusált plakát

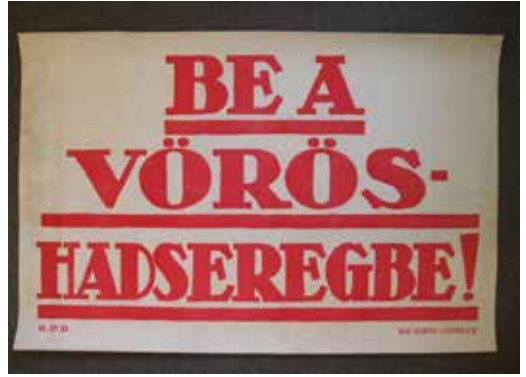
34. Restaurált plakát

35. Kiegészített, retusált plakát

36. Restaurált plakát

37. Restaurálás után

38. Kres vászonra ragasztott foltos, szakadt, hiányos térkép

39. Hiányzó bal felső sarok

40. A sarok pótlása

41. Hiányzó jobb felső sarok

42. Kiegészítés után

43. Sérült, penész-foltos balszél

44. A térkép bal szélé restaurálás után

45. kép: Restaurált térkép

Műtárgyvédelem az Intercisa Múzeumban 2018-ban¹

Léhiné Butyorka Krisztina
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
lehi.b.krisztina@gmail.com

Az Intercisa Múzeum állományvédelmét 2018-ban három fő végezte. Felsőfokú végzettséggel egy munkatárs rendelkezett, feladata az általános restaurálási munkák mellett a restaurátor műhely számára kiadott feladatok koordinálása, a bekerülő tárgyak állapotának felmérése, azok állapotuk szerinti csoportosítása, majd a tárgyakon felmerülő tisztítási, konzerválási feladat kiadása volt a műtárgyvédelmi asszisztens kollegáknak. A műtárgyvédelmi feladatokat két fő látta el.

A 2018-ra tervezett elsődleges feladat a leendő kőtár épület területén végzett ásátás leletanyagának tisztítása, konzerválása, restaurálása valamint az időszak kiállításokban szereplő tárgyak, kiállíthatóvá tétele volt, ez utóbbiak részben saját anyagból, illetve vendégmúzeumok, magángyűjtők anyagából származtak.

A restaurátor műhely munkatársainak feladata a múzeum gyűjteményében található régészeti, néprajzi, újkori tárgyak állagmegóvása, (tisztítás, konzerválás, restaurálás). Az időszak kiállítások kivitelezésében való részvétel (vitrinek, posztamensek, feliratok előkészítése, képek keretezése stb.).

Régészet

Paálné Bakó Edit restaurátor az alábbi régészeti anyagokat restaurálta:

Baracs-Annamatia római kori tábor 2006-07., 2010. és 2013-as évek ásátásának apró leletei.

(1. táblázat)

A 2017-2018. évben a Dunaújváros-Kőtár épület feltáráson előkerült leletanyag tisztítása, konzerválása, restaurálása nagyrészt befejeződött 2018-ban. A táblázatban látható milyen anyagból hány darab műtárgy esett át a tisztítási folyamaton. (2. táblázat)

1. Dunaújváros-Kőtár épület kerámia anyag válogatása

Bronzpénz	35 db
Bronz tárgy	38 db
Csont	4 db
Csont (állat)	1 db
Csont (faragott)	1 db
Ezüstpénz	2 db
Ezüst tárgy	1 db
Ezüstözött pénz	3 db
Faszén	3 db
Kerámia töredék	60 db
Ólom	6 db
Tégla töredék	2 db
Üvegpaszta gyöngy	1 db
Üveg töredék	17 db
Vastárgy	54 db

1. táblázat

Anyag	Tisztított	Ragasztott	Restaurált
Bronz	14 db		13 db
Csiga	47 db		
Csont	26932 db		
Csont veret	1 db		
Csont tú	3 db		
Ezüst pénz	3db		3db
Ezüst tárgy	2db		1db
Faszén	182 db		
Gyöngy (üvegből)	6 db		
Kagyló	103 db		
Kerámia	28767 db	100 db	
Kavics/ Kő	179 db		
ólom	7 db		
Patics	120 db		
Pattintott kő	2 db		
Pénz	22 db		5 db
Tégla töredék	2335 db	2db	
Üveg töredék	985db		
Vakolat	355 db		
Vas	467 db	3db	64 db

2. táblázat

Az ásatáson előkerült kerámiák tisztítás utáni válogatása a restaurátor műhelyben. Az összeilleszthető darabok ragasztása, így már a kerámia kiállítható állapotba került. (1-4. kép)

2. Egy edényhez tartozó darabok

3. A ragasztás folyamatban

4. Kerámia kiegészítés nélkül

A tárgy jó megtartású, szürke színű kerámiaedény, nedves tisztítás, szárítás után, a karbonátos szennyeződések eltávolítása mechanikus úton történt. A fellelt darabok ragasztását követően kiegészítés nem történt.

A leletanyag legértékesebb darabja, egy ezüst övcsat. A tisztítás előtt még az volt a feltetelezés, hogy a tárgy bronz, esetleg ezüstözött. A föld fokozatos eltávolítása során azonban világossá vált, hogy egy ezüst övcsatról van szó, mely vas csattüskével rendelkezik. A tisztítás mechanikus úton, ecsettel, puha kefével, szikével, valamint üvegszálal ecsettel történt. Szükségesnek bizonyult a vas csattüske konzerválása.

5. Ásatásról bekerült övcsat

6. Övcsat a földréteg eltávolítása után

7. A már majdnem teljesen megtisztított övcsat

5. kép

A rendkívül gazdag leletanyagból számos üveg- és római mécesstörredék, valamint bronz-, vas- és ólomtárgyak (gyűrűkulcs, szögek, pántok, veretek) tisztítása, ragasztása, konzerválása történt meg.

8. Római üveg tisztítás előtt és után

9. Római mécses ragasztás előtt és után

Néprajz

2018-ban a néprajzi anyag állományvédelmi feladatait Paálné Bakó Edit restaurátor végezte. Ennek keretén belül elvégzett feladatok:

- 5 db gabonás zsákot mosott,
- 4 db vászon törülközőt,
- 3 db hímzett abroszt,
- 2 db hímzett falvédőt és
- 1 db kötényt mosott, vasalt
- 1 db bonbonos dobozt és a benne található 50 spulni cérnát tisztította.
- 1 pár férfi magas szárú bőrcipőt, posztó felsőrészrel,
- 1 db (fél pár) gyermek bőrcipőt és
- 1 db gyerek papír papundekli bőröndöt restaurált.

Újkor

2018-ban az állandó kiállításban történt ablakcsere után egy fő műtárgyvédelmi munkatárs, és egy fő karbantartó a kiállítás azonnali helyreállításán dolgozott. Feladatuk az ablakcsere előtt a műtárgyak szakszerű eltávolítása, majd a munka végeztével visszahelyezése volt. A munkálatok során az állandó kiállítás műbőr- és papírborítását meg kellett bontani, ezért ennek helyreállítását is ők végezték. (Hibák tapétázás előtti kijavítása, tapétázás, festés, műbőr borítás visszahelyezése)¹

Paálné Bakó Edit restaurátor állományvédelmi feladatok ellátása során az alábbi feladatokat látta el:

- 1 db úttörőinget,
- 1 db úttörőnyakkendőt,
- 1 db Szórád M. Ált. Isk. egyenpólót és
- 1 db matrózbliúzt mosott, vasalt.
- 1 db batiszt kötényt tisztított, restaurált.
- 40 db mentőautó makettet tisztított.
- Tűzoltóságtól ajándékba kapott 3625 db papírdokumentumot portalanított²

Léhiné Butyorka Krisztina a 2018. évben felvételizett a Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátorművész szakára. A felvételi eljárásra az újkori gyűjteményből, a Győry család hagyatékából származó kottát restaurált.³

1974-ben az Intercisa Múzeum részére Mészáros Imre megvásárlásra ajánlott egy, a Győry család hagyatékából származó több daraból álló könyv-, valamint kottagyűjteményt. Ebből az anyagból Kronászt Margit történész választott egy rossz állapotban lévő kottát.

1 A munkálatokat Pelsőczyné Sz. Ildikó és Paddi Attila végezte.

2 A papírdokumentumok portalanításában Torontáli Mercédesz segített.

3 Ezúton szeretnék köszönetet mondani Paálné Bakó Editne, a kotta restaurálásában nyújtott szakmai segítségért.

Adatok:

Tulajdonos: Intercisa Múzeum, Dunaújváros
Gyűjteményi megnevezés: Történelmi Gyűjtemény

Származási hely: 1974 – ben vásárlás útján került a múzeum tulajdonába

Leltári szám: 86.181.1.

Tárgy típusa: Zenei Kotta

Tárgy anyaga: Merített papír

Mérete: 27x36 cm

5 számozott oldal

A kotta merített papírból készült, több pontján egérrágás nyomai, illetve szakadás, légyiszok és porszenyeződések láthatóak.

10. A kotta restaurálás előtt

11. Légyiszok és valószínűleg egér rágásnyomai

Restaurálási folyamat:

A tárgy ecsettel való portalanítása után a tintával írt számok Regnál S1 2%-os etil-alkoholos oldatával való rögzítése történt.

Szike segítségével a légyiszok maradványok óvatos lepattintása. A felületi szennyeződések egy részének radírral történő eltávolítása.

A mechanikusan eltávolítható szennyeződések után Nátrium-lauril-éter- szulfát 5%-os oldatában (mosószeres oldatban), laponként, bemerítéssel történő mosás következett. Majd üveglapra helyezve óvatosan, mosószeres ecsettel (nátrium-lauril-éter-szulfát 5%-os o.) az erősebben szennyezett területek áttisztítása.

12. Bemerítést Kalcium-oxid 2%-os vizes oldatában

A mosószeres tisztítás után az öblítési folyamatot háromszor húsz percig kellett ismételni.

Az utolsó bemerítés Kalcium-oxid 2%-os vizes oldatában történt.

Teljes száradást követően a szakadások javítása Glutofix 600 ragasztóval, majd a ragasztásnál, kiegészítésnél szintén a Glutofix 600 ragasztó használatával történt. A kiegészítések japán papírral történtek, ami vasalóval, szilikon papíron keresztül lett fixálva. Szükségesnek bizonyult a hajtásnál lévő szakadás fátyolfóliával való megerősítése is.

Miután a ragasztás és a kiegészítés megtörtént, a kottanyomat méretével megegyező karton vágása és pontosan a nyomatra illesztése nedves szívópapír között, majd a présbe helyezése következett, így meg lehetett őrizni a kottanyomat mélységét. A présben a kotta váltott szívópapír között száradt meg.

13. Az elkészült kotta

Paálné Bakó Edit bér munkában az alábbi műtárgyakat restaurálta, a múzeum megbízásából.

Szent István Király Múzeum gyűjteményéből:

- 12 db Réber László kartondobozt tisztított, ragasztott
- 43 db Réber László színes grafikát tisztított.

Magángyűjteményből:

- Légtalmi közlemények 1938-1942. könyvbe kötve. Restaurálás, újrakötés.
- Budapest Régiségei 1932. könyv újrakötés,
- 1 db fénykép 1939. restaurálás
- 1 db Vasárnapi Ujság 1886.,
- 1 db Magyar Sajtó 1862. restaurálás.
- 1 db 190 x 137 cm-es Történelmi Magyarországot ábrázoló gobelin bélelése.
- 2 db olajfestmény retusálása, keretezése.

Az Intercisa Múzeum időszaki kiállításai 2017-ben

Pongrácz Brigitta
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
bpongracz.intercisamuz@gmail.com

Az Intercisa Múzeum időszaki kiállításait elsősorban régészeti, történeti, valamint kortárs művészeti tematika alapján csoportosíthatjuk. A múzeum anyagának bemutatásán kívül fontosnak tartjuk, hogy más – hazai és külföldi – intézmény anyagának, helyi és környékbeli művészek művei bemutatásának is lehetőséget adunk. Időszakos kiállításokat két helyszínen, a múzeum második emeletén található kiállítóteremben valamint a környező településeken található művelődési házakban, általános iskolákban rendeztük meg, ezen kívül egy alkalommal külföldön, külső helyszínen is bemutatkozott a régészeti kiállításunk.

Régészeti kiállítások

2016. december 09 - 2017. április 09. között tekinthették meg látogatóink a **Középkori várak -Virtuális vártúrák** című kiállítást. A tárlatot Buzás Gergely régész, a Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeumának múzeumigazgatója nyitotta meg. Az érdeklődők körbejárhatták többek között az óbudai királyi vár, a diósgyőri vár, a pécsi püspökvár, valamint a tatai vár makettjét is. A vendégek szívesen időztek a makettek-nél, szinte azonnal a tárlat központi elemévé váltak. A falon további 15 db híres erődítmény történetéről olvashattak. A kiállítóteremben több virtuális pont várta a látogatókat. A kiállítást a megnyitó és záró időpontja között 943 fő látta.

Az **Élet és halál egy bronzkori településen** című tárlatot 2017. december 14.-2018. március 4. között láthatták vendégeink.

A megnyitón az intézményvezető köszöntötte a megjelenteket, majd dr. V. Szabó Gábor, az ELTE BTK Régészettudományi Intézet adjunktusa tartott fantáziadús, aprólékos részletességű, elismerő megnyitóbeszédet. Időutazásra invitálta a nézőket, elképzelte, milyen színeket, szagokat, és élményeket tapasztalt volna, ha a bronzkorban utazott volna a helyszínre. A kiállítás a Fejér megyében található Iváncsán feltárt bronzkori település leletanyagát mutatta be. A hulladékgödrökben talált tárgyak segítenek megismerni az egykori lakók mindennapi tevékenységeit. A gödrökben feltárt temetkezések és emberi maradványok a halottakkal kapcsolatos elképzelésekbe engednek betekintést. A több szempontból különleges leletanyagból kiemelkedik egy valódi ritkaság. Az egyik gödörben megmunkált emberi arckoponyát találtak. A tárgyon megfigyelhetők a készítéssel, használatlall összefüggő nyomok. A tárgy Magyarországon egyelőre párhuzam nélküli, és Európából is csak kevés hasonlót ismerünk, zömmel más korszakokból. A kiállítás nem csak a szemnek készült: a látogatók kézbe vehették, megtapogathatták a feltáráson talált tárgyak közül néhányat (kőbalta, őrlőkő, szövőszéknehezék, állatcsontok, kerámiaedények töredékei). A megnyitó ünnepség óta 346 fő tekintette meg.

Történeti kiállítások

A „**Visegrádtól Visegrádig**” című kiállítás Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország közös múltját, értékeit, együttműködését mutatja be, 1335-től az első Visegrádi királytalálkozótól 1991-ig. A visegrádi négyek levéltárainak és szakmai szervezeteinek közös tárlatát 2017. március 31-től - április 19-ig tekinthették meg az érdeklődők, a múzeum aulájában. A kiállítás létrehozását Lengyelország kezdeményezte 2014-ben, a lengyel-magyar barátsághoz kapcsolódóan. A tablókön a Visegrádi országok közös történelméről, kereskedelmi kapcsolatairól, közös uralkodóiról, védőszentjeiről és a népek hőseiről is olvashattak a látogatók. A kiállítás megnyitó ünnepségen Farkas Lajos múzeumigazgató köszöntöje után Marcin Sokolowski, Lengyelország konzulja, majd beszédet mondott Dr. Rónayné Slaba Ewa, az Országos Lengyel Önkormányzat elnöke. Kronászt Margit, a múzeum történésze az elmúlt közel hatszáz év fontos történelmét befolyásoló eseményeiről, valamint ezek háttéréről beszélt. Magyarország a Visegrádi Együttműködés elnökségét 2017. júniusában vette át Lengyelországtól. A hiteles, eredeti dokumentumokat, forrásokat, levéltári anyagokat, és az országok történelmét bemutató kiállítást 480 fő tekintette meg.

A „**Pandúr kortól napjainkig - a rendészet története**” című kiállítás létrehozásában együttműködő partnereink voltak, Dr. Gulyás István magányűjtő, valamint a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság, és a Dunaújvárosi Rendőrkapitányság. A közbiztonsági hónap keretén belül a rendvédelmi szervek történetét, és a szakma fejlődését bemutató kiállításhoz vártuk a látogatókat. A tárlat anyagának segítségével az 1600-as évektől a pandúrok korszakán keresztül, a Magyar Királyi Csendőrség és Rendőrség időszakát, a Rákosi és a Kádár kort is megismerhették, de napjainkban történt eseményekről is kaphattak ízelítőt a látogatók.

Az időszakos kiállítást 2017. április 21-én nyitottuk meg és június 13-ig tekinthettek meg az érdeklődők. „Tiszteld a múltat, hogy építhesd a jövőt” - ezekkel a szavakkal kezdte megnyitóbeszédét Dr. Varga Péter, rendőr dandártábornok, a Fejér-Megyei Rendőr-főkapitányság vezetője. A kiállítótér egyik részében bemutatásra került egy korabeli csendőrszoba enteriőrje. A csendőrség szlogenjét is elolvashatták az enteriőrben: „*Híven, becsülettel, vítéül*”. Ezen kívül a kiállítás több érdekességet is bemutatott, például hogy ki volt az I. rendőrkapitány Budapesten a Magyar Királyi Államrendőrség idején, és hogyan változott a fegyverek és kényszerítő eszközök repertoárja, vagy a hivatásos rendőr egyenruhák és tartozékai. Ezek mellett kitekintettünk a nemzetközi rendőrök viseletére is. A tárlatot 785 fő tekintette meg.

Az „**Azok a boldog békeidők...**” - **A Magyar Királyság virágkora 1864-1914** című tárlatot Dr. Baráth Károlynak és Rajcsányi Lászlónak köszönhetjük, a két magányűjtő és jó barát gyűjteményének egy részével ismerkedhettek meg a látogatók, mely 2017. szeptember 15.- október 20. között volt megtekinthető. A tárlatmegnyitón Dr. Baráth Károly mondott beszédet. A vendégek szem-és fül tanúi lehettek Ring István, Kackiás verklis műsorának, aki mindent megtett azért, hogy a kor hangulatát megelevenítse.

Rövid történelmi áttekintést kaphattak a Monarchia korából, megismerkedhettek a korabeli divattal, beletekinthettek a 19-20. század fordulóján kiadott könyvekbe, és a polgári, paraszti tárgykultúra néhány jellegzetes tárgyát is megcsodálhatták. A beren-

dezési tárgyakon és a mezőgazdasági szerszámokon túl a technika fejlődését is bemutatta a tárlat. Az Osztrák -Magyar Monarchiaról készült térképeket, használati eszközöket és könyvsorozatokat is láthattak a kedves érdeklődők. Igazán figyelemreméltó, látványos darab volt a kiállításban, az a velocipéd, ami egy, még 1860-ban készült darab hiteles másolata volt. A Greyhound női kerékpár is megérte a figyelmes szemlélést. A női kerékpár 1896-1898 között készült, amit a tulajdonosa restauráltatott. A kiállítóterem központi helyén egy, a napjainkban is működőképes mozigép állt. A tárgyak nagy része családi örökség része volt. A tárlatot 472 fő tekintette meg.

Kortárs művészeti kiállítások

A „**Válogatás a Nemzetközi Kerámia Stúdió gyűjteményéből**” című tárlatot 2017. június 30.-augusztus 24. között tekinthették meg látogatóink. A kiállítást Dr. Füzi László, a Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft. ügyvezető igazgatója nyitotta meg. A kecskeméti Nemzetközi Kerámia Stúdió 2017-ben ünnepelte fennállásának 40.évfordulóját. A Kortárs Kerámia Gyűjtemény mára az európai és nemzetközi kerámia egyik kiemelkedő gyűjteményévé nőtte ki magát, a világ 45 országából érkezett, több mint 500 művész által készített, közel 4000 műalkotást foglal magában. A gyűjtemény egyedisége abban rejlik, hogy minden egyes darabja a Stúdióban készült, és a meghívott alkotóművész adományozta a stúdiónak azzal a szándékkal, hogy a világ kerámiaművészetének kulturális archívumát gazdagítsa. Ebből a gyűjteményből bemutattunk olyan kerámiákat, amelyek között megtalálható a nemes porcelán, a funkcionális forma, a figurális ábrázolás, valamint a felületkezelés és az ábrázolási módok széles skálája. Hazai művészek közül öten képviselték a keramikus, szobrász szakmát. Az érdeklődők találkozhattak: Fekete László (Ferenczy Noémi-díjas szobrász, keramikusművész), Fusz György (Ferenczy Noémi-díjas keramikusművész, egyetemi tanár), Kecskeméti Sándor (Munkácsy- díjas szobrász, keramikus), Schrammel Imre (keramikus, egyetemi tanár) és Szalai László (a Kulturális Minisztérium különdíjával elismert Ferenczy Noémi- és Gádor- díjas szobrász) műveivel, munkásságukra jellemző formavilággal és stílusjegyekkel A tárlatot 328 fő tekintette meg.

Gombos István, Dunaújváros humán ügyekért felelős alpolgármestere, ötvös-iparművész, **Retrospektív életmű kiállítása** 2017. november 3. - december 3. között került bemutatásra. A kiállítást Dr. Dorkota Lajos, Fejér megye és Dunaújváros Díszpolgára, a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal elnöke nyitotta meg. A tárlatot a 817 fő tekintette meg.

Gombos István közel négy évtizedes munkássága alatt nagyon sok ötletet megvalósított, de folyamatosan vannak új ötletei, új megvalósításra váró feladatai is. A kiállításon nagy hangsúlyt kaptak az anyagmegmunkálás közben készült, és a műhelymunkákat bemutató fotók. A művész szerette volna megmutatni a látogatóknak, hogy az alkotás minden egyes fázisa mennyire felemelő érzés, hogyan változik a keze alatt az anyag. Számára ez egy fantasztikus, élvezetes kikapcsolódás, amiben lelkiileg feltöltődik, de kemény fizikai munka is egyben. A Ferenczy Noémi-díjas művész kiállított munkái között megtalálhatók voltak korábban elkészült alkotásai is, így a látogató párhuzamot vonhatott a korábban és a napjainkban készült fémmegmunkálási technikák között. *„István művei, amelyeknek lényegi jellemzője a letisztult, a részletek helyett a teljességre, a nagy egészre, az egységre figyelő, minden feleslegestől megszabadított formavilág, az alapformák a*

kör, a háromszög, a négyzet-és az „alapterest”- a kocka-kitüntetett szerepű megjelenése, variatív alakítása, felboncolása. A síkban transzponált-épített, rétegzett domborművek és a térben komponált, zárt és nyitott rendszereket teremtő plasztikák, vagy az áttört struktúrák térbeli jellege mellett a dunaiújvárosi művész fontos hatóeszköze a fény, a csillogás, a megcsillanás, illetve a visszatükröződés.” (Wehner Tibor művészettörténész)

Külső helyszínen rendezett kiállítások

„Régészeti leletek a dunaiújvárosi járásból” című bannerkiállítást általános és középiskolákban, művelődési házakban állítottuk ki. A kiállításon 15 darab 200x100 cm méretű banneren, fényképek segítségével mutatunk be a Dunaiújvárosi Járás területéről előkerült régészeti leleteket, az Újkőkortól a XVIII. századig. A fotókon egyaránt szerepelnek a múzeum állandó kiállításában folyamatosan látható, valamint a raktárakban őrzött, csak ritkán, időszakos kiállításokon bemutatott tárgyak. Összesen 1782 fő látta.

1. Dunaegyházi Szlovák Nemzetiségi Általános Iskola, Dunaegyháza
Megtekinthető: 2017.január 12.-február 9.
Látogatottsági adat: 300 fő

2. Szalkszentmártoni Művelődési Ház, Szalkszentmárton
Megtekinthető: 2017. február 9.- március 9.
Látogatottsági adat: 128 fő

3. Szabadszállás Általános Művelődési Központ József Attila Községi Ház és Helytörténeti Gyűjtemény, Szabadszállás
Megtekinthető: 2017. március 17. – március 31.
Látogatottsági adat: 450 fő

4. Solt
Megtekinthető: 2017. április 21. – április26.
Látogatottsági adat: 300 fő

5. Jankovich Miklós Általános Iskola, Rácalmás
Megtekinthető: 2017. április 26. – május 9.
Látogatottsági adat: 300 fő

6. Fekete István Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola, Kulcs
Megtekinthető: 2017. május 9. – június 14.
Látogatottsági adat:150 fő

7. Lugio Napok és Nemzetközi Limes Tábor, Dunaszekcső
Megtekinthető: 2017. július 17. – július 23.
Látogatottsági adat: 154 fő

8. Kolozsvári Magyar Napok, Románia
Megtekinthető: 2017. augusztus 13. – augusztus 20.
Látogatottsági adat: 300 fő

Az Intercisa Múzeum időszaki kiállításai 2018-ban

Pongrácz Brigitta
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
bpongracz.intercisamuz@gmail.com

Régészeti kiállítások

2017. december 14 - 2018. március 4. között tekinthették meg látogatóink az **Élet és halál egy bronzkori településen** című kiállítást. Az érdeklődők fotókon keresztül betekintheztek az iváncsai régészeti feltárás hangulatába, valamint a kiállítóteremben megtekinthetőek voltak a bronzkori leletek. Kialakításra került egy lelettapogató részleg is, ahol a látogatók kézbe vehették a leleteket. A tárlatot 530 fő tekintette meg.

Töredékek a múltból. Új bronz –és római kori leletek Dunaújvárosból

2017 és 2018 nyarán és őszén az Intercisa Múzeum dolgozói megelőző feltárást végeztek egy, a későbbiek során felépítendő kőtár-épület helyén Dunaújvárosban, a Római városrészben. A nyári tanítási szünet alatt a feltárásban segítségünkre voltak az iskolai közösségi szolgálatot végző önkéntesek és diákok. Az egykor tárolásra, később a háztartási hulladék elhelyezésére szolgáló objektumok mélysége esetenként meghaladta a 2 métert. A legmélyebb egy 241 cm mély római kori gödör volt. A földterület legfelső, betonos törmelékes rész eltávolításában volt gépi segítségünk, majd ezután aprólékosan, kézi erővel tártuk fel a földnyesés után kirajzolódó objektumokat.

A tárlat 2018. december 14.- 2019. március 31. között volt látogatható. A kiállításon a nagy mennyiségű kiásott és restaurált tárgy közül a legszebb, legérdekesebb darabokat állítottuk ki. Az érdeklődők a fotókon keresztül betekintheztek a helyi vonatkozású régészeti feltárás hangulatába. Bemutatásra kerültek a legszebb leletek nagyított képei, többek között tengeri kagyló, pénzérmék, ezüst övcsat, gyöngyök, kétágú mécsesstartó, mintás terra sigillata edénytöredék. Ezen kívül láthatnak még feltárt objektumokról és bontás közben készült fotókat.

A kiállítás nagy részében római kori leletek kerültek bemutatásra, azonban van egy bronzkori leleteket bemutató tárló is, amely azért érdekes a számunkra, mert nem számítottunk arra, hogy ennyire régi időszakból is kerülnek elő leletek. Ebben a tárlóban edénytöredékek, kagylók, vadkan agyar, kőpattinték, és agancstöredékek láthatók.

A kiállítóteremben megtekinthető római- és bronzkori leletek mellett kialakításra került egy lelettapogató részleg, ahol a látogatók kezükbe vehetnek régészeti leleteket. A tárlatot 2018. decemberében 204 fő tekintette meg.

Történeti kiállítások

A mentés története és dr. Lengyel Árpád hagyatéka

A közbiztonsági Hónap dunaújvárosi rendezvénye alkalmából 2018. április 4-én megnyitottuk a mentés történetét bemutató tárlatot. A tárlat két részből állt: egyik részében a mentőszolgálat életmentést és betegszállítást végző tevékenységét valamint az elsősegélynyújtás, a mentés és a sebellátás történetét mutatta be az érdeklődőknek. Nagy hangsúlyt helyeztünk a XX. századi eseményekre, különös tekintettel a II. világháború éveire és az 1956-os eseményekre. A mentők a világháborúból és a forradalmakból sem maradhattak ki, ezt egy mentőautó makettje mutatta be.

Bemutatásra került a dunaújvárosi egészségügy és a Szent Pantaleon Kórház fejlődése is, az 1950-es évektől kezdve, amikor még városi egészségügy nem volt, csak tanácsai egészségügyi osztály. A múzeum előterében a látogatók a Dr. Lengyel Árpádot bemutató kiállítással találkozhattak, melyen a hős hajóorvos történetével és személyes tárgyaival ismerkedhettek meg. Dr. Lengyel Árpád, 1886-ban született Pilismaróton, tevékenyen közreműködött a mentők munkájában, de világhírré 1912-ben tett szert, mint a Cunard társaság Carpathia hajójának orvosa volt és tevékenyen részt vett a süllyedő Titanic utasainak mentésében. Unokája szerint soha nem heverte ki a Titanic katasztrófája okozta megrázkódtatást. Soha többé nem szállt hajóra, a munkába menekült, nem beszélt a Titanicról, és feltűnően korán, 1940-ben, mindössze 56 éves korában elhunyt Budapesten. A mentés története című tárlatot 605 fő tekintette meg. A Dr. Lengyel Árpád hagyatéka című kiállítást 494 fő látta.

Múzeumunkban 2018. május 17-én az *„Évszázados tradíciók – a Dr. Oetker múltja és jelene”* címmel nyílt meg a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum és a Dr. Oetker Magyarország Élelmiszer Kft. vándorkiállítása. A kiállítás megnyitó után kóstolót tartottunk a cég termékeiből a Dr. Oetker támogatásával és a Dunaújvárosi SZC Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakgimnáziuma és Szakközépiskolája cukrász diákjai közreműködésével.

A Dr. Oetker név mögött egy 120 éves hagyománnyal rendelkező családi vállalkozás húzódik. A tárlat a Dr. Oetker termékek fejlődését, a termékpaletta bővülését, valamint a sütési szokásokat megváltoztató hatását mutatta be. E népszerű, ismert márka múltja egy évszázadra visszavezethető. A kiállítás június 15-ig volt látogatható, 158 fő tekintette meg.

Az I.világháború emlékezete címet viselte az a kiállítás, amit 2018.november 6. - 2019. március 31. között tekinthettek meg látogatóink a múzeum aulájában. A tárlat Ősz Tamás Zsolt magángyűjtő gyűjteményének egy kis darabját mutatja be. A múzeum vezetője az megnyitón elmondta: az összesen 16 millió ember halálát követelő világháború az akkori Osztrák–Magyar Monarchiát is érintette, hiszen több mint egymillió vértanú emléke őrzi a háborút. A kiállítás előttük is tiszteleg. A tárlat ugyanakkor azt is megőrökíti, hogy a harcoló katonák milyen szépen megmunkált, értékes darabokat készítettek egy-egy tűzszünet idején, a fronton. A tárlatot 93 fő tekintette meg 2018-ban.

Néprajzi kiállítás

Az „**Adjon Isten egészséget, Buzát, bort és békességet!**” A vukovári magyarok és falvédők című kiállítást a látogatók 2018. június 29. - augusztus 28. között láthatták. A kiállításon a Vukovár környéki magyarság mutatkozott be a Vukovári Magyarok Egyesületének archív fotói és hímzett kézimunkái segítségével. A tárlaton a látogatók megismerkedhettek a horvátországi magyarság történetével, néprajzával, és megpróbáltatásaival. Ma már csak maroknyi magyar él Vukováron, de ők a helyi kisebbségek közül a legaktívabbak. Létrehozták az asszonykórust, aminek tagjai a kiállítás megnyitójára is eljöttek, van kézimunka csoportjuk, ahol az egyedi falvédők készültek. A kiállítás középpontjában egy tárolóban drukkolókat és eredeti mintafüzetet láthatott a közönség. A kiállítóteremben kialakításra került egy népi konyha enteriőr, amiben a berendezési tárgyakon túl bemutatásra került a kézzel hímzett textília és a háziasszonyt szimbolizáló bábun a viselet is. Ezen kívül minden egyes falvédő mellett szerepelt egy leírás, ami ismertette a hímzés fajtáját. A tárlatot 289 fő tekintette meg.

Képzőművészeti kiállítások

A *Pleidell János (1915-2007) festőművész emlékkiállítás* 2018.szeptember 14. – november 14. között tekinthették meg az érdeklődők. Pleidell János festő- és grafikusművészre barátai, művésztársai és munkásságát kedvelő közönség emlékeztek. Az alkotások mellett a Mesterről készített művészi fotók tették igazán különlegessé a tárlatot. Németh Andrea fotóművész képei által közelebb kerülhettünk Pleidell Jánoshoz. A kiállításon láthattak keresztény témájú képeket, balatoni tájképeket, csendéletet, és emberábrázolást is. A tárlatot 239 fő tekintette meg.

Várnai Gyula Munkácsy-díjas képzőművész **Hangmeghajtás** című tárlatát 2018. október 19.-november 19. között tekinthették meg látogatóink. Várnai Gyula a digitális printeken túl fából is készített alkotásokat, amihez a festéket, a hangokat és a fényeket is bátran használta. Jelentősége abban rejlik, hogy kiegészítik egymást és mindez egy egységet képez a széteső világban. Mindezt pedig aprólékosan, finoman és tudatosan közvetíti és a maga egyszerűségében mutat rá a dolgok szépségére. A tárlatot 159 fő tekintette meg.

Külső helyszínen rendezett kiállítások

A „*Régészeti leletek a dunaújvárosi járásból*” című bannerkiállítást a Rakamazi Városi Múvelődési Központ és Könyvtárban állítottuk ki, a 2018. június 22. és november 30. közötti időszakban 3797 fő látta. A kiállításon 15 darab 200x100 cm méretű banneren, fényképek segítségével mutatunk be a Dunaújvárosi Járás területéről előkerült régészeti leleteket, az Újkőkortól a XVIII. századig. A fotókon egyaránt szerepelnek a múzeum állandó kiállításában folyamatosan látható, valamint a raktárakban őrzött, csak ritkán, időszakos kiállításokon bemutatott tárgyak.

A „Visegrádtól Visegrádig” című kiállítás megnyitója

Kintornás bemutatja az „Azok a boldog békeidők...” című kiállítás megnyitóján

Érdeklődők a kecskeméti Nemzetközi Kerámia Stúdió kiállításán

Gombos István életműkiállításának megnyitója

Ismerkedés a város területén feltárt bronz- és római kori leletekkel

A vukovári magyarok asszonykórusa a falvédő kiállítás megnyitóján

Az Intercisa Múzeum múzeumpedagógiai tevékenysége

2017-ben

Pongrácz Brigitta
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
bpongracz.intercisamuz@gmail.com

Néprajzi foglalkozások óvodásoknak és iskolásoknak

Arra törekedtünk, hogy létrehozunk egy, a Dunaújváros történetét bemutató néprajzi kiállításhoz kapcsolódó foglalkozás kínálatot, amelyek a néprajzi szoba múzeumpedagógiai foglalkoztató terében kivitelezhetőek.

Balogh Pál Géza néprajzkutató kollégával együtt elkészítettünk hat hiánypótló tematikus múzeumi óratervet, amelyekkel az állandó kiállítás néprajzi gyűjteményi anyagát közelebb tudjuk hozni a gyerekekhez. Azzal a kettős céllal jött létre a terv, hogy a gyerekek minél több tárgy használatával és történetével ismerkedjenek meg, ezáltal pedig szélesítsük az ismereteiket, még hozzá játékos formában élhessék át az egykori Dunapentelén élt emberek életvitelét és a szokásait.

A tervekbe beépítettük saját tapasztalatainkat is, hiszen nem egyszer talákoztunk olyan kérdéssel, hogy egyáltalán mit csinál egy néprajzos a múzeumban, hogyan kerülnek a múzeumba ezek a tárgyak, mi a nevük a kiállításban látható eszközöknek, hogyan használták őket, hogyan éltek az egykori emberek, mit ettek, hogy nézett ki a lakásuk, mivel játszottak a gyerekeik, miért volt tisztaszoba a házukban? Észrevettük, hogy kevesen ismerik a tudományágak közötti különbségeket, nem tud elkülönülni a gyermekek fejében a régészet a néprajztól. Mindig sok kérdés fogalmazódik meg a fiatalok fejében, amit minden alkalommal szükséges megbeszélni.

Általában minden múzeumi foglalkozás előtt megkérdezzük a pedagógusokat, hogy a diákok miről tanulnak jelenleg, illetve mit tanultak eddig a tanórákon, és ezekre az ismeretekre épülnek a múzeumi órák. Terveink között szerepel a témakörök bővítése.

Témakörök:

1. Mi fán terem a néprajzolás?
2. Egyszervolt Dunapentele. Időutazás egy 100 évvel ezelőtti paraszti házba
3. Szemét-e a hulladék? Avagy hogyan ne „szemétkedjünk” a természettel
4. A búzától a kenyérig
5. „Ennek a szép barna lánynak én leszek a párja” Az udvarlás szokásai az egykori Dunapentelén
6. Ruha teszi az embert?

Az ünnepkörhöz fűződő múzeumi órákat minden évben egy kicsit új köntösbe bújtatva, újragondoltan hirdetjük meg, a helyszínük minden esetben az ünnepre átalakított néprajzi szoba, illetve a múzeumpedagógiai foglalkoztató tér. Az ünnepi készülődés jegyében a kézműves foglalkozások változatlanok: húsvétkor tojást berzselünk, adventkor mézeskalácsot díszítünk, vagy karácsonyfadíszet készítünk.

A húsvéti készülődés jegyében olyan programot találtunk ki Balogh Pál kollégával, ami az ünnep közeledtével a hagyományos férfi-női szerepeket, és szerelmi szokásokat, jelképeket, a húsvéti tojások ajándékozásának tradícióját és viszont locsolás szokását ismerteti meg a gyerekekkel. A foglalkozás "Az udvarlás szokásai a paraszti világban Dunapentelén" címmel hirdettük meg. A csoport megérkezése és a bemutatkozás után ismertettük a múzeumpedagógiai foglalkozás menetét, majd felkísértük őket a második emeletre, ahol a foglalkozás helyszínén már várták őket a tojásberzsléshez előkészített anyagok: különböző formájú növények levelei, méretre vágott kötözőanyagok, egy kis tál víz, valamint a foglalkozás legfontosabb elemei a vöröshagymahéj-főzet és a nejlonharisnya-darabok. A keményre főtt tojásokat a tanulók hozták magukkal. A technika ismertetése után kis segítséggel mindenki elkészítette a díszített, nejlonharisnyába bújtatott főtt tojásokat, amit óvatosan a festőlébe helyeztek. Miközben a tojások megszíneződtek, addig a gyerekek egy párválasztó játékban vettek részt, a néprajzi szobában. A játék lényege az volt, hogy a gyerekek közösen kitalálják az egykori szerelmi szokásokat – ki kezdeményezte kinek a javára, mi volt az üzenete és a szándéka az ajándékozó személynek, illetve milyen jelképeket adtak egymásnak, ki adta a tárgyat kinek. Ezt követően a tárgyat ábrázoló kártyát közösen felraktuk a mágnes táblára. Minden helyes válasz után megbeszéltük, hogy miért volt fontos az adott jelkép vagy szokás. Miután minden jelkép a helyére került, és a szokásokkal is megismerkedtek a gyerekek, visszamentünk a második emeleti foglalkozás helyszínére, és kiszedtük a tojásokat a festőléből, majd egyesével megnéztük, hogy hogyan sikerültek.

Festőlébe kerülnek a tojások

A karácsonyváró múzeumpedagógiai foglalkozásainkat „Karácsonynak éjszakáján, Jézus születése napján-...” Régi és mai karácsonyok címmel hirdettük meg. A múzeumi óra a magyar parasztság karácsonyi szokásaival foglalkozott, amelyet párhuzamba vontunk, összehasonlítottunk a mai karácsonyi szokásokkal. Az óvodás korosztályt mézeskalácssütéssel, míg a diákokat angyalakészítésre vártuk.

Angyalka készítés az adventi múzeumpedagógiai foglalkozáson

Az óvodás csoportok közül többen karácsonyi dalok éneklésével köszönték meg a foglalkozást, amit nagy szeretettel fogadtunk. Minden évben a szívünkbe zárjuk a csoportokat, ezek közül az egyik különösen kedves ajándékkal készülő csoportunk a perkátai Hunyadi Mátyás Általános Iskola 4. osztályos tanulói voltak. A tanulók a múzeumi óra végéhez érve búcsúzóul egy szép karácsonyi dalt jelynyelven énekeltek el. A dal éneklése közben a kézműveket egyidejűleg összehangoltan végezték, fantasztikus élmény volt.

A Jószolgálati Otthon Közalapítvány gondozottjai számára néprajzi témájú múzeumi órákat tartunk havi rendszerességgel, és az aktuális időszaki kiállításokat nézzük meg együtt. Ezekon az alkalmakon először mindig egy rövid ismeretterjesztő előadást tartottunk, amit követett egy, a témához kapcsolódó kreatív feladat, vagy egy kézműves foglalkozás.

2017-ben a következő témákról tanultak: *Száz éves szoba, Lakodalmi szokások, Az udvarlás szokásai a paraszti világban Dunapentelén, és a dunapentelei étkezési szokások.* Június elején egy táplálkozás témájú múzeumi órát tartottunk nekik. Ennek keretében közösen készítettünk kukoricamálét. Amíg készült az étel, beszélgettünk azokról az ételekről, alapanyagaikról és fűszereikről, amelyeket gyakran-, és szívesen készítettek illetve használtak az asszonyok és a pásztorok a 18-19. században.

Kukoricamálé sütemény készítés a Jószolgálati Otthon gondozottjaival

Ősszel először a „Szemét-e a hulladék? Avagy hogyan ne „szemétkedjünk” a természettel.” címmel hallgattak előadást. Ezen a foglalkozáson megtanulhatták, hogy hogyan és milyen módon történt a hulladékgazdálkodás régen, illetve hogyan hasznosították újra a ma szemétnak gondolt anyagokat, tárgyakat, és ezáltal hogyan gondoskodtak arról, hogy a környezetük tiszta maradjon. A következő téma a „*Vágyak és hiányok a paraszti életben*” címet viselte, ahol arról tanultak, hogy milyen életvitelbeli és mentalitásbeli változásokon ment keresztül az elmúlt századokban társadalmunk, és milyen új higiéniai, táplálkozási, szokásokat eredményezett a technikai fejlődés. Négyöt főből álló kis csoportokat alakítottunk ki, melyek egy drámapedagógiai feladatot kaptak. A feladat célja az volt, hogy átérezzék a Dunapentelén élt emberek problémáit, és ennek megfelelően találják ki közösen a megoldásokat.

Minden csoport kapott egy jegyzetömböt, amire feljegyezték a gondolatokat azzal kapcsolatban, hogy szerintük mi lehetett volna a vágya a régen élt embernek. A kezdeti tanácsalanság után, a segítő kérdések által összegyűjtötték, hogy mi lehetett az a pár dolog, ami megkönnyíthette volna az emberek életét. Az adventi készülődés jegyében a „Karácsonynak éjszakáján, Jézus születése napján...” Régi és mai karácsonyok című múzeumi órán vehettek részt, ezt követően pedig együtt elkészítettük az angyalka karácsonyfadísz.

A történeti témájú múzeumpedagógiai kínálatot 2016-ban bővítettük. Megtalálható benne a magyar és az egyetemes történelem, ezeken belül életmód-, hely-, építészet, - és hadtörténeti, valamint egészségügyet érintő témák. Az előadások mindegyikéhez gazdag képi anyag és power pontos diavetítés tartozik, feladatlapokkal. A történeti témákat feldolgozó előadások és a hozzájuk kapcsolódó foglalkozástervek elkészítése után az első bejelentkezett csoport 2017-ben érkezett. Az előadást Kronászt Margit történész tartotta „Magellán a Föld körül” címmel, a Dunaújvárosi Széchenyi István Gimnázium, 11. osztályos emeltszintű érettségire felkészítő csoportja tanulóinak. Ezen kívül Kronászt Margit a Múzeumok Őszi Fesztiválja országos rendezvénysorozat keretén belül is tartott egy előadást, amelyben ismertette a történeti témájú múzeumpedagógiai témakörök tartalmát a pedagógusok számára.

Az időszaki kiállításokhoz rendszeresen kínálunk múzeumpedagógiai foglalkozásokat, ezáltal könnyen feldolgozhatóvá válnak a látottak.

Középkori Várak -Virtuális Vártúrák című időszaki kiállítás

A kiállító teremben a tanulók körbejárhatták az óbudai királyi vár, a diósgyőri vár, a pécsi püspökvár, valamint a tatai vár makettjét. A látogatók szívesen időztek a várak makettjeinél, amelyek káprázatosan sikerültek, hiszen az aprólékos, részletekbe menő precíz munkával elkészített építmények szinte azonnal a tárlat központi elemévé váltak. A falakon további 15 db híres vár – többek között az esztergomi, visegrádi, drégelyi vagy a simontornyai várak – történetéről olvashattak. Több virtuális pont várta a részletesebb információk iránt érdeklődő fiatalokat. Általánosságban elmondható, hogy az egyik legnépszerűbb látnivaló volt a múzeumba látogató gyermekek és felnőttek számára is. Az iskolások a kiállítás látogatás után megnézhatték a „*Virtuális Vártúrák – Régi váraink új fényben*” című 26 perces animációs, ismeretterjesztő kisfilmet, melyben Magyarország középkori várainak történetével ismerkedhettek meg az állampapításától a török hódoltság kezdetéig.

A pandúr kortól napjainkig – A rendészet története

A Közbiztonsági Hónap dunaujvárosi rendezvénye alkalmából április 21-én nyílt meg a rendőrség történetét bemutató tárlat. A pandúr kortól napjainkig. – A rendészet története című kiállításához kapcsolódóan az óvodásoknak a bűnmegelőzésre, prevencióra helyeztük a hangsúlyt. A kiállítás megtekintése után sor került a foglalkozásra, ahol olyan játékos feladatokon vehettek részt a gyerekek, mint például a színező-kifestő, a kép összeállítása, vagy párosítás feladatok, memória kártya parti.

Az intézmény földszinti előterében a gyerekek megtekinthették a legókiállítást, ahol rendőrségi vízi-, szárazföldi-, és légi közlekedési járművek kerültek kiállításra. Az aula két pontján elhelyezett interaktív panelen rövid pár perces kisfilmek kerültek levetítésre. Ezt követően a második emeleti kiállítóter előtt, a folyosón folytatódott a kalandtúra, ahol a közismert Rózsa Sándor betyárvezér tetteivel is megismerkedhettek. Belépve a kiállítóterembe számtalan érdekes magángyűjteményi anyagot láthattak, többek között egy csendőrszoba enteriőrjét is. A múzeumi túra fénypontját azonban mégis a rendőr egyen- és díszegyenruha egyes darabjának a felpróbálása jelentette. A ruhadarabok felpróbálása után a gyerekek általában fotót is készítettek magukról, megörökítve ezt a nem mindennapi pillanatot.

A gyerekeknek nagyon tetszett a tűzoltó és rendőr egyenruha

„Azok a boldog békeidők...” A Magyar Királyság virágkora 1867-1914

Szeptember 15-én megnyílt az „Azok a boldog békeidők...” A Magyar Királyság virágkora 1867-1914 című időszak kiállítás. A tárlaton különféle mezőgazdasági eszközökkel, kerékpárokkal, könyvsorozatokkal és még számos érdekes dologgal találkozhattak az iskoláskorú gyerekek, akik így betekintést nyerhettek a száz-százötven évvel ezelőtt élt emberek életébe. A kiállításhoz diavetítés is kapcsolódott, melyen még több képet láthattak a diákok a korszakról. A pedagógusoknak lehetőségük volt a kiállítás-hoz kapcsolódó kifejtős feladatlapok kitöltésére.

Élet és halál egy bronzkori településen

December 13-án nyílt meg az „Élet és halál egy bronzkori településen” című időszaki kiállítás, amely, a folyosón elhelyezett fotókon keresztül betekintést engedett az iváncsai régészeti feltárás hangulatába, valamint a kiállító terembe megtekinthetőek voltak a bronzkori leletek. Mellettük kialakításra került egy lelettapogató részleg, ahol a látogatók kézbe vehettek eredeti leleteket is. Az általános iskolák felső tagozatos osztályainak és a középiskolás korosztály számára kialakított foglalkozásokon, a diákok a tárlatvezetés után a korszakhoz kapcsolódó kézműves foglalkozáson vehettek részt, amelyeken választási lehetőséget is kínáltunk, készíthettek agyagedényt, bronzkori ruhadíszt, ékszert, vagy kérhettek a pedagógusok a kiállításához kapcsolódó feladatlapot.

Külső helyszínen tartott múzeumi óra

Elsősorban a múzeumban tartunk múzeumi órákat, de ha meghívást kapunk külső oktatási helyszínről, akkor igyekszünk eleget tenni a kérésnek, ami több alkalommal is megvalósult ebben az évben.

A „Régészeti leletek a dunaújvárosi járásból” című utazó kiállítás bemutatkozott Bács-Kiskun megyében, több helyszínen. A kiállításához kapcsolódóan múzeumpedagógiai foglalkozásokat is szívesen tartottunk az érdeklődők részére. 2017. február 9-én a szalkszentmártoni Művelődési Házban a szalkszentmártoni Petőfi Sándor Általános Iskola felső tagozatos tanulói számára, 2017. március 17-én a szabadszállási Általános Művelődési Központban a Petőfi Sándor Általános Iskola 5. osztályos tanulói számára Keszi Tamás régész tartott előadást Mit csinál a régész címmel?.

2017. év elején kaptunk egy felkérést a nagyvenyimi óvodától, hogy vegyünk részt egy projekt megvalósításában. (A program a csoportos tehetségsegítő tevékenységek megvalósítására a „Tehetségek Magyarországa” című EFOP projekt keretében valósult meg.)

A nagyvenyimi Nefelejcs Napköziotthonos Óvoda 39 főből álló nagycsoportosainak tartott a „A búzától a kenyérig” című múzeumpedagógiai foglalkozást Balogh Pál Géza, néprajzkutató, 2017. április 18-án. Pongrácz Brigitta múzeumpedagógus pedig kovászos házi kenyér bemutatót tartott, illetve a gyerekekkel közösen sütöttek cipót és mini sós pereceket. Az elkészült pékáruk gyorsan elkészültek a bemelegített kemencében. Az egyik óvónő még melegében, frissen megszegette a két cipót, hogy minél hamarabb kihűljenek, és a gyerekek megkóstolhassák az ebéd után.

Mini sós pereg formázása a nagyvenyimi nagycsoportos óvodásokkal

Táborozó gyermekcsoportok

Az Intercisa Múzeum 2017. június 19. és 23. között napközis múzeumi tábort tartott általános iskoláskorú gyerekeknek. A táborban régészeti, néprajzi és történelmi előadásokat hallhattak, kézműves foglalkozásokon vehettek részt a gyerekek, megismerkedhettek a múzeumi élettel. Naponta 28 diák vett részt a tábori programokon. Délelőttönként régészeti, délután pedig néprajzi és történelmi foglalkozások voltak, a délelőtti és délutáni téma ugyanaz volt más-más megközelítésben. Első nap az öltözködéssel foglalkoztunk, második nap a különböző korok temetkezési szokásairól és a halottkultuszáról beszélgettünk. Harmadik nap délelőtt látogatást tettünk a Római Kőtárban, ahol tárlatvezetéssel vehettek részt, délután pedig előadást hallgathattak meg arról, hogy mit csinál egy néprajzos és egy történész a múzeumban. A negyedik nap témája a hiedelem, szerelmi varázslat, mágia volt, az utolsó napon pedig a párválasztás és az esküvő témával ismerkedhettek meg a táborozók. Az ókori római esküvővel és a néprajzi párválasztás, udvarlás téma után néprajzi mozgásos játékkal zárult a tábor. Minden témához kézműves és interaktív foglalkozások is kapcsolódtak. Sok egyéb mellett a gyerekek részt vehettek miniatűrásatáson, honfoglalás kori tarsolyt-, római kori csuklóvédőt- és drótékszert, fibulát-, átoktáblát készíthettek, illetve az utolsó nap délután dunapentelei tulipános ládikát festhettek.

Miniatűr sírfeltárás a múzeumi táborban

Dunapentelei tulipános ládika festő foglalkozás

Nyáron öt alkalommal tartottunk néprajzi foglalkozást Balogh Pál Géza néprajzkutatóval, a Csiribiri Játsszóházban táborozó gyermekeinek. Összesen 70 fő vett részt a foglalkozásokon. Júliusban a múzeum állandó kiállításai és a Válogatás a Nemzetközi Kerámia Stúdió gyűjteményéből című időszaki kiállítás megtekintése után következett a kézügyességet fejlesztő agyagozás. Törekedtünk az egyediség, kreativitás kibontakoztatására, így minden gyermek olyan tárgyat készíthetett, ami őt megihlette a kiállításban látott tárgyak közül. Az életkoruk alapján a kézügyességük fejlettsége nagyon eltérő volt, ezért olyan feladatot kaptak, amiben kedvüket lelik. A csoport négy alkalommal vett részt néprajzi témájú foglalkozáson és hozzá kapcsolódó kézműves foglalkozáson.

Nyáron két alkalommal ellátogatott hozzánk a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet Agrospeciál Kft. táborozó általános iskoláskorú gyermekcsoportja, akik néprajzi foglalkozáson és kézműves foglalkozáson vettek részt. Július végén az első csoport a százéves szobáról tanult és futó virágmintás könyvjelzőt készített. Augusztus elején a második csoport a hulladékgyűjtésről és az újrahasznosításról, valamint a környezetünk megővéséről tanult, majd újrahasznosított anyagokból készítettek a résztvevők színes bagoly figurát.

Nagy koncentrációt igényel a bagoly készítés

Nagyrendezvények

A „**Húsvéti készülődés- családi délután az Intercisa Múzeumban**” című rendezvényt 2017. április 8-án rendeztük meg. A program célja az volt, hogy felélesszük a húsvéti készülődés hagyományát. A gyerekek a kézműves kuckókban többféle kézműves technika közül választhattak. Decoupage technikával készülő mécses tartót, ajtódísz, cserépbárányt és húsvéti nyuszis édességtartót készíthettek, vagy filcből kis nyuszt vagy kis kacsát varrhattak. Az érdeklődők készíthettek berzselts tojásokat is. Interaktív foglalkozásokkal és tárlatvezetésekkel is vártuk az érdeklődőket. A program időtartama alatt díjmenetesen megtekinthették a múzeum kiállításait. A családi programra 175 fő látogatott el.

A „**Magyar Régészet Napja**” című országos rendezvényhez csatlakozott az Intercisa Múzeum is. A 2017. május 27-én tartott esemény fő célja, hogy az emberek közelebb kerüljenek a régészethez, és a látogatók megismerjék a legfrissebb kutatási eredményeket. Az érdeklődők betekintést nyerhettek a szakma műhelytitkaiba, helytörténeti ismeretekkel gazdagodhattak. Akik nem féltek attól, hogy piszkosak lesznek, rekonstruált sír feltárással ízelítőt kaptak az igazi régészeti feltáráshangulatába. A gyerekeket kincskereső játékkal vártuk, a lurkók ügyesen teljesítették a feladatot, nem torpantak meg akadályok esetén sem. Közben kézműves foglalkozásra invitáltuk őket, ahol lehetőségük volt kipróbálni magukat a gyékényszövésben, bronzkori fibula és római ékszer hajtogatásában, agyagtárgyak és barlangrajzok készítésében. A látogatók különböző leleteket is kézbe vehettek. A rendezvényre 109 fő látogatott el.

A „**Múzeumok Éjszakája**” című országos rendezvénysorozathoz minden évben csatlakozik az intézmény. Az esemény 2017. június 24-én, szombaton került megrendezésre a Római Kori Kőtár és Fürdő területén. A rendezvény tematikája az elmúlt, több mint egy évtized alatt alakult ki. A délután folyamán a vendégek családi programokon vehettek részt. Ennek során különböző kézműves technikákat próbálhattak ki, vagy esetleg római kori játékokkal ismerkedhettek, sőt még római kori ruhákat és fegyvert is magukra ölthettek. Estefelé régész vezetésével tekinthették meg a Kőtárat és a Fürdőt. Ezt követően a jelenlévőket ókori pikniken láttuk vendégül a diófa alatt. Meg-

kóstolhattak egy előételt, egy húsos zöldséges ételt köleskásával és egy idénygyümölcsös édességet is. Sötétedés után vetített képes ismeretterjesztő előadásokat tartottak a múzeum régészei. Az első előadás címe: Mágia a római korban, míg a második előadás címe: Mithras, a legyőzhetetlen Nap című előadást volt. A rendezvényen 414 fő vett részt a programokon.

Kézműves foglalkozás a Múzeumok Éjszakáján

Római játékok kipróbálása

Izgalmas ismeretterjesztő előadást hallgat a közönség- Mágia a római korban

Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával szeptember 9-én, szombaton megrendezésre került „**A halálba menők köszöntenek**” **A Família Gladiatoria fellépése Intercisában** című rendezvény. A Római Kőtárban a Lego II. Adiutrix nevű csapat állomásozott, akik a római kort idéző rendezvényt áldozati szertartással kezdték, amit divatbemutató, gladiátor harc bemutató, gyermekfoglalkoztató és a római légiókat bemutató ismeretterjesztő, képes, vetített előadás követett. A rendezvény záró áldozati szertartás bemutatóval fejeződött be. Az Intercisa Múzeum kollégái kézműves foglalkozásokkal várták a vendégeket. A gyerekek legnagyobb öröme pajszt, sisakot, kardot, csuklővédőt, pártát és gyöngyékszert is készíthettek, közben a látogatók római kori katonai öltözetbe bújhattak és fegyverzetet ölthettek magukra. A tematikus, hétfégi rendezvényre 419 fő résztvevő látogatott ki.

Minden év őszén kerül sor a „**Múzeumok Őszi Fesztiválja**” című rendezvénysozatra. A múzeum hétköznapiakon általános és középiskolás csoportoknak kínál különböző programokat (előadásokat, tárlatvezetéseket, műhelylátogatásokat). 2017. november 11-én, szombaton a családokat vártuk délutáni foglalkozásainkra interaktív foglalkozásokkal, őszi hangulatú kézműves programokkal. A kézműves foglalkozásokon a résztvevők elsajátíthatták a libamintás terítő, kézzel készülő őszi falevél alakú tál vagy nyomott levélmintás medál, őszi motívumokkal díszített hűtő mágnes, liba vagy erdei állat figurás ajtó vagy ablakdísz elkészítésének lépéseit. A délután folyamán egy-egy alkalommal Keszi Tamás és Buza Andrea régész szakvezetést tartott a „Nyitott ajtó! - Intercisa Múzeum pincétől a padlásig felfedezésre vár!” című múzeumi kalandozás keretén belül. A program célja, hogy a látogatók betekintést nyerjenek a múzeumi kulisszák mögé. A múzeum csak kivételes esetben enged betekintést a látogatók elzárt terekbe. Az őszi fesztivál ideje alatt megnyíltak az elzárt átjárók és raktárak, előkerültek ritkán látható, vagy a látogatók számára teljes mértékben ismeretlen műtárgyak, leletek is.

A néprajzi szobában három interaktív foglalkozás került meghirdetésre. A néprajzi foglalkozások annyira lekötötték a gyerekek figyelmét, hogy az első előadástól az utolsóig ott maradtak, figyelemmel követték az eseményeket. A múzeumi gyűjteményben több olyan műtárgy található, amit meg tudunk mutatni a foglalkozásokon. Az Őszbúcsúztató családi rendezvényre 180 fő látogatott el.

Libamintás terítő készítése a Múzeumok Őszi Fesztivál családi délutánján

„**Adventi családi délután az Intercisa Múzeumban**” című rendezvényünkre 2017. december 16-án, szombaton délután vártuk a látogatókat. A múzeumi program kialakításakor törekedtünk arra, hogy minden korosztály számára kínáljunk olyan szabadidős tevékenységet, ami segít megteremteni a látogató számára a széleskörű választási lehetőséget. Az adventi játszóház több helyszínen zajlott, az érdeklődők a földszinten gyertyát márthattak és díszíthettek, az első emeleten kiskönyv-fűzés, angyalka, csengő, világító és csillámos hófehér karácsonyfadíszek készítése várta őket. Újrahasznosított anyagokból készíthettek karácsonyfadíszeket a néprajzi szoba foglalkoztató terében. A néprajzi szobában interaktív karácsonyi foglalkozásokkal vártuk a gyerekeket. A rendezvény ideje alatt díjmentesen megtekinthető volt a múzeum állandó és időszaki kiállítása. Az adventi családi rendezvényünkre 133 fő látogatott el.

Az iskolai közösségi szolgálat keretén belül 15 fő diák vállalt múzeumi tevékenységet, összesen 247 órát dolgoztak. Az önkéntes diákok többnyire dunaújvárosi oktatási intézményekből érkeztek. Ebben az évben egy budapesti gimnáziummal is kötöttünk együttműködési szerződést.

Az Intercisa Múzeum múzeumpedagógiai tevékenysége

2018-ban

Pongrácz Brigitta
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
bpongracz.intercisamuz@gmail.com

Néprajzi foglalkozások

Az Intercisa Múzeum és a Magyar Református Egyház Újvárosi Drogambulanciája közösen szervezte meg az I. Pentelei Józán disznótor című közösségi programot, amit hagyományteremtő szándékkal hoztak létre. A rendezvény egyik célja volt, hogy megmutassák a fiataloknak, hogy ez, a hazánkban az alkoholfogyasztással összeforrt, régi gyökerekkel rendelkező népi szokás józanul is kivitelezhető. Az MRE Újvárosi Drogambulancia udvarában megrendezett program jó hangulatban telt, a szeszesitalt meleg kávéval és teával helyettesítették.

A másik fontos céljuk, hogy a helyi múzeummal való együttműködés által bemutassák a disznóvágás szokását, eszközeit, módszereit. A fiatalok megízlelhatték a disznótoros ételeket, a meleg, frissen sült hurkát, kolbászt, töpörtyűt savanyúsággal. A Pálhalmi Agrospeciál Kft. adományozta a százötven kilós disznót, amit hagyományosan szalmával pörzsöltek majd a Dunaferri iskola oktatói, akik böllerek, gyorsan, precízen hasra bontották. A disznóvágással párhuzamosan kolbásztöltő versenyt is rendeztek, öt csapat részvételével. A Rudas, a Kereskedelmi, a Dunaferri és a Bocskai iskolákból hét osztály tanulói hallgatták meg a múzeum néprajzi előadásait, régen hogyan dolgozták fel a nyers húst, és kinek milyen szerep jutott a disznó feldolgozásban, milyen eszközöket használtak a hús szétbontáshoz és feldolgozáshoz, majd megtekinthették a szokáshoz kapcsolódó néprajzi tárgyakból álló kiállítást.

Az eseményen 125 fő diák vett részt.

A főbb ünnepkörökhöz kapcsolódó múzeumi órákat minden évben egy kicsit új köntösbe bújtatva, újragondoltan hirdetjük meg, a helyszínük minden esetben az ünnepre átalakított néprajzi szoba, illetve a múzeumpedagógiai foglalkoztató tér. Az ünnepi készülődés jegyében a kézműves foglalkozások változatlanok: húsvétkor tojást berzselünk, adventkor mézeskalácsot díszítünk, vagy karácsonyfadísz készítését.

2018-ban a húsvéti ünnepkör egykori étkezési szokásaival ismerkedtek meg a gyerekek. A nagyböjt a keresztény hagyományok szerint az év leghosszabb böjtje: 6 és fél héten át tart. Kiderítettük, hogy miért böjtölünk húsvét előtt, és milyen böjti étkezési szokásokat tartottak húsvétig. Mit lehetett enni és inni a böjt idején és mit tiltottak. A foglalkozás címe *Hímes tojás és csiripiszli – Húsvéti ételek a paraszti világban* volt. A gyerekek egy interaktív foglalkozáson vettek részt a néprajzi szobában. Miután minden kérdés megválaszolásra került, és a szokásokkal is megismerkedtek a gyerekek, visszatértünk a második emeleti foglalkozás helyszínére, és megnéztük az előadás közben elkészült berzselt tojásokat. Részvétel: 11 alkalom és 217 résztvevő gyermek.

A karácsonyváros múzeum-pedagógiai foglalkozásainkat „Karácsonynak éjszakáján, Jézus születése napján...” Régi és mai karácsonyok címmel hirdettük meg. A múzeumi óra a magyar parasztság karácsonyi szokásaival foglalkozott, amelyet párhuzamba vontunk, összehasonlítottunk a mai karácsonyi szokásokkal. Az óvodásokat mézeskalácssütéssel, míg a diákokat karácsonyi képeslap készítésével vártuk. Részvétel: 9 alkalom és 167 résztvevő gyermek.

Adventi néprajzi foglalkozás

A József Attila Közalapítvány gondozottjai számára néprajzi témájú múzeumi órákat tartunk havi rendszerességgel, valamint az aktuális időszak kiállításokat nézzük meg együtt. Ezekon az alkalmon először mindig egy rövid ismeretterjesztő előadást tartottunk, amit követett egy, a témához kapcsolódó kreatív feladat, vagy egy kézműves foglalkozás. 2018-ban a következő foglalkozásokon vettek részt:

József Attila Közalapítvány csoportja tárlatvezetésen részt vett

Februárban a régészeti időszak kiállítását látogatták meg. Tárlatvezetést tartott nekik Keszi Tamás régész. Ezt követően pedig egy kis marokedényt készíthettek agyagból. Tetszett nekik a kiállítás és jól érezték magukat.

Márciusban részt vettek a húsvéti néprajzi múzeumpedagógiai foglalkozáson.

Májusban egy külső helyszínen folytatódott a múzeumi foglalkozás. A Magyar Honvédség 2018-ban ünnepelte fennállásának 170. évfordulóját. Az emlékévé egyik kiemelkedő eseménye volt a **Lajta Monitor Múzeumhajó** útja a Dunán.

A Lajta Monitor a legrégebbi úszóképes folyami hadihajó az Osztrák–Magyar Monarchia idejéből. 2018.május 1-5. között kikötött Dunaújvárosba a Lajta Monitor Múzeumhajó. Megnézhették a tárlatot. Betekinthettek a legénység életvitelébe, hogy hol éltek, hogyan táplálkoztak, mivel töltötték a szabad idejüket. Minden helyszínen egy tárlatvezető várta a csoportot és kalauzolta őket az egyik helységből a másikba. Remek kikapcsolódás volt a József Attila Közalapítvány gondozottjainak.

Előadás a római gyerekek játékaikról

Különböző, régészeti témájú előadásainkra ellátogatott a mezőfalvai Petőfi Sándor Általános Iskola, nagyenyimi Kossuth Lajos Általános Iskola, a dunaujvárosi Móricz Zsigmond Általános Iskola tanulói, valamint a Széchenyi István Gimnázium diákjai. Tárlatvezetésen részt vettek a Dunaferr iskola tanulói, a Petőfi Sándor Általános Iskola tanulói, és a Széchenyi István Gimnázium diákjai.

A Múzeumok Őszi Fesztiválja keretében a dunaujvárosi építészeti emlékeit bemutató szocreál városnéző sétára mentek az előszállási Árpád Fejedelem Általános Iskola 8. osztályos tanulói, Kronászt Margit történész vezetésével. Dunaujváros régészeti emlékeinek tanútján sétáltak az előszállási általános iskola 5. osztályos tanulói, Buza Andrea régész vezetésével. A Széchenyi István Gimnázium tanulói bejárták a múzeumot picétől-padlásig Keszi Tamás régész vezetésével.

Az időszaki kiállításokhoz rendszeresen kínálunk múzeumpedagógiai foglalkozásokat, ezáltal könnyen feldolgozhatóvá válnak a látottak.

Szocreál építészeti emlékek városnéző séta szakvezetéssel

Mit rejt a szarkofág belseje? (Régészeti Tanösvény séta)

Élet és halál egy bronzkori településen

2017. december 13-án megnyílt az „Élet és halál egy bronzkori településen” című időszaki kiállítás, a kiállítóteremben megtekinthetőek voltak a bronzkori leletek és alakításra került egy lelettapogató részleg, ahol a látogatók kézbe vehették azokat. A folyosón elhelyezett fotókon keresztül a látogatók betekintést nyerhettek az iváncsai régészeti feltárás hangulatába is. Az általános iskolák felső tagozatos osztályai és a középiskolás korosztály a tárlatvezetés után, a korszakhoz kapcsolódó kézműves foglalkozáson vehettek részt. Választási lehetőséget is kínáltunk, készíthető volt agyagedény, bronzkori ruhadísz, vagy ékszer valamint kérhettek a pedagógusok a kiállítás-hoz kapcsolódó feladatlapot is.

Töredékek a múltból. Új bronz-és római kori leletek Dunaújvárosból

A GINOP-7.1.1.-16 pályázati projekt keretében 2017 és 2018 nyarán és őszén az Intercisa Múzeum dolgozói megelőző feltárást végeztek egy, a későbbiek során felépítendő kőtár-épület helyén Dunaújvárosban, a Római városrészben.

Az Intercisa Múzeum dolgozói a diákmunkásokkal, valamint az iskolai közösségi szolgálatban résztvevő önkéntesekkel együtt dolgoztak azon, hogy a tetemes földtömeget átmozgassák és felkutassák a benne rejlő leleteket.

A feltáráshoz került 625 négyzetméternyi földterület bronz -és római kori tárgyakat rejtett magában. Az ásás idején nagy érdeklődés kísérte a munkálatokat, és a kíváncsiság csalogatta oda az embereket, akikhez gyakran társultak a Római Kori Kőtár látogatói is. A feltáráshoz azonban csak mosatlan, korrodálódott, restaurálatlan töredékeket tudtunk mutatni. A 2018. december 14. és 2019. március 31. között látható tárlaton a nagy mennyiségű kiasott és restaurált tárgyak közül a legszebb, legérdekesebb darabokat tekinthette meg a nagyközönség. A múzeumpedagógiai foglalkozás keretében a kiállításban tárlatvezetést tartottak a régészek, majd ezt követően az iskolásoknak lehetőségük volt agyagozni vagy a fémdomborítás technikájával megismerkedni.

A mentés története és dr. Lengyel Árpád hagyatéka

A Közbiztonsági Hónap dunaújvárosi rendezvénye alkalmából 2018. április 4-én megnyitottuk a mentés történetét bemutató tárlatot. A tárlat két részből állt: egyik részében a Mentőszolgálat történetét ismerhették meg az érdeklődők. Nagy hangsúlyt helyeztünk a XX. századi eseményekre, különös tekintettel a II. világháború éveire és az 1956-os eseményekre. Bemutatásra került a dunaújvárosi egészségügy és a Szent Pantaleon Kórház fejlődése is. A tárlat másik részével intézményünk előterében találkozhattak a látogatók, amelyben dr. Lengyel Árpád, a Titanic hajótörötteinek mentésében résztvevő hős hajóorvos történetével és személyes tárgyaival ismerkedhettek meg. A kiállításban vezetést tartott a történész kolléga, az óvodások csoportoknak meghirdetett foglalkozás témája a gyógyítás volt. Ezen belül arról beszélgettünk, hogy hogyan tudtak gyógyítani az orvosok és milyen körülmények között gyógyultak a betegek régen és napjainkban.

A mentőautóknak hatalmas sikerük volt az óvodások körében

„Évszázados tradíciók – a Dr. Oetker múltja és jelene”

Május 17-én nyílt meg az „Évszázados tradíciók- a Dr. Oetker múltja és jelene” című időszaki kiállítás. A Dr. Oetker név mögött egy 120 éves hagyománnyal rendelkező családi vállalkozás húzódik. A múzeumpedagógiai foglalkozásokon a diákokkal közösen kinyomoztuk, hogy ki volt Dr. Oetker, hogyan lett az egykori kis patikájából mára világcég, mit is jelent létrehozni egy márkát, hogyan járult hozzá a Dr. Oetker sikeréhez, hogyan hatott a cég a háziasszonyok sütési szokásaira, valamint megfejtettük, hogy miért volt évszázadokig luxuscikk a cukor, mi köze a pudingnak a véres hurkához, és a kuglófnak a bibliai háromkirályokhoz. A cég története mellett az édességek és a cukrászat történetébe is belekóstoltunk.

Az Intercisa Múzeum 2018. június 18. és 22. között napközis múzeumi táborot tartott általános iskoláskorú gyerekeknek. A táborban régészeti, néprajzi és történeti előadásokat hallhattak, kézműves foglalkozásokon vehettek részt a gyerekek, megismerkedhettek a múzeumi étellel is. Naponta 24 diák vett részt a programokon. Délelőttönként régészeti, délután pedig néprajzi és történeti foglalkozásokon vehettek részt a gyerekek, általában a délelőtti és délutáni téma ugyanaz volt más-más megközelítésben. Első nap a népi játékokkal és népzenevel foglalkoztunk, második nap a tudományról beszélgettünk. Harmadik nap délelőtt látogatást tettünk a Római Kőtárban, ahol tárlatvezetéssel vehettek részt. Kipróbálhatták a plumbata hajítást és az íjászatot. Délután pedig előadást hallgathattak meg arról, hogy hogyan működött a hulladékgazdálkodás a paraszti társadalomban. A negyedik nap témája a táplálkozás volt, az utolsó napon pedig a művészet témával ismerkedhettek meg a táborozók. Dunaújváros belvárosában a szocreál építészeti emlékeket bemutató városnéző sétára mentek a gyerekek, közben szakvezetést tartott nekik történészünk. Minden témához kézműves és interaktív foglalkozások is kapcsolódtak. Sok egyéb mellett a gyerekek részt vehettek római és népi hangszer-, írotábla-, házi áldás-, barlangrajz-, római babérkoszorú-, háztartási papírhulladékból bagoly- és agyagedény készítő foglalkozásokon. Mézeskalácsot díszíthettek és gyümölcsös kását is készíthettek közösen.

Néprajzi foglalkozás

Római játék kipróbálása a múzeumi táborban

A nyári tanítási szünetben két alkalommal tartott néprajzi foglalkozást Balogh Pál Géza néprajzkutató a Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet Agrospeciál Kft. táborozó általános iskoláskorú gyermekcsoportja részére. Összesen 36 fő vett részt a foglalkozásokon.

A „**Húsvéti készülődés - családi délután az Intercisa Múzeumban**” című rendezvényt 2018. március 24-én rendeztük meg. A gyerekek a kézműves kuckókban többféle kézműves technika közül választhattak. Filctojást varrhattak, csuhéból készíthettek csibe, nyuszi, vagy tavasztündér figurát, lehetőségük volt fonalból készíteni csibés vagy nyuszis kulcstartót, és kartonból nyuszis édességtartó táskát. A néprajzi szoba előtt újrahasznosított anyagokból készíthettek dekorációt. Az érdeklődők tojásokat berzselhettek a múzeum második emeletén. Akik nem értek oda a kézműves asztalokhoz, azokat szeretettel vártuk a néprajzi interaktív foglalkozásokon és tárlatvezetésekben. A program időtartama alatt az érdeklődők megtekinthették a múzeum kiállításait is. A családi programra 227 fő látogatott el.

Ha megkérdeznénk egy kisgyereket, hogy mi szeretne lenni felnőtt korában, sokféle szakmát felsorolna: énekes, focista, orvos, rendőr, tűzoltó, stb. Azonban van egy szakma, ami szinte mindenki felsorolásában szerepel közös metszetként, ez pedig a régész. Szinte mindenki számára csábító tevékenység és eljátszik azzal a gondolattal, hogy milyen lenne régészként dolgozni. A televízióban látható romantikus kalandregények, vagy éppen Attila hun király sírjának megtalálása miatt, elkezdenek érdeklődni a szakma iránt. Nos, a **Régészet napja** egy olyan esemény, amely azzal a fő céllal jött létre, hogy az emberek megismerjék a régész szakmát és a legfrissebb kutatási eredményeket. A 2018. május 26-án tartott eseményen az érdeklődők betekintést nyerhettek a szakma műhelyitkaiba, helytörténeti ismeretekkel gazdagodhattak. Természetesen minden érdeklődő kérdésére szívesen válaszolnak a múzeum régészei és a kézműves foglalkozásokat tartó munkatársak is. Akik nem féltek attól, hogy bepiszkolják a kezüket, azok feltárhattak egy bronzkori és egy római kori rekonstruált sírt. Ezáltal ízelítőt kaptak az igazi régészeti feltáráshangulatába, amely tényleg nagyon jó hangulatban szokott telni. A gyerekeket kincskereső játékkal vártuk a múzeum első emeleti kiállítótermében, a gyerkőcök ügyesen teljesítették a feladatot, nem torpantak meg akadályok esetén sem. Közben kézműves foglalkozásra invitáltuk őket, ahol lehetőségük volt kipróbálni magukat a bronzkori drótkészítésben, római fülbevaló és katona készítésben, agyaggolyókból fűzhetek nyakláncot és anyagedényt készíthettek. A látogatók különböző leleteket is kézbe vehettek. Az érdeklődők megtudhatták a férfi és női csontváz különbségeit, és kiderült, hogy honnan tudják, és miről ismerik fel a régészek a csontváz nemét. A gyerekek részt vehettek egy játékos feladatban is, melyben régészeti feltárásokon talált, megtisztított állatcsontokat vehettek kézbe és vizsgálhattak meg, majd összepárosíthatták az állatokról készült fotóval. Érdekes volt látni, hogy néhány kakukktojás fotó bárkit milyen könnyen félre tudott vezetni vagy elbizonytalanítani önmagában és a tudásában. Egy kis biológiai ismeret és a megfigyelő képesség jól jött ennél a feladatnál. Balogh Pál Géza néprajzkutató „A jelenkor régészete” címmel foglalkozást tartott a néprajzi tárgygyűjtésről. A rendezvényre 137 fő látogatott el.

A „**Múzeumok Éjszakája**” című országos rendezvénysorozathoz minden évben csatlakozik az intézmény. Az esemény 2018. június 23-án, szombaton került megrendezésre a Római Kori Kőtár és Fürdő területén. A rendezvény tematikája az előző, több mint egy évtized alatt alakult ki. A délután folyamán a vendégek családi programokon

vehettek részt. Különböző kézműves technikákat próbálhattak ki, vagy esetleg római kori játékokkal ismerkedhettek, sőt még római kori ruhákat és fegyverzetet is magukra ölthettek. Minden évben egyre több gyermek látogat ki a szüleivel, akik elmesélték otthon, hogy milyen jól érezték magukat a múzeumban az óvodai vagy iskolai foglalkozásokon és szeretnék részt venni ezen a római kori programon is. A rendezvényünkre szívesen jönnek vissza azok a családok is, akik már korábban is részt vettek az eseményen. Estefelé régész vezetésével tekinthették meg a Kőtárt és a Fürdőt. Ezt követően a jelenlévőket ókori pikniken láttuk vendégül a diófa alatt. Megkóstolhattak egy előételt, és egy húsos zöldséges ételt köleskásával és egy idénygyümölcsös édesseget is. Sötétedés után vetített képes ismeretterjesztő előadásokat tartottak a múzeum régészei. Az első előadás címe: Apolló húrjain- zene a római korban, míg a másodikban előadás címe: Mit ettek az őskorban? A paleolit táplálkozás mítosza és a valóság című előadást volt. A rendezvényen 411 fő vett részt a programokon.

Római fegyverpróba

Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával szeptember 8-án, szombaton megrendezhettük „**A halálba menők köszöntenek**” című rendezvényt. Az Intercisa Múzeum kollégái kézműves foglalkozásokkal fogadták a vendégeket a Kőtár bejáratánál. A gyerekek pajzsot, sisakot, kardot, kocsimodellt, pártát és gyöngyészert is készíthettek, közben a látogatók római kori katonai öltözetbe bújhattak és fegyverzetet ölthettek magukra. A Római Kőtárban a Familia Gladiatoria, római hagyományörző csoport idézte meg az egykori gladiátorok illetve római katonák életét. A rendezvényt áldozati szertartással kezdték, amit divatbemutató, gladiátor harc bemutató, gyermek-foglalkoztató és a római légiókat bemutató ismeretterjesztő, képes, vetített előadás követett. A rendezvény záró áldozati szertartással fejeződött be. A tematikus hétfévi rendezvényre 160 fő résztvevő látogatott ki.

A „**Múzeumok Őszi Fesztiválja**” című rendezvénysorozatban múzeumunk hét-köznapokon általános és középiskolás csoportoknak kínál különböző programokat (előadásokat, tárlatvezetéseket, műhelylátogatásokat). 2018. november 11-én, szombaton a családokat vártuk délutáni programjainkra interaktív valamint őszi hangulatú kézműves foglalkozásokkal. Ez utóbbiakon a résztvevők elsajátíthatták a libafigurás ajtó- és asztalidisz, őszi motívumokkal díszített hűtőmagnes, könyvjelző, elkészítésének lépéseit. A délután folyamán két alkalommal szakvezetést tartottak a régészek a „Nytított ajtó! - Intercisa Múzeum pincétől a padlásig felfedezésre vár!” című múzeumi kalandozás keretén belül. Ez minden szempontból rendkívüli programnak számít, sokan érdeklődnek iránta és szívesen vesznek részt rajta, hiszen kellemes időtöltés minden korosztály számára. Számunkra minden kedves vendég ugyanolyan fontos, ezért a programsorozat ideje alatt szinte bármikor bejelentkezhetnek egy szakvezetésre, akár a pincétől-padlásig című programra, vagy a régészeti emlékek tanújára, vagy akár az építészeti emlékeket bemutató sétára.

Az érdeklődők Sipos Tamás népi börműves mester vezetésével bőrszálból fonott kulcstartót készíthettek a néprajzi szobában. Az Őszbúcsúztató családi rendezvényre 133 fő látogatott el.

Fonott kulcstartó készítő foglalkozás a Múzeumok Őszi Fesztivál keretén belül

Népszerű program minden korosztály számára (Pincétől Padlásig)

„**Adventi családi délután az Intercisa Múzeumban**” című rendezvényünkre 2018. december 15-én, szombaton délután vártuk a látogatókat. A múzeum bejárata és az előtér ünnepi díszbe öltözött. A múzeumi program kialakításakor törekedtünk arra, hogy minden korosztály számára kínáljunk olyan szabadidős tevékenységet, ami segít megteremteni a látogató számára a széleskörű választási lehetőséget. Az adventi játszóház több helyszínen zajlott, az érdeklődők a második emeleten gyertyát márthattak és díszíthettek, az első emeleten karácsonyi képeslap, angyalka, mécesstartó, csüngő ajtódísz, könyvjelző és karácsonyi dekorációk készítése várta őket. A néprajzi szoba enteriőrje ünnepi hangulatba öltözött, bemutatta régi hagyományokat a díszítéstől a vendégfogadásig. Jó volt látni, ahogyan a szülők megálltak a gyerekekkel ezen a helyen és elmesélték nekik, hogy mit látnak a néprajzi szobában. A karácsonyfa díszítési szokásokon mindig meglepődtek a gyerekek. A rendezvény ideje alatt díjmentesen megtekinthető volt a múzeum állandó és időszakos kiállításai. Az adventi családi rendezvényünkre 133 fő látogatott el.

Az Iskolai közösségi szolgálat keretén belül 17 fő diák vállalt múzeumi tevékenységet, összesen 439 órát töltöttek közösségi szolgálattal. Az önkéntes diákok a következő oktatási intézményekből érkeztek:

Dunaújvárosi Szakképzési Centrum Bánki Donát Gimnáziuma és Szakközépiskolája

Dunaújvárosi Szakképzési Centrum Dunaferr Szakközép- és Szakiskola

Dunaújvárosi Szakképzési Centrum Lorántffy Zsuzsanna Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium

Karinthy Frigyes Gimnázium, Budapest

Dunaújvárosi Szakképzési Centrum Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakgimnáziuma és Szakközépiskolája

Pannon Oktatási Központ és Magángimnázium, Dunaújváros

Széchenyi István Gimnázium és Kollégium, Dunaújváros

Az önkéntes diákok teremőri feladatot végeztek a múzeum nyitva tartási napjain és alkalmanként a családi napokon. Kiállításmegnyitó ünnepségeken vettek részt. A jó kézügyességű diáklányok szívesen segítettek nekünk a kézműves standoknál. A nyári tanítási szünetben, júliusban régészeti feltáráson is segítettek nekünk az önkénteseink. Ezúton is köszönjük szépen a segítségüket!

Előadások

Farkas Lajos
Intercisa Múzeum 2400, Városháza tér 4.
igazgato.intercisamuz@gmail.com

2017

2017. február 9-én Keszi Tamás „Mit csinál a régész?” címmel előadást tartott Szalkszentmártonban az általános iskola felső tagozatos tanulói számára.

2017. március 17-én Keszi Tamás „Mit csinál a régész?” címmel előadást tartott Szabadszálláson az általános iskola ötödik osztályos tanulói számára.

2017. április 4-én Pálinkás István főszerkesztő múzeumunkban mutatta be a „Limes” című kulturális folyóirat első számát.

2017. április 7-én Százhalombattán Keszi Tamás „Emberi arckoponya Iváncsa-Lapos bronzkori településéről” című előadásában bemutatta a lelőhelyen talált embermaradványokat az Őskoros Kutatók X. Összejövedele elnevezésű konferencia résztvevőinek.

2017. április 27-én Bayer Zsolt publicista tartott előadást az európai migránshelyzettel kapcsolatban.

2017. május 5-én a pákozdi Katonai Emlékparkot tevékenységét mutatta be az intézmény főreferense, Oláh László.

2017. június 24-én a Múzeumok Éjszakája rendezvényen Buza Andrea „Mágia a római korban”, Keszi Tamás pedig „Mithras, a legyőzhetetlen Nap” címmel tartott előadást.

2017. június 28-án Galla Endre festőművész életéről és munkásságáról tartott előadást **Pálinkás Bertalan, a Pentele Baráti Kör** tagja.

2017. október 12-én dr. Prokopp Mária művészettörténész, egyetemi tanár, az ELTE BTK Művészettörténet Intézetének professzora tartott „Botticelli Esztergomban” címmel előadást.

2017. november 17-én Okos Márton, a Báthory – Bem Hagyományőrző Egyesület elnöke „A magyar – lengyel barátság Erdélyből nézve” című előadása hangzott el.

2018

2018. február 15-ére Pásztor Bertalan tanár úr szervezett Esterházy Jánosról szóló irodalmi, történelmi előadást.

2018. április 6-án Kiszelly Zoltán politológus elemezte a magyar belpolitikai helyzetet.

2018. május 9-én hangzott el Völgyi Péterné dr. Reich Márta előadása a Titanicról. Az előadó dr. Lengyel Árpádnak, a RMS Carpathia hajóorvosának az unokája, a Lengyel Árpád hagyaték kezelője.

2018. június 23-án a **Múzeumok Éjszakája elnevezésű rendezvényen Buza Andrea „Apolló hírjain – zene a római korban”, Keszi Tamás pedig „Mit ettek az őskorban? A paleolit táplálkozás mítosza és a valóság” címmel tartott előadást.**

2018. szeptember 20-án Zsiros Mária és Menyhárt Ferenc „Az élet sava-borsa – Horváth János életregénye” című könyvének a bemutatójára került sor.

2018. szeptember 28-án Keszi Tamás Jászberényben „Teltek előtt, teltek mellett. Makói és korai nagyrévi települések a Duna Fejér megyei szakaszáról” címmel tartott előadást a Jász Múzeum által dr. Stanczik Ilona emlékére szervezett konferencián.

2018. október 7-én Buza Andrea „Intercisa **pénzforgalma**” címmel előadást tartott a **XXI. Országos Éremgyűjtő Találkozó résztvevőinek.**

2018. november 15-én „Az 1991-es vukovári csata” címmel tartott előadást Farkas Lajos.

2018. november 29-én Okos Márton, a Báthory – Bem Hagyományörző Egyesület elnökének „170 éve érkezett Erdélybe Bem apó” című előadása hangzott el.

Dr. Prokopp Mária művészettörténész előadása Botticelliről

Az Intercisa Múzeum 2017-2018. évi gazdálkodása

Virág Tímea
Dunaújvárosi Gazdasági Ellátó Szervezet,
2400 Dunaújváros, Dózsa György út 35/a,
gazdvez.dgesz@gmail.com

Az Intercisa Múzeum 2013. január 1-jétől – a Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága égisze alól kilépve – önállóan működő és gazdálkodó intézménnyé vált. Fenntartója Dunaújváros Megyei Jogú Város Közgyűlése. A könyvviteli, gazdasági feladatok ellátását a Dunaújvárosi Gazdasági Szervezet (GESZ) munkatársai végzik.

Az intézmény jelenleg 17 fős állományi létszámmal rendelkezik, melyből a szakmai feladatok ellátására 11 kollégát tudunk alkalmazni. Hat további munkatársunk üzemeltetési feladatokat lát el.

Az intézmény 2017. évi költségvetése 65.702 ezer forint volt. A kiemelt előirányzatok módosítására a gazdálkodási év folyamán közgyűlési határozat alapján összesen hét alkalommal került sor. Főként a pályázati forrásoknak köszönhetően a módosítások következtében a költségvetési főösszeg 98.552 ezer forintra emelkedett.

Nem sokkal a költségvetés elfogadását követően további 10 millió forintnyi finanszírozást bocsátott rendelkezésünkre a fenntartó. A közgyűlési határozat a Szalki-szi- get előtti öbölben történő víz alatti kutatások anyagi fedezetének biztosításáról szólt. A pentelei monostor romjainak felkutatása és az arról készült beszámoló tovább szélesíti múzeumunk ismertségét.

2017-ben sem maradhatott el a nyári diákmunka melyben, ebben a szezonban 7 középiskolás fiatal vett részt.

A fenntartó által kiírt pályázatokon összesen 1.380 ezer forintnyi működési célú támogatást nyert a Múzeum, melyből két nagyszabású program is megvalósulhatott. Szeptemberben, a Kőtárban Gladiátornapot tartottunk, majd októberben megnyitottuk Gombos István Retrospektív című tárlatát. A kiállítás anyagából könyv is készült a Múzeum gondozásában.

A 2018. évi költségvetést 79.430 ezer forint bevételi-kiadási főösszeggel fogadta el a fenntartó. Június 30-ig a főösszeg – az előző évi maradvány közgyűlési jóváhagyásával – 90.511eFt-ra emelkedett.

Az Intercisa Múzeum változatos programokat állított össze a 2018. évre is. Az előadások, kiállítások egy része az eredeti költségvetésből valósult meg, azonban mindig akadnak pótelőirányzat megítélésére „okot adó” helyzetek.

Még 2017 decemberében jutott hozzá az intézmény ahhoz a 7.620 ezer forintnyi forráshoz, melyet a Miniszterelnökség a Kőtár és a Castellum régészeti feltárására hagyott jóvá. Az összeg felhasználása 2018-19-ben történik. A gazdálkodási év végéig csaknem az egyharmadát költöttük el, a dologi kiadásokon kívül az ásatásban részt vevő kollégák, külső munkatársak munkabérét fizettük ki. A fel nem használt összeg a kötelezettséggel terhelt maradvány részét képezi a beszámolóban.

A járási hivatal foglalkoztatási osztálya támogatásával idén nyáron is fogadtunk diákokat, akik a múzeumi raktárban illetve az ásatáson végeztek fontos feladatokat.

A fenntartó által kiírt Közművelődési pályázaton 250 ezer forintot nyert a Múzeum, melyből ismét a nagyszerű Gladiátornapot rendeztük meg. A rendezvény szeptemberben a Kőtárban zajlott le.

A Múzeum minden évben átesik egy belső ellenőrzésen, a fenntartó képviseletében eljáró munkatársak és a Múzeum igazgatója között egyeztetett témában. 2017-ben a pénzkezelés rendjét vettük górcső alá, a 2018-ban lezajlott ellenőrzés az analitikus nyilvántartások vizsgálatára irányult. Az ellenőrzések javaslatait intézkedési tervbe foglaltuk melynek megvalósítása a nyilvántartások pontosítását segítette elő. Az intézkedések végrehajtása mind a Múzeum mind a GESZ részéről megtörtént.

A Múzeum által használt Polisz integrált költségvetési rendszer lehetővé teszi a vezetői információs igények széles körű kielégítését az előirányzatok, kötelezettségvállalások és teljesítések összefüggésében.

A Múzeum gazdálkodása az előző évekhez hasonlóan 2017-ben és 2018-ban egyaránt kiegyensúlyozott volt. Ez köszönhető egyrészt a takarékos, de megalapozott költségvetésnek, másrészt a stabilan rendelkezésre álló intézményfinanszírozásnak, hiszen a saját bevételek az összes bevételnek mindössze 5-7%-át adják.

Intercisa Múzeum
2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.

A kiadásért felel Farkas Lajos, az Intercisa Múzeum igazgatója

Felelős szerkesztő Keszi Tamás

Megjelent B/5-ös formátumban
Ívterjedelem 23 A/5 nyomdai ív
Megjelent 400 példányban
Papírmínőség: műnyomó, 115 g

Az évkönyv az Extra Média Nyomda Kft gondozásában készült
Felelős vezető Szabó Dániel, ügyvezető
8000 Székesfehérvár, Fecskepart 4054/1.